

# ΕΚΚΛΗΣΙΑ

ΕΠΙΣΗΜΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΕΤΟΣ ΟΑ'

ΤΕΥΧ. Α'

ΙΩ. ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ 14 - 115 21 ΑΘΗΝΑΙ ΤΗΛ. 72.18.308

15 ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 1994

ΑΡΙΘ. 3

## ΑΙ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΑΙ ΣΥΖΗΤΗΣΕΙΣ EN SANTIAGO DE COMPOSTELA\*

Η'

δ) 'Εν τῇ 'Ολομελείᾳ τοῦ «Ε' Παγκοσμίου Συνεδρίου Πίστεως καὶ Τάξεως», ὅταν συνεζητεῖτο τὸ τελικὸν κείμενον, ὅπερ ἠτοιμάσθη ὑπὸ τοῦ Α' Τμήματος (Section I), ὁ γράφων εἶπε τὰ ἑξῆς:

«Ἐκφράζω τὴν ἱκανοποίησίν μου διὰ τὸ ὅτι πολ-  
λαὶ παράγραφοι τοῦ κειμένου αὐτοῦ, ὡς καὶ ἄλλων  
κειμένων τοῦ Συνεδρίου μας, ἔχουν ἱκανοποιητικὸν  
ἐκκλησιολογικὸν προσανατολισμὸν καὶ ὑπογραμμί-  
ζουν τὴν ἀνάγκην τῆς περαιτέρω μελέτης τῆς Ἐκκλη-  
σιολογίας ἐν τοῖς πλαισίοις τοῦ ἔργου τοῦ Τμήματος

Τοῦ κ. **ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ Δ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ**  
Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

“Πίστις καὶ Τάξις”. Τοῦτο γίνεται συχνάκις τὰ τελευ-  
ταῖα ἔτη, τοῦθ' ὅπερ μὲ ὤθησεν εἰς μίαν τῶν τελευ-  
ταίων συνελεύσεων τοῦ Τμήματος Faith and Order νὰ  
τονίσω, ὅτι θεωρῶ μὲν ἐλπιδοφόρον τὸ αἶτημα περὶ  
ἀναπτύξεως τῶν ἐκκλησιολογικῶν μελετῶν ἐν τῷ  
Παγκοσμίῳ Συμβουλίῳ τῶν Ἐκκλησιῶν, ἀλλ' ἔχω τὴν  
γνώμην, ὅτι ἡ συχνὴ ἐπισήμανσις περὶ τῆς ἐλλείψεως  
ἐπαρκoῦς ἐκκλησιολογικῆς θεμελιώσεως τῶν κειμέ-  
νων τοῦ Συμβουλίου τούτου χρησιμεύει ὡς ἄλλοθι διὰ  
τὴν δικαίωσιν τοῦ γεγονότος, ὅτι τὰ κείμενα ταῦτα,  
ἐνῶ ἔχουν πάντοτε ἐμφανῆς ἐκκλησιολογικὸν πλαι-  
σιον, ἐν τούτοις δημιουργοῦν πολλὰς ἀσυμφωνίας καὶ  
ἀντιδράσεις. Τὸ πρόβλημα ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Παγκο-  
σμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν δὲν εἶναι ἡ ἔλλει-  
ψις Ἐκκλησιολογίας, ἀλλὰ ἡ ἔλλειψις μιᾶς ἐνιαίας  
Ἐκκλησιολογίας, ἣτις θὰ ἠδύνατο νὰ γίνῃ δεκτὴ ὑπὸ  
πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν.

»Τὸ γεγονός, ὅτι ἤδη κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ ἔργου  
τῆς Faith and Order Commission εἶχε κατανοηθῆ τὸ  
αἶτημα περὶ τῆς θεμελιώσεως τῶν οἰκουμενικῶν δια-

λόγων ἐπὶ τῆς Ἐκκλησιολογίας, εἶναι ἤδη φανερὸν  
εἰς τὸ ὑπ' ἀρ. 3 κείμενον τοῦ Α' Παγκοσμίου Συνε-  
δρίου Πίστεως καὶ Τάξεως ἐν Λωζάννῃ (1927). Τὸ  
κείμενον τοῦτο ἔχει τὸν τίτλον “Ἡ φύσις τῆς Ἐκκλη-  
σίας” (The nature of the Church). Πρόκειται περὶ ἰ-  
κανοποιητικὸν κατὰ τὸ πλεῖστον κείμενον, ὅπερ εἶναι  
σημαντικὴ συμβολὴ εἰς τὴν προσπάθειαν πρὸς ἐπίτευ-  
ξιν συμφωνίας κατὰ τὴν ἐπισήμανσιν τῶν κυρίων δια-  
στάσεων μιᾶς γενικῶς ἀποδεκτῆς Οἰκουμενικῆς Ἐκ-  
κλησιολογίας. Τὸ γεγονός, ὅτι μετὰ τὸ συνέδριον ἐ-  
κείνο τῆς Λωζάννης, δηλ. μετὰ ἐξήκοντα ἕξ ἔτη, ἐπα-  
ναλαμβάνομεν, ὅτι ἔχομεν ἀνάγκην Ἐκκλησιολογίας  
ἀποδεικνύει, ὅτι συζητοῦμεν συχνάκις τὰ ἴδια ζητήμα-  
τα ἐξ ἀρχῆς, ἄνευ συνεχείας καὶ ἄνευ οὐσιώδους  
προόδου καὶ καρποφορίας. Ἡ οἰκουμενικὴ προσπά-  
θεια ἔχει οὕτω κατεύθυνσιν οὐχὶ πρὸς ἓν τέρας, ἀλλὰ  
πρὸς τὸ ἄπειρον (to the infinity). Ἀπόδειξις τούτου  
εἶναι οἱ ἕξ τόμοι τῶν ἐν πολλοῖς ἀντιτιθεμένων πρὸς  
ἀλλήλας ἀπαντήσεων εἰς τὸ ΒΕΜ (δηλ. εἰς τὸ κείμε-  
νον περὶ τοῦ Βαπτίσματος, τῆς Εὐχαριστίας καὶ τοῦ  
Λειτουργήματος). Φοβοῦμαι, ὅτι παρόμοιον πλήθος  
ἀλληλοσυγκρουομένων ἀπαντήσεων θὰ ἔχωμεν καὶ  
διὰ τὸ κείμενον περὶ τῆς κοινῆς ὁμολογίας τῆς ἀπο-  
στολικῆς πίστεως, ἐφ' ὅσον αὕτη γίνεται κατανοητὴ  
κατὰ διαφορετικὸν τρόπον. Δὲν εἶμαι προφήτης, ἀλλὰ  
φοβοῦμαι ὅτι, ἐὰν δὲν μεταβάλωμεν τὴν μεθοδολο-  
γίαν τῶν οἰκουμενικῶν διαλόγων μας, μετὰ τριάκοντα  
ἔτη οἱ διάδοχοι ἡμῶν θὰ συζητοῦν ἐξ ἀρχῆς τὰ αὐτὰ  
θέματα καὶ θὰ κυλίουν τὸν λίθον τοῦ Σισύφου, τὸν  
ὁποῖον καὶ ἡμεῖς κυλίομεν.

»Τὸ Τμήμα “Πίστις καὶ Τάξις” (Faith and Order  
Commission), ἵνα ἀποφύγῃ ἐν τοιοῦτο δυσάρεστον  
καὶ ἄκαρπον μέλλον, πρέπει ἐπὶ τέλους, κατὰ τὸν ση-  
μαντικὸν αὐτὸν σταθμὸν τῆς ἱστορίας του, τὸν ὁποῖον  
δημιουργεῖ τὸ παρὸν Ε' Παγκόσμιον Συνέδριον ἐν  
Santiago de Compostela, νὰ συνειδητοποιήσῃ τὴν ἀ-  
νάγκην νὰ προβῇ εἰς συστηματικὴν αὐτοκριτικὴν ἐν  
σχέσει πρὸς τὴν χρησιμοποιουμένην μεθοδολογίαν

\* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 51 τοῦ ὑπ' ἀρ. 2/1994 τεύχους.

καὶ τὸν σχεδιασμὸν καὶ προγραμματισμὸν τοῦ ὅλου ἔργου τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν. Εἶναι καιρὸς νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι οἱ καρποὶ τῆς ἐντατικῆς οἰκουμενικῆς προσπάθειάς εἶναι πενιχροὶ καὶ ἐν πάσῃ περιπτώσει δὲν παρουσιάζουν τὴν ἀρχικῶς ἀναμενομένην καὶ πάντοτε ἐπιθυμητὴν οὐσιαστικὴν ἐκατονταπλασίονα ἢ ἔστω τριακονταπλασίονα καρποφορίαν καὶ συγκομιδὴν. Ἰδίως πρέπει νὰ παύσωμεν νὰ ἀναπαράγωμεν μικρὰ ἢ μεγάλα ἐγχειρίδια περὶ μερικῶν κεφαλαίων τῆς λεγομένης Konfessionskunde (Συμβολικῆς ἢ Συγκριτικῆς Ἱστορίας τῶν Δογμάτων καὶ τῶν Ὁμολογιῶν). Πολὺ καλύτερα παρόμοια ἐγχειρίδια ὑπάρχουν ἐν ταῖς Θεολογικαῖς Βιβλιοθήκαις. Δι' αὐτὸ, ὡς κατ' ἐπανάληψιν ἔχω τονίσει, πρέπει νὰ μὴ συζητῶμεν αὐτονομία ζητήματα, ἀλλὰ νὰ ἐκλέγωμεν πρὸς μελέτην συγκεκριμένα κρίσιμα σημεῖα σχετιζόμενα πρὸς τὴν διαίρεσιν τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ νὰ ἀναζητῶμεν τὴν περὶ αὐτῶν ἀλήθειαν, συμφώνως πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς Βίβλου καὶ συμφώνως πρὸς τὴν κοινὴν ἐκκλησιαστικὴν παράδοσιν τῆς ἀρχαίας ἀδιαίρετου Ἐκκλησίας».

ε) Κατὰ τὴν ἐν τῇ Ὀλομελείᾳ συζήτησιν τῶν Ἐκθέσεων τῶν λοιπῶν Τμημάτων τοῦ Συνεδρίου, ἐπειδὴ ἔνεκα ἁλλείψεως χρόνου καὶ συμφώνως πρὸς τὸν κανονισμὸν δὲν ἐδόθη εἰς ἐμὲ ἐκ νέου ὁ λόγος, ἔστειλα εἰς τὸ Προεδρεῖον σημειώματα μερικῶν ἐκ τῶν παρατηρήσεών μου, αἱ ὁποῖαι ἀφοροῦν εἰς σημεῖα τῶν Κειμένων τῶν Ἐκθέσεων τῶν Τμημάτων Β', Γ' καὶ Δ'. Τὰς παρατηρήσεις ταύτας διέτύπωσα εἴτε κατὰ τὰς συνεδρίας τῆς Ὀλομελείας τοῦ Β' Τμήματος, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκον, εἴτε τὴν 14ην Αὐγούστου κατὰ τὰς μετὰ τὴν λήξιν τοῦ Ε' Παγκοσμίου Συνεδρίου γενομένης συνεδρίας τῆς Ὀλομελείας τῶν μελῶν τοῦ Τμήματος «Πίστις καὶ Τάξις» (Plenary Faith and Order Commission). Αἱ κυριώτεραι ἐκ τῶν παρατηρήσεων τούτων εἶναι αἱ ἑξῆς:

«1) Ἀφοῦ κατέκρινα τὴν κατὰ τινα τρόπον προβάλλουσαν τὸ παπικὸν πρωτεῖον ἐξουσίας ἀρχικὴν διατύπωσιν τῆς Ἐκθέσεως τοῦ Β' Τμήματος, — ἥτις διατύπωσις ἐν συνεχείᾳ ἐτροποποιήθη, ἵνα γίνῃ ὑπὸ πάντων ἀποδεκτὴ —, ἐτόνισα ὅτι ἐντὸς μιᾶς ὑγαινοῦσης περὶ τὴν πίστιν Χριστιανικῆς Οἰκουμένης ὁ πρῶτος τῆ τάξει ἐπίσκοπος Ρώμης εἶναι primus inter pares ἐντὸς καὶ οὐχὶ ὑπεράνω τῆς Ἐκκλησίας καὶ μάλιστα οὐχὶ ἐξ ἀρχῆς de jure divino, ἀλλὰ ἐξ ἱστορικῶν λόγων de jure humano, ὅπερ jus καθιερώθη καὶ καθιγάσθη ἐν συνεχείᾳ ὑπὸ τῆς συνοδικῆς παραδόσεως τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ ἐπίσκοπος Ρώμης δὲν εἶναι παγκόσμιος ἐπίσκοπος. Ὁ ρόλος του ἦτο καὶ πρέπει νὰ εἶναι κατὰ διακονικὸν καὶ ἀδελφικὸν τρόπον συντονιστικός. Οἱ Ὁρθόδοξοι — προσέθεσα — λυπούμεθα διὰ τὴν οἰκουμενικὴν ὀπισθοδρομήσιν εἰς τὸ ζητή-

μα τῶν σχετικῶν παπικῶν ἀξιώσεων, αἵτινες καὶ πάλιν προβάλλονται κατὰ τρόπον τορπιλλίζοντα μερικὰ ἐπιτεύγματα τῶν οἰκουμενικῶν διαλόγων τῶν τελευταίων δεκαετιῶν. Δὲν πρόκειται μόνον διὰ τὴν ὑπὸ τοῦ προσφάτου περὶ *communio* βατικανείου κειμένου προβολὴν κατακριθείσης ἤδη μορφῆς τοῦ παπικοῦ πρωτείου, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ ἐξῆς ἀπογοητευτικὸν γεγονός: Ἐνῶ ὁ ἀείμνηστος Πάπας Παῦλος ὁ ΣΤ' ἐτόνιζε τὴν ἀνάγκην «νὰ ἀναζητήσωμεν ἀπὸ κοινου μορφῆς», εἰς τὰς ὁποίας τὸ παπικὸν λειτουργημᾶ «θὰ ἀποδειχθῆ διακονία τῆς ἀγάπης, ἡ ὁποία θὰ ἀναγνωρίζεται τόσον ἀπὸ τοὺς μὲν, ὅσον καὶ ἀπὸ τοὺς ἄλλους», ἀντιθέτως ὁ σημερινὸς Πάπας Ἰωάννης-Παῦλος Β' προβάλλει τὰς μεσαιωνικὰς ἀναχρονιστικὰς προνομίας του καὶ εἰς σειρὰν προσφάτων δημοσιῶν ὁμιλιῶν αὐτοῦ ἐν Ρώμῃ προέβαλεν ὁ ἴδιος τὰς ἀπαράδεκτους κυριαρχικὰς ἀξιώσεις τοῦ Παπισμοῦ, ὡς αὐταὶ διευτύθησαν εἰς τὰς ἀποφάσεις τῆς Α' Συνόδου τοῦ Βατικανοῦ, τὴν ὁποῖαν ὁ ἴδιος ρητῶς ἐπικαλεῖται. (Περισσότερα περὶ τῶν ἀπόψεων τῶν δύο Παπῶν βλ. Gregorios Larentzakis, *Eine historische Wende*, ἐν *Cath. Press, Beilage*, 10-10-1988, σ. 8 καὶ ἐφημ. *L' Osservatore Romano*, γερμ. ἔκδ., 5 Μαρτίου 1993, ἀρ. 9, σ. 2: «Der Petrusdienst des Bischofs von Rom als Hirt der Gesamtkirche». Πρβλ. περ. «Ἐκκλησία», 1-15 Ἰουλίου 1993, σσ. 369-370). Τῷ 1976 διὰ τῶν ἰδίων μου τῶν ὄτων ἤκουσα τὸν σημερινὸν ὑπ' ἀρ. 1 θεολόγον τοῦ Βατικανοῦ, τὸν Πρόεδρον τῆς Ἐπιτροπῆς Πίστεως καρδινάλιον Joseph Ratzinger, ὡς Καθηγητὴν τότε ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Regensburg, νὰ τονίζῃ ἐν Οἰκουμενικῇ Ἀκαδημίᾳ τῆς αὐστριακῆς πόλεως Graz, ὅτι «ἡ Ρώμη, ἐν σχέσει πρὸς τὴν διδασκαλίαν περὶ πρωτείου, δὲν πρέπει νὰ ζητῆ ἐκ τῆς Ἀνατολῆς περισσότερα ἐκείνου, ὅπερ διευτύθη καὶ ἐβιώθη κατὰ τὴν πρώτην (χριστιανικὴν) χιλιετίαν». Τότε ὁ διακεκριμένος θεολόγος Joseph Ratzinger εἶχε προσθέσει καὶ τὰ ἑξῆς: «Ὅταν ὁ Πατριάρχης Ἀθηναγόρας τὴν 25ην Ἰουλίου 1967, κατὰ τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Πάπα εἰς τὸ Φανάρι, ἐχαρκτήρισε αὐτὸν ὡς... τὸν πρῶτον εἰς τὴν τιμὴν ἐν μέσῳ ἡμῶν, τὸν Προκαθήμενον τῆς ἀγάπης, εὐρίσκετο εἰς τὸ στόμα τοῦ μεγάλου αὐτοῦ ἐκκλησιαστικοῦ Ἡγέτου τὸ οὐσιώδες περιεχόμενον τῶν περὶ πρωτείου ἐκφράσεων τῆς πρώτης χιλιετίας καὶ περισσότερα δὲν πρέπει νὰ ζητῆ ἢ Ρώμη»: Joseph (Ratzinger), *Prognosen für die Zukunft des Ökumenismus*, ἐν *Ökumene - Konzil - Unfehlbarkeit*, ἔκδ. PRO ORIENTE (Wien), Innsbruck - Wien - München 1979, σ. 212).

2) Ἐπειτα, χωρὶς νὰ γίνῃ δεκτὴ ἢ πρότασίς μου, προέτεινα «νὰ προστεθῆ εἰς τὰ κείμενα τοῦ Συνεδρίου, ὅτι, ἐνῶ δικαίως ἐξήρθη καὶ ἐχαιρετίσθη ἡ διὰ πρώτην φορὰν ἐπίσημος συμμετοχὴ τῆς Ρωμαιοκαθο-

## Μήνυμα τῆς Α. Θ. Π. τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου διὰ τὸ ΣΤ' Παναυστραλιανὸν Συνέδριον Ὁρθοδόξου Νεολαίας

Ὡς γνωρίζουν ἤδη οἱ ἀναγνώσται τῆς «Ἐκκλησίας», ἀπὸ 23ης μέχρι 26ης Ἰανουαρίου 1994 συνήλθεν ἐν Brisbane τῆς Αὐστραλίας τὸ Ἑκτον Παναυστραλιανὸν Συνέδριον Ἑλληνορθοδόξου Νεολαίας τῆς Ἱ. Ἀρχιεπισκοπῆς Αὐστραλίας. Ἐπιφυλασσομένοι εἰς προσεχῆ τεύχη τοῦ παρόντος περιοδικοῦ νὰ μεταδώσωμεν χρονικὸν καὶ ἐντυπώσεις ἐκ τοῦ Συνεδρίου τούτου, περιοριζόμεθα ἐν τῷ τεύχει τούτῳ νὰ μνημονεύσωμεν τὸ Μήνυμα, ὅπερ ἡ Α. Θ. Π. ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης κ. Βαρθολομαῖος, ἐξ ἀφορμῆς τοῦ Συνεδρίου τούτου, ἀπέστειλε πρὸς τὸν Σεβ. Προκαθήμενον τῆς Ἑλληνορθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Αὐστραλίας, ἣτις Ἐκκλησία ἀποτελεῖ ἐκλεκτὴν θυγατέρα τοῦ Σεπτοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Τὸ Μήνυμα τοῦτο ἔχει ὡς ἐξῆς:

*«Ἱερώτατε Ἀρχιεπίσκοπε Αὐστραλίας, ὑπέριττε καὶ ἔξαρχε πάσης Ὁκεανίας, ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι ἀγαπητὲ ἀδελφὲ καὶ συλλειτουργῷ τῆς ἡμῶν Μετριότητος κύριε Στυλιανέ, χάρις εἴη τῇ ὑμετέρᾳ Ἱερότητι καὶ εἰρήνῃ παρὰ Θεοῦ.*

Μετὰ πολλῆς ἱκανοποίησεως πληροφορούμενοι ἀπὸ γραμματος τῆς ὑμετέρας Ἱερότητος περὶ τοῦ ἐν Βρισβάνῃ Κουηνσλάνδης, ἀπὸ κγ' μέχρις κς' τρέχοντος μηνὸς Ἰανουαρίου, συνερχομένου ΣΤ' Παναυστραλιανοῦ Συνεδρίου Ἑλληνορθοδόξου Νεολαίας τῆς ὑφ' ὑμᾶς Ἱεράς Ἀρχιεπισκοπῆς Αὐστραλίας, καὶ διὸ ὑπὸ τὸ λῖαν ἐπίκαιρον καὶ ἅμα ἐξόχως διδακτικὸν θέμα «Ἡ κατὰ κόσμον ἀξιοκρατία καὶ ἡ Χριστιανικὴ ἠθικὴ», προαγόμεθα διὰ τοῦ μετὰ χεῖρας Πατριαρχικοῦ ἡμῶν Μηνύματος ἀφ' ἑνὸς μὲν ἵνα συγκαρῶμεν ἀδελφικῶς τῇ ὑμετέρᾳ ἀγαπητῇ ἡμῖν Ἱερότητι ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ νέᾳ θεοφιλεῖ πρωτοβουλίᾳ, ἀποτελοῦση συνέχειαν τῆς θεαρέστου μερίμνης καὶ στοργῆς αὐτῆς πρὸς τὴν αὐτόθι ὁμογενῆ νέαν γενεάν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἵνα ἐπιδαψιλεύσωμεν πᾶσι τοῖς συνέδροις καὶ λοιποῖς

λικῆς Ἐκκλησίας εἰς τὸ «Παγκόσμιον Συνέδριον Πίστεως καὶ Τάξεως», ἐν τούτοις ἡ Ἐκκλησία αὕτη, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι προβάλλει καὶ ἐξυμνεῖ τὸν Οἰκουμενισμόν, ἀποφεύγει ἐπιμελῶς νὰ γίνῃ ὀργανικὸν μέλος τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν. Ὅθεν εἶναι δεδικαιολογημένον τὸ ἐρώτημα: Ἄρα γε, ποῖαν σκοπιμότητα ἐξυπηρετεῖ ἡ ἐπιφύλαξις αὕτη;».

(Συνεχίζεται)

ἐν προκειμένῳ τιμίῳς ὑμῶν συνεργάταις ὀλόθυμον τὴν εὐλογίαν τῆς Μητρὸς Ἐκκλησίας καὶ ἡμῶν προσωπικῶς, πρὸς ἀπρόσκοπτον διεξαγωγὴν καὶ ἀπόλυτον ἐπιτυχίαν τῶν ἐργασιῶν τοῦ Συνεδρίου.

Εἶναι ὄντως, Ἱερώτατε καὶ τιμιώτατε ἀδελφέ, ἀξία πάσης ἐξάρσεως ἢ ἐπιλογῆ τοῦ εἰρημένου θέματος, δοθέντος ὅτι εἰς τὴν πλήρως ἰδεολογικῆς συγχύσεως σύγχρονον ἐποχὴν τυγχάνει ὄχι μόνον ἄκρως λυσιτελέσ, ἀλλὰ τούταντὸ σωτήριον, τὸ νὰ γνωρίσουν οἱ Νέοι ἡμῶν, ἀμφοτέρων τῶν φύλων, ὅποιοι αἱ ἀξίαι εἰς ἃς καλοῦνται νὰ πιστεύσουν, καὶ εἰς τί συνίσταται ἡ διαφορὰ τῆς βιώσεως αὐτῶν ἐν τῷ πνεύματι τῆς ἐκκοσμηκευμένης ἀνθρωπότητος ἀπὸ τῆς βιώσεως ὑπὸ τὸ ἀνακαινίζον καὶ θεοῦν τὸν ἄνθρωπον ζεῖδωρον πνεῦμα τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου.

Τὸ ἐγνωσμένον ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον τῆς ἡμετέρας Μετριότητος, ἀλλὰ καὶ τῆς Μητρὸς Ἀγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλῃς Ἐκκλησίας γενικώτερον, περὶ τὰ καιρία προβλήματα τῆς Νεότητος σήμερον, ἀποτελεῖ καὶ τὸ μέτρον μεθ' οὗ ἐκτιμῶμεν ἀπὸ τοῦ ἐνταῦθα Ἱεροῦ Κέντρου πᾶσαν φιλότιμον προσπάθειαν τῆς καθ' ἡμᾶς ἀνα τὸν κόσμον Ἱεραρχίας, ἰδιαίτερος δὲ τῆς ὑμετέρας Ἱερότητος, τῆς ἐπὶ εἰκοσαετίαν ὄλην τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἐν τῷ ἐν Αὐστραλίᾳ ἀμπελώνι τοῦ Κυρίου ἀγωνιζομένης καὶ διὰ τε τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἥθους καὶ τῆς μορφώσεως καὶ καταρτίσεως καὶ πείρας αὐτῆς παρεχούσης πάντοτε τὴν μαρτυρίαν τῆς Ὁρθοδόξου ἡμῶν παραδόσεως, πρὸς ἔγκαιρον καὶ χριστιανοπρεπῆ ἀντιμετώπισιν τῶν προβλημάτων τούτων διὰ παντὸς συγχρόνου παιδαγωγικοῦ καὶ ἀνορθωτικοῦ μέσου.

Ὅθεν, συγκαίροντες καὶ αὐθις τῇ τε ὑμετέρᾳ φιλῇ Ἱερότητι, τῇ Ὁργανωτικῇ Ἐπιτροπῇ, τοῖς εἰδικοῖς ὀμιληταῖς καὶ πᾶσι τοῖς μετέχουσι τοῦ ΣΤ' Παναυστραλιανοῦ Συνεδρίου Νέοις, εὐχόμεθα ἐπιτυχῆ κατὰ πάντα καὶ τούτου τὴν διεξαγωγὴν, περὶ ἧς οὐδαμῶς ἀμφιβάλλομεν, γνωρίζοντες τὴν ἀπήχησιν τῶν προηγουμένων ἀναλόγων ὑμῶν Συνεδρίων, ἀσπαζόμεθα τὴν ὑμετέραν ἀγάπην ἀδελφικῶς καὶ ἀπονέμομεν τοῖς περὶ αὐτὴν ὀλόθυμον τὴν ἀφ' ἡμῶν Πατριαρχικὴν εὐχὴν καὶ εὐλογίαν.

αὐθις Ἰανουαρίου κβ'

† Ὁ Κωνσταντινουπόλεως Βαρθολομαῖος ἀγαπητὸς ἐν Χριστῷ ἀδελφός.

Χριστιανική ανθρωπολογία και οικολογία**ΑΝΘΡΩΠΟΣ: «Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΗΣ ΚΤΙΣΕΩΣ»\***

Έξάλλου, ή έντελώς σύγχρονη έπιστημονική άποψη πάνω στα θέματα αυτά είναι ότι, τα παλαιοντολογικά εύρηματα μαρτυρούν μιὰ **αιφνίδια** εμφάνιση και παρουσία νέων ειδών, **χωρίς μεταβατικές μορφές**, από τὸ ένα είδος στο άλλο, και **αιφνίδια** επίσης έξαφάνιση τῶν ειδῶν αὐτῶν<sup>3</sup>.

Οί ένδειξεις, λοιπόν, τῆς Ἁγίας Γραφῆς πού προαναφέραμε, σέ συνδυασμὸ με τὴν πρόσφατη αὐτὴ

---

Τοῦ Θεοφ. Ἐπισκόπου Ἀχελώου  
κ. **Εὐθυμίου**

---

μαρτυρία τῆς έπιστήμης, μᾶς έπιτρέπουν νὰ διατυπώσουμε τὴν έξῆς προσωπική άποψη:

Βεβαίως, ὁ Θεὸς μπορούσε νὰ δημιουργήσει τὸν άνθρωπον ἐκ τοῦ μὴ ὄντος, με ἓνα του λόγο, αὐτομάτως, ὅπως αὐτὸ συνέβη με ὅλα τὰ ἄλλα κτίσματα (πρβλ. «Αὐτὸς εἶπε και ἐκτίσθησαν», Ψαλμ. 32, 9). Λόγω ὅμως τῆς θέσεως τοῦ ἀνθρώπου, ὡς βασιλέως τῆς κτίσεως, μπορούμε νὰ πούμε ότι ὁ Θεὸς ἔδειξε ιδιαίτερη έπιμέλεια και φροντίδα (πρβλ. «ἔπλασεν»), γιὰ τὴ δημιουργία του, με τὸν έξῆς **τρόπο**: τὰ ὄργανα και τὶς ἀντίστοιχες ὀργανικὲς λειτουργίες πού ἔχει σήμερα τὸ ἀνθρώπινο σῶμα, ὁ Θεὸς **τὰ δημιούργησε σταδιακῶς** και τὰ **δοκίμασε πειραματικῶς**, σὲ ὅλα τὰ ζωικά ὄντα τῶν δύο τελευταίων δημιουργικῶν Ἡμερῶν (5ῃ και 6ῃς) και, ειδικότερα, στο σωματικὸ ὀργανισμὸ τῶν ἀνωτέρων θηλαστικῶν, ὅπως θὰ δοῦμε στὴ συνέχεια. Ὁ Θεὸς δηλαδή ἔκαμε χρῆση μιᾶς μεθόδου πού συνηθίζεται πολὺ και στα ἀνθρώπινα δεδομένα: οί έπιστήμονες όταν ἀνακαλύπτουν ἓνα φάρμακο ἢ μιὰ νέα ἱατρική θεραπεία, πρὶν τὰ χρησιμοποιήσουν στοὺς ἀνθρώπους, τὰ δοκιμάζουν πειραματικῶς στα ζῶα.

Στὴν άποψη αὐτὴ ὀδηγηθήκαμε ὕστερα ἀπὸ τὴ μελέτη τοῦ αξιόλογου ἔργου τοῦ Ἀμερικανοῦ Καθηγητῆ Bernard G. Campbell, Human Evolution, An introduction to Man's adaptations 1979, ἀπὸ τὸ ὁποῖο σταχυολογήσαμε και τὰ στοιχεῖα πού παραθέτουμε στὴ συνέχεια.

\* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 65 τοῦ ὑπ' ἀρ. 2/1994 τεύχους.

3. Περισσότερα γιὰ τὴν άποψη αὐτὴ, βλ. Dr. Duane T. Gish, Ἐξέλιξη! Τὰ ἀπολιθῶματα λένε ΟΧΙ! I. M. Νικολάου, Πρέβεζα 1989.

**3. Ἄνθρωπος: τὸ τελειότερο δημιούργημα.**

Ἡ Γένεση, ὅπως εἶδαμε, ἀναφέρεται σαφῶς στα ὑλικά δομικά στοιχεῖα («χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς») πού χρησιμοποιήσε ὁ Θεὸς, κατὰ τὴ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου. Τὰ ὑλικά αὐτὰ στοιχεῖα, σύμφωνα με τὶς μετρήσεις τῶν έπιστημόνων (βιολόγων) είναι τὰ έξῆς: Νερὸ 65,9%, Ὑδατάνθρακες 1,2%, Λίπος 10,5%, Λευκώματα 16,8% και Τέφρα 5,6%. Σύνολον 100%. Στα δομικά αὐτὰ ὑλικά στοιχεῖα, πρέπει νὰ προστεθοῦν επίσης τὸ Ὁξυγόνο, τὰ Κύτταρα και ὁ γενετικὸς κώδικας DNA.

Έξάλλου, ἡ σωματικὴ δομὴ τοῦ ἀνθρώπου ἀποτελεῖται ἀπὸ μέλη και ὄργανα πού είναι κοινὰ σὲ ὅλα σχεδὸν τὰ σῶματα τοῦ ζωϊκοῦ βασιλείου. Ὅπως μάλιστα ἀναφέραμε πρὸ πάνω, τὰ περισσότερα μέλη και ὄργανα τοῦ ἀνθρώπινου σῶματος φαίνεται ότι ὁ Θεὸς τὰ δημιούργησε και τὰ χρησιμοποιήσε πειραματικῶς στα διάφορα εἶδη τῶν ζῶων και ιδιαίτερα στὴν τάξη τῶν ἀνωτέρων θηλαστικῶν, πού είναι τὸ τελευταῖο εἶδος πρὶν ἀπὸ τὴ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου.

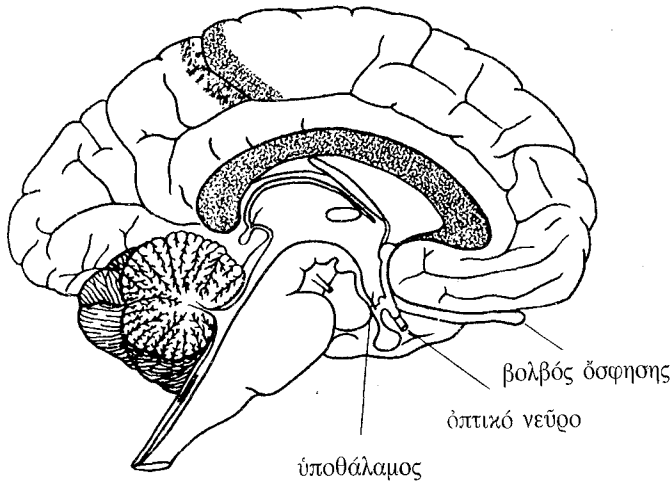
Στὴ συνέχεια θὰ παρακολουθήσουμε μερικὰ ἀπὸ τὰ ὄργανα και τὶς λειτουργίες τοῦ ἀνθρώπινου ὀργανισμοῦ, πού ἄρχισαν νὰ χαρακτηρίζουν τὰ **θηλαστικά**,<sup>4</sup> σύμφωνα με τὰ στοιχεῖα πού παραθέτει στο βιβλίο τοῦ ὁ Dr. Campbell.

Τὰ χαρακτηριστικά πού συνδέουν τὰ θηλαστικά μεταξύ τους και τὰ ξεχωρίζουν ἀπὸ ἄλλες ὀμάδες, ὅπως τὰ πουλιὰ και τὰ ἔρπετά, είναι ὄντως πολλά. Τὰ σπουδαιότερα ἀπὸ αὐτὰ, πού ἀπαντῶνται και στον ἄνθρωπο, είναι τὰ έξῆς τέσσερα:

**α) Ἡ ὀμοιοθερμία:** Πρόκειται γιὰ τὸ φαινόμενο τῆς σταθερῆς και κατάλληλης, γιὰ τὴν κυκλοφορία τοῦ αἵματος, θερμοκρασίας. Τὸ φαινόμενο αὐτό, πού ἀπαντᾶται και στον ἀνθρώπινο ὀργανισμό, ἄρχισε νὰ χαρακτηρίζει τὰ θηλαστικά, πρὶν ἀπὸ 150 ἑκατομ. χρῶνια και ὀφείλεται στὴ λειτουργία ἑνὸς πολύπλοκου ρυθμιστικοῦ μηχανισμοῦ (ὀργάνου) πού βρῖσκεται στον ἐγκέφαλο και λέγεται **ὑποθάλαμος** (βλ. σχῆ-

4. Τὰ **θηλαστικά** (Mammals) είναι τάξη χορτοφάγων ζῶων πού ὑποδιαιρεῖται σὲ τρεῖς κατηγορίες: στα **πλακουντοφόρα**, τὰ μαρσιποφόρα (ὅπως είναι τὰ καγκουρώ) και τὰ **μονόθερμα**. Στα πλακουντοφόρα ἀνήκουν τὰ **πρωτεύοντα** ἢ **ἀνώτερα θηλαστικά**, στὴν τάξη τῶν ὀποῖων κατατάσσονται ὁ πίθηκος και ὁ ἄνθρωπος. Τὰ θηλαστικά δημιουργήθηκαν μετὰ τὰ ἀμφίβια και τὰ ἔρπετά τῆς Τριασσίου Περιόδου και ἐπικράτησαν, **κυρίως τὰ πλακουντοφόρα**, κατὰ τὴν Κρεάσσιο Περίοδο, πρὶν 150 ἑκατομμύρια χρῶνια.

μα 1). Ο υποθάλαμος, λοιπόν, είναι ο θερμοστάτης του ανθρώπινου σώματος τόν οποίο ο Θεός δημιούργησε και άρχισε να δοκιμάζει πειραματικώς στα θηλαστικά ζώα, πριν από εκατομμύρια χρόνια!



Σχήμα 1. Ο εγκέφαλος του ανθρώπου. Ο υποθάλαμος βρίσκεται στη βάση του πρόσθιου μέρους του κρανίου, μαζί με το όπτικό νεύρο και τον βολβό της όσφησης.

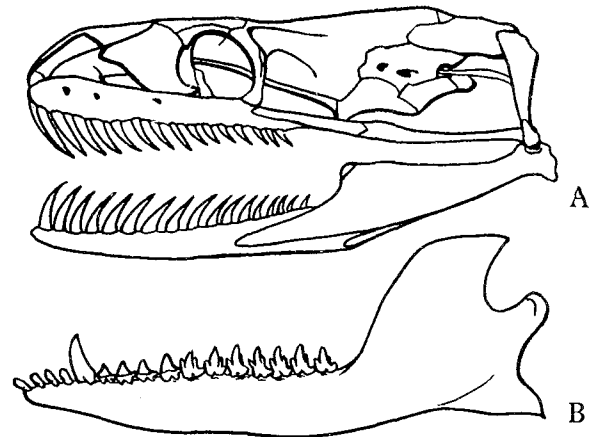
β) **Η μάσηση και έτεροδοντία:** Για τη διατήρηση σταθερής θερμοκρασίας, απαιτείται συνεχής τροφοδοσία του οργανισμού, ώστε η θερμότητα να μεταφέρεται σε όλο το σώμα με τα αίμοφόρα άγγεία. Τα θηλαστικά λοιπόν είχαν ανάγκη συνεχούς τροφής, ώστε η διατροφή τους, έπομένως και η θερμοκρασία του σώματός τους, να μη εξαρτάται από τις εποχές, όπως συνέβαινε με τα άμφιβια και τα έρπετά της προηγούμενης περιόδου (Δεινόσαυροι κλπ), που κατά τη διάρκεια του χειμώνα έπεφταν σε άδράνεια. Η ανάγκη αυτή όμως προϋπέθετε την ύπαρξη μιάς νέας λειτουργίας, της **σιαγόνας** και μιάς νέας κατασκευής, της **όδοντοστοιχίας**, ώστε να γίνεται δυνατή η πληρέστερη εκμετάλλευση της τροφής από το περιβάλλον.

Πρός το σκοπό αυτό, ο Δημιουργός άρχισε να δοκιμάζει πειραματικώς μιά νέα κατασκευή της όδοντοστοιχίας (την **έτεροδοντία**) και μιά νέα λειτουργία της σιαγόνας.

Στη σιαγόνα των έρπετών, τα δόντια ήταν όλα όμοια στο σχήμα και τη λειτουργία (όμοιοδοντία). Η σιαγόνα αυτή λειτουργούσε ως παγίδα και τα έρπετά συλλάμβαναν το θύμα τους και το κατάπιναν στο σύνολό του, όπως αυτό συμβαίνει και σήμερα με τα φίδια και τους αλλιγάτορες. Τα δόντια ήταν πυκνοτοποθετημένα και χρησίμευαν μόνο για τη σύλληψη του θύματος ή, στην περίπτωση των χορτοφάγων, για την κοπή της πράσινης τροφής (βλ. σχήμα 2).

Αντιθέτως, η σιαγόνα των θηλαστικών και η έτεροδοντία της όδοντοστοιχίας κατώρθωναν πολύ περισσότερα. Η σιαγόνα τώρα ήταν πιό δυνατή και τα

διαφορετικά δόντια χρησίμευαν για το κόψιμο, μάσημα και άλεσμα της τροφής και όχι μόνο ή σύλληψή της. Η νέα αυτή δομή και κατασκευή του στόματος έδινε στα θηλαστικά τη δυνατότητα να καταναλώνουν



Σχήμα 2. A: σιαγόνα έρπετου (πίθωνος) και B: κάτω σιαγόνα πρωτεύοντος θηλαστικού. Στόν πίθωνα, όλα τα δόντια ταυτίζονται στο σχήμα και τη λειτουργία, ενώ στο θηλαστικό, τα δόντια διαφοροποιούνται σε κόπτες, κυνόδοντες, προγομφίους και γομφίους.

περισσότερα είδη τροφής και να αύξηθούν έτσι οι πεπτικοί χυμοί, που ήταν απαραίτητοι, για την ανάπτυξη του **πλακούντα**.

Η αλλαγή της διαίτας των θηλαστικών και της λειτουργίας της όδοντοστοιχίας μείωσε την μεγάλη απώλεια των δοντιών, που χαρακτήριζε τα έρπετά, και έτσι σταμάτησε η ανάγκη συνεχούς αναπληρωματικής όδοντοφυΐας. Η νέα κατασκευή της όδοντοστοιχίας συνετέλεσε, ώστε, κατά την ανάπτυξη του ατόμου, να γίνονται **δύο** μόνο αλλαγές δοντιών: μιά, στη βρεφική ηλικία, με τα «δόντια του γάλατος» και μία κατόπιν. Τα «δόντια του γάλατος» κάνουν δυνατή τη μάσηση, όταν οι σιαγόνες είναι ακόμη μικρές και δε μπορούν να χωρέσουν ολόκληρη την όδοντοστοιχία.

Η όδοντοκατασκευή και η λειτουργία της όδοντοστοιχίας του ανθρώπου απέτησαν ειδικές δημιουργικές επεμβάσεις του Θεού, πριν από εκατομμύρια χρόνια!

γ) **Το προγεννητικό γενετήσιο σύστημα:** Τα έρπετά, όπως και τα πρωτόγονα ζώα, διατηρούσαν τόν πληθυσμό τους, με τη μαζική παραγωγή ωαρίων και την προσεκτική εγκατάσταση ενός μικρού αριθμού απογόνων.

Τα θηλαστικά όμως ανέπτυξαν ένα νέο είδος γενετήσιου συστήματος, το οποίο σταμάτησε τη μεγάλη απώλεια των ωαρίων και των νεογέννητων και βελτίωσε τη γενετήσια λειτουργία. Πρόκειται, για δύο βασικές βελτιώσεις, ή κάθε μία από τις οποίες προϋ-

ποθέτει μιὰ πλήρη σειρά νέων σωματικῶν καὶ ανατομικῶν χαρακτηριστικῶν.

Ἡ πρώτη βελτίωση ἀφορᾷ τὴ λειτουργία τῆς **κνοφορίας**, δηλαδή τὴ συγκράτηση καὶ διατροφή τοῦ γονιμοποιημένου ὠαρίου μέσα στὸ σῶμα τῆς μητέρας, μέχρις ἐνὸς προχωρημένου σταδίου ἀνάπτυξης.

Ἡ δεύτερη βελτίωση ἦταν ἡ λειτουργία τῆς **γονικῆς φροντίδος** τῶν νεογνῶν, μετὰ τὴ γέννηση, ποὺ περιλάμβανε τὴ διατροφή καὶ τὴν προστασία τους.

Ἡ γενετήσια διαδικασία τῶν θηλαστικῶν ἐξαρτᾶται ἐπίσης ἀπὸ τὸν ἔλεγχο τοῦ ἐνδοκρινικοῦ συστήματος καὶ ὄχι τοῦ νευρικοῦ. Τὸ ἐνδοκρινικὸ σύστημα τῶν θηλαστικῶν λειτουργεῖ διὰ μέσου **ὁρμονῶν** καὶ ὄχι νεύρων. Στὰ θηλαστικά, τὸ ἐνδοκρινικὸ σύστημα λειτουργεῖ σὲ συνεργασία μὲ τὸ νευρικὸ σύστημα.

Ἡ λειτουργία τοῦ ἐνδοκρινικοῦ συστήματος ποὺ ἐλέγχει τὴν **ἐποχιακὴ συνουσία** καὶ γέννηση ὠαρίων, στὰ ἀμφίβια καὶ ἔρπετά, στὰ θηλαστικά, τέθηκε ὑπὸ τὸν ἔλεγχο ἐνὸς **κανονικοῦ κύκλου** σεξουαλικῆς δραστηριότητος, ποὺ ἐνεργοποιεῖται κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ ζευγαρώματος. Ὁ κύκλος αὐτὸς ποὺ λέγεται «κύκλος τοῦ οἴστρου», δημιουργήθηκε μαζὶ μὲ τὴ λειτουργία τῆς κνοφορίας καὶ εἶναι μέρος τοῦ γενετήσιου συστήματος θηλαστικῶν. Ὁ κύκλος αὐτὸς δημιουργήθηκε ἀπὸ τὴν ἀνάγκη νὰ ἐλέγχεται ἡ παραγωγή καὶ ἀνάπτυξη τῶν ὠαρίων (ὠοτοκία), ἐντὸς τῶν θυλάκων τῆς μιᾶς ἢ καὶ ἀμφοτέρων τῶν ὠοθηκῶν τῆς μητέρας.

Γιὰ νὰ κατανοήσουμε τίς ἀλλαγές ποὺ ἔγιναν στὸ γενετήσιο σύστημα τοῦ ἀρσενικοῦ, πρέπει νὰ πούμε πῶς ὁ κύκλος τοῦ οἴστρου ἐδῶ ἐλέγχεται ἀπὸ ἓνα σύστημα ὁρμονῶν ποὺ παράγονται ἀπὸ ἓνα μικρὸ ἐνδοκρινικὸ ἀδένωμα ποὺ βρίσκεται κοντὰ στὴ βάση τοῦ ἐγκεφάλου. Παρὰ τίς ἔντονες ἔρευνες δὲν εἶναι ἀκόμη πλήρως γνωστὸ πῶς τὸ ὅλο σύστημα τοῦ κύκλου αὐτοῦ λειτουργεῖ. Μόνον μέρος τοῦ μηχανισμοῦ αὐτοῦ εἶναι γνωστὸ.

**Τὸ μεταγεννητικὸ γενετήσιο σύστημα:** Στὰ θηλαστικά, ὁ παρασιτικός τρόπος ζωῆς τῶν νεογνῶν συνεχίζεται καὶ μετὰ τὴ γέννηση, ὅποτε τρέφονται ἀπὸ τίς εἰδικές γαλακτοφόρες θηλές τῆς μητέρας (mammas). Μιὰ ἄλλη καινοτομία τῶν θηλαστικῶν εἶναι ὅτι τὸ γάλα περιλαμβάνει ὅλες τίς ἀπαραίτητες θρεπτικές οὐσίες ποὺ χρειάζονται, γιὰ τὴν αὔξηση καὶ ἀνάπτυξη τῶν νεογνῶν. Ἡ σχετικὴ ἀσφάλεια τοῦ μεταγεννητικοῦ περιβάλλοντος, κατὰ τὸ ὅποιο τὰ νεογνά παραμένουν κοντὰ στὴ μητέρα, συμβάλλει ἐπίσης στὴ μείωση τῆς θνησιμότητος τῶν θηλαστικῶν καὶ ἐπιτρέπει ἓνα βραδύτερο ρυθμὸ σταδιακῆς ἀνάπτυξης. Μιὰ ἐνδειξη τοῦ χαμηλοῦ βαθμοῦ θνησιμότητος, εἶναι καὶ ἡ μείωση τοῦ ἀριθμοῦ τῶν γονιμοποιημένων ὠαρίων ἐτησίως. Στὰ ψάρια, τὰ γονιμοποιημένα ὠάρια φθά-

νουν τὰ ἑκατομμύρια, στὰ ἔρπετά μερικὲς δωδεκάδες καὶ στὸν ἄνθρωπο, ὄχι περισσότερα ἀπὸ ἓνα τὸ χρόνο!

Νά, λοιπόν, πῶς ὁ Θεός, πρὶν ἀπὸ ἑκατομμύρια χρόνια, προετοίμαζε τὸ γενετήσιο σύστημα τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ ἀνδρα καὶ τῆς γυναίκας, ὥστε αὐτὸ νὰ λειτουργεῖ κατὰ τὸν καλύτερο καὶ τελειότερο τρόπο, στὸ τελευταῖο καὶ τελειότερο αὐτὸ δημιούργημά του: τὸν ἄνθρωπο!

**δ) Παράγοντες συμπεριφορᾶς:** Ἐνῶ στὰ περισσότερα ζῶα, ἡ δράση καὶ ἡ μάθηση ἀποκτώνται ἀπὸ τὴν ἀνάγκη ἱκανοποίησης τῶν βασικῶν παρορμήσεων τῆς πείνας, τοῦ σὲξ καὶ τῆς ἐπιβίωσης, στὰ θηλαστικά ἄρχισε νὰ ἰσχύει ἓνας νέος παράγων συμπεριφορᾶς ποὺ δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἱκανοποίηση τῶν ἀμέσων βιολογικῶν αὐτῶν ἀναγκῶν. Αὐτὸς ὁ νέος παράγων εἶναι ἡ τάση **ἀνακάλυψης** καὶ ἐξερεύνησης τοῦ περιβάλλοντος, χωρὶς αὐτὴ νὰ ἔχει ὡς ἄμεσο ἀντικείμενό της τὴν ἱκανοποίηση μιᾶς ἀπὸ τίς τρεῖς βιολογικὲς ἀνάγκες ποὺ ἀναφέραμε προηγουμένως. Ἡ κινητικότητα καὶ δραστηριότητα ποὺ εἶχαν τὰ ἄλλα ζῶα, μὲ σκοπὸ τὴν ἱκανοποίηση τῶν βασικῶν ὁρμῶν τῆς πείνας, τοῦ σὲξ καὶ τῆς ἐπιβίωσης, στὰ θηλαστικά ἀντικαταστάθηκαν ἀπὸ ἓνα αὐξημένο **σύνολο πληροφοριῶν**. Οἱ πληροφορίες αὐτὲς προέρχονταν ἀπὸ τὸ διευρυμένο περιβάλλον καὶ εἰσάγονταν στὸν ἐγκέφαλο, ὁ ὁποῖος ἄρχισε νὰ γίνεται πολὺ μεγαλύτερος, σὲ σχέση μὲ τὸ μέγεθος τοῦ σώματος, πολὺ πρὸ περιπλοκὸς καὶ πολὺ πρὸ περιεκτικὸς ἀπὸ ὅ,τι ἴσχυε μέχρι τότε στὸν ὀργανικὸ κόσμον (βλ. σχῆμα 3).



ψάρι



ἔρπετό



κουνέλι



ἄνθρωπος

Σχῆμα 3. Σχηματικὲς παραστάσεις ἐγκεφάλου ψαριοῦ, ἔρπετοῦ, κουνελιοῦ καὶ ἀνθρώπου ποὺ δείχνουν τὸ διαφορετικὸ μέγεθος τῶν ἐγκεφαλικῶν ἡμισφαιρίων, σὲ σχέση μὲ τὰ ἄλλα τμήματα τοῦ ἐγκεφάλου.

(Συνεχίζεται)

## «ΤΗΝ ΝΕΟΤΗΤΑ ΠΑΙΔΑΓΩΓΗΣΟΝ...»

### II.

Άπό όλους τους συμμεριζομένους αυτές τās απόψεις, παραγνωρίζεται, δυστυχώς, ή αντίληψις, πού επικρατεί, ακριβώς σήμερα, μεταξύ των κορυφαίων εκπροσώπων τής πνευματικής ζωής είς όλον τόν κόσμον, ότι ό Χριστιανισμός «τελειώνει τó πνεύμα του ανθρώπου και ολοκληρώνει τήν πνευματικήν φυσιογνωμίαν του», δημιουργεί τās ώλοκληρωμένας προσωπικότητας, τήν διάπλασιν των οποίων δέον νά επιδιώκη και ή Παιδεία μας (Ν. 1566/85, άρθ. 1). Ά-

Του κ. **ΑΝΔΡΕΟΥ ΦΥΤΡΑΚΗ**, Όμοτ. Καθηγητού και τέως Πρυτάνεως του Παν/μίου Άθηνών

κόμη, ότι αποτελεί «τήν ψυχήν και τήν αληθή θεμελίωσιν του πολιτισμού», ως διδάσκει ό σύγχρονός μας φιλόσοφος *J. Hesse*, και διαμορφώνει τόν χαρακτήρα και τó ήθος των ανθρώπων. Άπ' εναντίας δέ, κηρύγματα «αθρήσκου και μη μεταφυσικού κοσμοπολιτισμού», είναι δείγματα τής παρακμής του πολιτισμού μας, ως έδίδασκεν ό *Ο. Σπένγλερ*.

Έγράφη, όρθώς, ότι, «όταν καταργής τó θεϊόν, καταργείς και τó ανθρώπινον' όταν πās νά γκρεμίσης τήν ιδέα του Θεού, στό τέλος, γκρεμίζεις μονάχα τήν ιδέα του ανθρώπου. Γιατί ποτέ δέν πολεμάται χωριστά μονάχα ή ιδέα του Θεού. Πολεμούνται ταυτόχρονα οί ιδέες και οί αρετές, πού εκπροσωπούν τó Θεϊόν...». «*Η ζωή ή είναι θεϊόν έργον, ή δέν είναι τίποτε*».

Συνεπώς, ή ένδεχομένη απομάκρυνσις ή υποβάθμισις των θρησκευτικών μαθημάτων από τās σχολεία μας, όχι μόνον θα απέκοπτε τήν σύγχρονον έλληνικήν Παιδείαν από τās πνευματικάς ρίζας της και τās ιδεώδη, με τās όποία έγαλουγήθησαν και επέζησαν αί έλληνικαί γενεαί επί σειράν σκληρών αιώνων, αλλά θα απέτέλει και καιρίον πλήγμα κατά τής έλληνικής Παιδείας, γενικώτερον.

Διότι, ως παρετήρει τελευταίως και ό ειδικός Καθηγητής Ευάγγελος Θεοδώρου, «τó μάθημα των θρησκευτικών βοηθεί στον καθολικό αξιολογικό προσανατολισμό και στην ολοκληρω-

ση τής προσωπικότητας, γιατί ανταποκρίνεται στα αίτήματα τής “άγωγής του όλου” και ικανοποιεί θεμελιώδεις προδιαθέσεις του ανθρώπινου όντος και ειδικώτερα τīs βαθύτερες άνησυχίες τής νεανικής ψυχής, πού άπεχθάνεται τόν μηδενισμόν κι άναζητεί πάντοτε τήν ύψιστη Άξία και τó ύψιστον Άγαθόν... Τó μάθημα των θρησκευτικών δέν δείχνει τόν δρόμο τής “ήσσονος προσπαθείας”, αλλά τήν όδόν τής αντίστασεως εναντίον του ατομισμού, του ώφελιμισμού και του ήδονισμού, ή όποία μπορεί νά έπιτευχθή μόνο με ήρωική πάλη και έλεύθερη προτίμηση του “κρείττονος” αντί του “χείρονος”».

Αυτά δέ αί επιδιώξεις παρατηρούνται είς τόν τόπον μας, όταν, από πρόσφατον έρευναν του Υπουργείου Παιδείας τής γειτονικής Ιταλίας, διεπιστώθη, ότι 95% του συνολικού πληθυσμού, γονέων και μαθητών, άνεγνώρισαν τήν άνάγκην τής διδασκαλίας του μαθήματος των θρησκευτικών είς τās σχολεία τής Χώρας αυτής. Όταν και αυτό τó διεθνές κινηματογραφικόν φεστιβάλ των Καννών, του έτους 1986, έχαρακτηρίσθη «φεστιβάλ θρησκευτικότητας», διότι, τó κυρίαρχον στοιχείον είς τόν παγκόσμιον αυτόν διαγωνισμόν τής κινηματογραφικής τέχνης, ήτο ή θρησκευτικότητα.

Θά πρέπει νά τονισθή ακόμη, ότι, ή προσπάθεια αποκοπής των νέων μας από τās παραδόσεις των, έπιχειρείται, όταν, ακριβώς είς τās ήμέρας μας, τόσοσόν από φιλοσοφικής, όσον και από παιδαγωγικής σκοπιάς, επικρίνεται ή πνευματική άνεσιότις του σημερινού ανθρώπου, πού τείνει νά τόν αποκόψη από τās πνευματικάς και θρησκευτικάς του ρίζας, αί όποία αποτελούν, πρέπει νά αποτελούν, τó σταθερόν θεμέλιον τής κοινωνικής ζωής και ύπάρξεως και των επί μέρους ατόμων και των Έθνών.

Ένδεικτικόν, έν προκειμένω, είναι τó κατωτέρω πραγματικόν περιστατικόν. Προ έτών, όταν Πρωθυπουργός του νέου Έβραϊκού Κράτους ήτο ό έλληνομαθής δημιουργός του *Δαβίδ Μπέν Γκουριόν* (1948-53), τόν έπεσεκέφθη όμας έλλήνων βουλευτών, οί όποιοι και του υπέβαλαν διαφόρους έρωτήσεις, σχετικάς με τήν όργάνωσιν του αναγεννηθέντος, μετά τόσοσους αιώνας, Ισραήλ. Είς έρώτησιν ένός έλληνος βουλευτού, περί των ιδεωδών βάσει των οποίων θα παιδα-

\* Συνέχεια εκ τής σελ. 69 του ύπ' άρ. 2/1994 τεύχους.

γωγῆται ἡ νεολαία. τοῦ νέου Ἑβραϊκοῦ Κράτους, ὁ Γκουριδὸν ἀπήντησε· «Μὲ ἐκπλήσσει ἡ ἐρώτησίς σας· μὰ, φυσικά, μὲ τὰ ιδεώδη τῶν Προφητῶν μας».

Ἄλλὰ καὶ ὁ Γεώργιος Παπανδρέου εἶχε διακηρύξει, τὴν ἰδίαν περίπου ἐποχὴν· «Κάθε νέα γενεὰ ἔρχεται εἰς τὸν κόσμον μὲ τὸ πάθος τῆς δημιουργίας. Ἐπειδὴ εἶναι νέα, εὐλόγως φιλοδοξεῖ νὰ δημιουργήσῃ ἓνα νέον κόσμον, νὰ δημιουργήσῃ νέα ιδανικά. Ἄλλὰ εὐρίσκεται εἰς πλάνην. Τὰ ιδανικά εἶναι αἰώνια. Καὶ εἶναι πάντοτε σύγχρονα καὶ ἐπίκαιρα, ἀκριβῶς, διότι εἶναι αἰώνια. Ἡ εὐθύνη ἐκάστης γενεᾶς δὲν εἶναι νὰ “ἐφεύρῃ” νέα ιδανικά. Εἶναι νὰ πραγματοποιήσῃ τὰ αἰώνια ιδανικά». (Πρβλ. Τὸ θέμα τῆς ἐθνικῆς παιδείας, Πορίσματα τοῦ Χριστ. Κοινωνικοῦ Κύκλου, Ἀθήναι 1958, σ. 84).

«Δὲν μᾶς χρειάζονται νεολογισμοί, θολοὶ καὶ ἀμφισβητούμενοι, γιὰ νὰ προσδιορίσουμε τίς κατευθύνσεις τῆς ἀγωγῆς μας», ἐγράφη, ὀρθῶς, καὶ τελευταίως.

Εἶναι δὲ χαρακτηριστικὰ καὶ ἄξια πολλῆς προσοχῆς καὶ ὅσα ἐγράφε ὁ ἀείμνηστος Καθηγητῆς Ἰωάννης Θεοδωρακόπουλος, κατὰ τὸ ἔτος 1980, διὰ τῶν ὁποίων διαπιστοῦται τὸ τόσον τραγικὸν παράδοξον εἰς τὴν πνευματικὴν μας ζωὴν. «Ἐμεῖς οἱ Ἕλληνες ἔχομεν σήμερον μίαν ἐμπάθειαν ἐναντίον τοῦ πολιτισμοῦ μας καὶ εἶναι μεγάλο λάθος αὐτὸ γιὰ τὸ μέλλον τοῦ τόπου, τῆς ἱστορίας μας καὶ τῶν πρωταγωνιστῶν τῆς, τῶν μνημείων μας, τῆς πνευματικῆς μας καθόλου παραδόσεως, ὡς καθημερινῶς, δυστυχῶς, διαπιστώνομεν».

Τοιοτοτρόπως κατηντήσαμε «νὰ ἐπιμένουμε νὰ βαφτίζουμε πρόοδο κάθετι ποῦ ἐξαφανίζει ἢ ἀμφισβητεῖ τὴν ἐθνικότητα καὶ τὰς παραδόσεις μας».

«Τὸ θρησκευτικὸ δὲ στοιχεῖο κατήντησε νὰ θεωρῆται, στίς ἡμέρες μας, ὡς ἀντιπροσδευτικὸ, κάτι περίπου σὰν ἀντίθετο στὴν προσπάθεια γιὰ μία ἀνθρώπινη ζωὴ! Ἴσως διὰ τὸν λόγον αὐτὸν παρασιωποῦνται, ὄχι σπάνια, καὶ ὠρισμένοι ἐκδηλώσεις εὐλαβείας διαφόρων προσωπικοτήτων τῆς δημοσίας ζωῆς εἰς τὸν τόπον μας, ἀπὸ φόβον μήπως κατηγορηθοῦν ὡς «θρησκευόμενοι» καὶ «παραδοσιακαὶ» καί, συνεπῶς, καθυστερημένα!

Ἄλλὰ δὲν ἀποτελοῦν πρόοδον, ὅλα αὐτὰ, ἀλλὰ ὀπισθοδρομήσιν, μυωπικὴν θεώρησιν τοῦ παρελθόντος μας ὡς λαοῦ, διότι, ἀπλούστατα,

παραγνωρίζεται, ἀπὸ ἡμᾶς τοὺς ἰδίους, ἡ παράδοσίς μας, ἡ ἱστορία μας, ποῦ καυχῶνται νὰ τὴν θεωροῦν ἰδικὴν τῶν ἱστορίαν ὅλοι οἱ πολιτισμένοι λαοί, καὶ ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐβασίσθη κάθε πραγματικὴ πρόοδος εἰς τὸ παρελθόν, θεωρεῖται δὲ ἀπολύτως ἀναγκαία καὶ διὰ κάθε σύγχρονον πρόοδον.

Καλὸν δὲ θὰ εἶναι νὰ μὴ λησμονοῦμεν ὅλοι μας, ὅτι προσφέρομεν κακὴν ὑπηρεσίαν εἰς τὸν λαὸν μας, ἰδιαιτέρως εἰς τοὺς νέους, ὅταν ὑποσκάπτωμεν τὴν σημαντικωτέραν, οἰκουμενικῆς δὲ σημασίας, πνευματικὴν καὶ συγχρόνως ἠθικὴν ὑποδομὴν τῶν, ἢ ὁποία εἶναι ἀπολύτως ἀναγκαία δι’ αὐτὴν τὴν ἐπιβίωσιν τῶν εἰς τὸν σύγχρονον κόσμον. Ἄλλὰ καὶ διὰ τὴν διατήρησιν τῆς ἀνθρωπιᾶς τῶν, τῆς ὅλης κοινωνικῆς τῶν συμπεριφορᾶς, τῆς ὁποίας, ὠρισμένας ἀκροίας ἐκδηλώσεις, καταδικάζομεν σήμερον, ἐνῶ μεγάλο μέρος τῆς εὐθύνης, διὰ τὰς ἐκτροπὰς αὐτάς, φέρομεν ἡμεῖς οἱ ἴδιοι, εἴτε ὡς Γονεῖς, εἴτε ὡς Διδάσκαλοι, κυρίως μὲ τὴν συμπεριφορὰν μας. Διότι, πῶς εἶναι δυνατόν π.χ. νὰ ζητηθῆ ἀπὸ τὰ παιδιὰ νὰ σέβωνται τὴν πέμπτην ἐντολήν («τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου...»), ὅταν οἱ γονεῖς τῶν, δὲν τηροῦν καμμίαν ἀπὸ τὰς δέκα ἐντολάς;

Ἀπὸ τὴν ἱστορίαν μας προκύπτει, ὅτι, εἰς τὰς μεγάλας στιγμὰς του, ὁ Ἕλληνισμὸς ἐστράφη εἰς τὸν ἑαυτὸν του καὶ ἠτλησεν, ἐκ τῆς παραδόσεώς του, τὰς ἀναγκαίας δυνάμεις διὰ νὰ προχωρήσῃ εἰς τὸν δρόμον τῶν πεπρωμένων του, ποῖος δὲ μπορεῖ νὰ ἀρνηθῆ ὅτι ζῶμεν καὶ σήμερον μεγάλας στιγμὰς;

Μὲ ἰδιαιτέραν ἔμφασιν ἐπισημαίνονται τελευταίως οἱ ἰδεολογικοὶ κίνδυνοι, «ποῦ τείνουν νὰ ἀλλοιώσουν τὴν ἐθνικὴν μας ταυτότητα», καὶ τονίζεται ἡ ἀνάγκη τῆς ἐπαγρυπνήσεως καὶ τῆς δραστηριοποιήσεώς μας, «γιὰ νὰ μὴ κινδυνεύσουμε νὰ γίνουμε μία διαμαρτυρόμενη μειονότης, σὰν τοὺς συμπαθεῖς Κούρδους ἢ Ἀρμενίους...».

Καὶ ἀπὸ τὸν ἰατρικὸν χῶρον ἐπισημαίνεται, αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν καιρὸν, ὅτι, οἱ περισσότεροὶ ἐπικίνδυνοι ἰοί, εἶναι αὐτοὶ ποῦ καταστρέφουν τὸ λεγόμενον ἀνοσοποιητικὸν σύστημα τοῦ ἀνθρώπινου ὄργανισμοῦ, δηλαδὴ τὰς δυνατότητας τῆς ἀμύνης του.

Καὶ αὐτὰ δὲ παρατηροῦνται εἰς τὸν τόπον μας, ὅταν, εἰς τὴν σύγχρονον γαλλικὴν παιδείαν π.χ., διατηρῆται πάντοτε «τὸ πνεῦμα καὶ αἱ προ-



θέσεις, που κάνουν την γαλλικήν εκπαίδευσην τόσο γαλλικήν». Η βρετανική δὲ εκπαίδευσις «ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι συνδεδεμένη μετὰ τὸ ἔθνικόν ἔθος καὶ ὑπάρχει ἀδιάκοπος ἀποδοχὴ τοῦ παραδοσιακοῦ χριστιανικοῦ κώδικος». (Πρβλ. Σύγχρονοι προσανατολισμοὶ στὴν ἑλληνικὴ Παιδεία, Πρακτ. τοῦ 21ου Συνεδρίου τῆς Χριστ. Ἐνώσεως Ἑκπ. Λειτουργῶν, Ἀθήναι 1987, σ. 165, ὅπου καὶ αἱ σχετικαὶ μαρτυρίαι).

Οὐσιώδεις ἐπιδιώξεις τῶν ἀντιροσῶπων αὐτῶν προσπαθειῶν εἶναι νὰ ὑποβαθμισθῇ ἰδίᾳ ἡ ἀξία τοῦ θρησκευτικοῦ παράγοντος, τοῦ κηρύγματος τοῦ Εὐαγγελίου, εἰς τὰς συνειδήσεις τοῦ λαοῦ μας καὶ τῶν νέων μας, νὰ μειωθῇ ἡ σημασία τῆς Ἐκκλησίας ὡς κοινωνικοῦ παράγοντος, νὰ ὑποβαθμισθῇ ἡ παράδοσις καὶ ἡ προσφορὰ τῆς, νὰ ἀποδυναμωθῇ ἡ ἐπιρροή τῆς καὶ νὰ ἀπωθηθῇ, ὡς ἀνεκτὸν ἀπλῶς λείψανον τοῦ παρελθόντος, εἰς τὸ περιθώριον τῆς ἔθνικῆς καὶ τῆς πνευματικῆς μας ζωῆς.

Βέβαια, καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν, παραγνωρίζεται τὸ γεγονός, ὅτι, ὅπως καὶ εἰς τὴν φύσιν, κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον καὶ εἰς τὴν πνευματικὴν ζωὴν, δὲν εἶναι ἀνεκτὴ «ἡ φορὴ τοῦ κενοῦ». Ὁρθῶς ἔχει παρατηρηθῇ, ὅτι, «ὅπου δὲν ὑπάρχει ὀρθὴ πίστις στὸν ἀληθινὸ Θεό, τῆ θέσῃ τῆς λαμβάνει ὄχι ἡ ἀθεΐα, ἀλλὰ ἡ εἰδωλολατρεία καὶ ἡ ἀναζήτησις ψευδῶν παραδείσων».

Τοιοῦτοτρόπως, ὅταν, μετὰ τὰ ὡς ἄνω ἀντικλησιαστικὰ καὶ ἀντιπαραδοσιακὰ κηρύγματα, ὑποβαθμισθῇ εἰς τὰς ψυχὰς, εἰς τὰς συνειδήσεις τῶν ἀνθρώπων, ἰδίᾳ δὲ τῶν νέων, ἡ ἐπιρροή τῆς Ἐκκλησίας, ὅταν ἐκλείψουν τὰ βαθύτατα θρησκευτικὰ βιώματα, τὰ ὁποῖα αὕτη καλλιεργεῖ, τότε, τὴν θέσιν των, σπεύδουν νὰ καταλάβουν διάφοροι πρωτόγονοι δεισιδαιμονία, μαγεῖα, «μαντεῖα» κ.λπ., ὡς καὶ ποικίλαι παραθηροσκευτικαὶ καὶ σκοτειναὶ βιοθεωρίαι καὶ «καταστροφικὲς λατρεῖες» ἀπὸ τὸν χῶρον τοῦ «ἀποκρυφισμοῦ».

#### ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ

Παρακαλοῦνται οἱ συνδρομητῆς τῶν περιοδικῶν «ΕΚΚΛΗΣΙΑ», «ΕΦΗΜΕΡΙΟΣ» καὶ «ΘΕΟΛΟΓΙΑ», κάθε ἀλλαγὴ τῆς διευθύνσεώς τους νὰ τῆ γνωρίζουν ἀμέσως στὰ Γραφεῖα τῶν Περιοδικῶν, Ἰωάννου Γενναδίου 14, 115 21 Ἀθήνα, ἀναφέροντας ἀπαραίτητα καὶ τὴν παλαιὰ τους διεύθυνση, γιὰ νὰ γίνετα κανονικὰ ἡ ἀποστολὴ τῶν Περιοδικῶν.

Τηλ. 72 18 308, 72 51 149. Fax 72 26 597

Αἱ ὅλως ξένα πρὸς τὰς παραδόσεις μας καὶ τὴν ψυχροσύνθεσίν μας βιοθεωρίαι αὐταί, «ἀποσυνθέτουν τὴν προσωπικότητα τοῦ ἀνθρώπου, ναρκώνουν τὰς δημιουργικὰς του δυνατότητας καὶ τὸν μεταβάλλουν εἰς σκυθρωπὸν καὶ ἀντικοινωνικὸν ἄτομον, ἄβουλον ἐξάρτημα τῶν ἐκμεταλλευτῶν του».

Μόλις πρὸ ὀλίγων μηνῶν καὶ ἕξ ἀφορμῆς διαφόρων σχετικῶν κρουσμάτων εἰς τὴν Κρήτην, ἐγράφη, ὅτι, «στὴν ἴδια τὴν Προτεύουσα, βράζει ἡ μαύρη μαγεῖα». Ὑπολογίζεται δέ, ὅτι, εἰς ὅλην τὴν Χώραν, ἐργάζονται περίπου 100.000 μάγοι διαφόρων εἰδικότητων! Ἀπίστευτον, πραγματικά, κατάντημα!

Ὅταν δὲ ἡ Ἐκκλησία θελήσῃ νὰ ὑπερασπισθῇ τὸ ποιμνιὸν Τῆς ἀπὸ τοὺς ἐπιμόνους αὐτοὺς προπαγανδιστὰς, καθυβρίζεται καὶ κατηγορεῖται δι' ἀντιδημοκρατικότητα, μισαλλοδοξίαν, σκοταδισμόν κ.λπ. καὶ καταγγέλλεται, ὡς παραβάτης, δῆθεν, τῶν κανόνων τοῦ Διεθνoῦς Δικαίου, τοὺς ὁποίους ὅμως, ὅλως ἀνενόχλητοι, καταπατοῦν οἱ ποικίλοι αὐτοὶ νέοι «πνευματικοὶ χειραγωγοὶ» τοῦ λαοῦ μας!!

Αὐτὰ δὲ συμβαίνουν εἰς τὴν Χώραν μας, ὅταν εἰς ἄλλας Χώρας, ἡ δραστηριότης τῶν πάσης φύσεως παρομοίων προπαγανδῶν καὶ προσηλυτισμῶν, ἀπασχολεῖ ἤδη καὶ προβληματίζει τὰς Κυβερνήσεις καὶ τὰ Κοινοβούλια των, καὶ αὐτὸ δὲ τὸ Εὐρωπαϊκὸν Κοινοβούλιον, μετὰ ψήφισμά του, ἔχει καλέσει τὰ Κράτη - μέλη του νὰ συντονίσουν τὰς ἀντιδράσεις των κατὰ τῶν ἰδεολογιῶν αὐτῶν, πού καταδυναστεύουν τὴν προσωπικότητα τοῦ ἀνθρώπου.

\* \* \*

Ἡ «ὀρθὴ ἀγωγή πρὸς ἀρετὴν», ὥστε «τὸν πολίτην γενέσθαι τέλειον, ἀρχεῖν τε καὶ ἀρχεσθαι ἐπιστάμενον μετὰ δίκης», ὑπῆρξε πάντοτε «χαλεπὸν» ἔργον, ὡς ἐδίδαξαν καὶ ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ὁ Πλάτων καί, ἴσως ἐντονώτερον, οἱ ἑλληγες Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας.

Συνεπῶς, δι' ἓνα τόσο δύσκολον, πραγματικά, ἔργον, ἀπαιτοῦνται ἀσφαλῶς καὶ Ἰκεσίαι, ὡς διατυποῦνται εἰς τὸν τίτλον αὐτοῦ τοῦ κειμένου, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀδιάκοπος ἐπαγρύπνησις ὅλων μας, ὥστε, τὰ αἰώνια Ἰδεώδη τῆς Παιδείας τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀλλὰ καὶ ὀλοκλήρου τοῦ πολιτισμένου Κόσμου, νὰ παραμένουν ἀνεπηρέαστα ἀπὸ τοὺς, κατὰ καιροὺς, παροδικoὺς κοινωνικοὺς καὶ πνευματικοὺς πειραματισμοὺς.

(Τέλος)

## ΑΡΜΟΔΙΑ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΑΡΧΗ ΔΙΑ ΤΗΝ ΑΡΣΙΝ ΤΩΝ ΑΝΑΘΕΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΜΕΤΑΞΥ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ\*

Υπό τὸ πνεῦμα αὐτὸ ὁ ἱερός Φώτιος συνδέει τὰ ἀναθέματα κατὰ τοῦ Σεβήρου καὶ τῶν ὁμοφρόνων του μὲ τὸ ἔργο τῆς Ε' Οἰκουμενικῆς συνόδου, καίτοι εἶχε πλήρη γνώση τοῦ γεγονότος ὅτι σὲ αὐτὴ δὲν ἀναθεματίσθηκαν ὁ Σεβήρος καὶ οἱ ὁμόφρονές του, οἱ ὁποῖοι ὅμως εἶχαν ἀναθεματισθῆ ἀπὸ τὴν Ἐνδημοῦσα σύνοδο τῆς ΚΠόλεως (536):

«Οὐ μόνον δὲ ταῦτας τὰς δυσφημίσας ὁ ἱερός οὖτος τῶν πατέρων χορὸς ἀπεκήρυξε (= Ε' Οἰκουμε-

Τοῦ Καθηγητοῦ  
κ. Βλασίου Ἰω. Φειδᾶ

νικὴ σύνοδος), ἀλλὰ καὶ πρό γε τούτων οὐ πολλῶ ἔμπροσθεν χρόνῳ (= 536) καθεῖλε καὶ ἀναθεμάτισεν Ἄνθιμόν τε τὸν Τραπεζούντιον, τὸ Εὐτυχοῦς ὑποθάλλοντα φρόνημα, καὶ Σεβήρον, Πέτρον τε τὸν Ἀπαμείας καὶ Ζωόραν καὶ πᾶσαν τὴν πονηρὰν ἐκείνην καὶ πολυκέφαλον διασπορὰν καὶ συμμορίαν... Τούτους οὖν ἅπαντας τὸ θεῖον τῶν ἀρχιερέων συνάθροισμα (= Ε' Οἰκουμενικὴ σύνοδος) ἐκκηρύξαντες τε καὶ ἀποβαλλόμενοι, τὰ ἀπλανῆ καὶ θεῖα τῆς ἁγίας καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας ἐκρταίωσέ τε καὶ ἐπεκύρωσε. Καὶ τὰ μὲν τῆς Οἰκουμενικῆς πέμπτης συνόδου ἐν τούτοις» (Mansi, IX, 656-657). Τὸ κείμενο αὐτὸ τοῦ ἱ. Φωτίου προέρχεται ἀπὸ τὴν συνοπτικὴ ἔκθεση τοῦ ἔργου τῶν Οἰκουμενικῶν συνόδων καὶ εἶναι ταυτόσημο πρὸς τὴν Ὁμολογία πίστεως κατὰ τὴν χειροτονία ἐπισκόπων, γι' αὐτὸ καὶ διαμόρφωσε στὴν ἐκκλησιαστικὴ συνείδηση τὴ σύνδεση τῶν ἀναθεμάτων μὲ τὸ ἔργο τῆς Ε' Οἰκουμενικῆς συνόδου. Εἶναι ὅμως ἀναντίρρητη ἡ διαπίστωση, ὅτι τὰ ἀναθέματα μίᾶς Ἐνδημοῦσας συνόδου (536) συνδέθηκαν ἐσφαλμένως μὲ τὸ ἔργο ἢ τὰ πρακτικὰ τῆς Ε' Οἰκουμενικῆς συνόδου (553) καὶ ἐπηρεάσαν τὴν ἀνανέωσή τους ἀπὸ τῆς ΣΤ' καὶ Ζ' Οἰκουμενικῆς συνόδου. Ἡ ἱστορικὴ αὐτὴ διαπίστωση καθιστᾶ σαφές, ὅτι ἡ ἄρση τῶν ἀναθεμάτων αὐτῶν δὲν πλήττει τὸ κύρος τῶν ἀνωτέρω Οἰκουμενικῶν συνόδων, οἱ ὁποῖες δὲν ἐνέτα-

ξαν τὴν ἐξέταση τῶν συγκεκριμένων ζητημάτων στὸ θεολογικὸ τους ἔργο.

Υπό τὸ πνεῦμα αὐτὸ ἡ ἄρσις τῶν ἀναθεμάτων τῶν ΣΤ' καὶ Ζ' Οἰκουμενικῶν συνόδων κατὰ Διοσκόρου καὶ Σεβήρου εἶναι δυνατὴ, διότι, ὅπως καὶ ἡ ἐπιβολὴ τους, ὑπηρετεῖ τὴν ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας. Ἄλλωστε, ἡ ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας στὴν ὀρθὴ πίστη εἶναι θεμελιώδες δόγμα πίστεως, τὸ ὁποῖο ὄχι μόνον ὑπηρετεῖται ἀπὸ τὴ λειτουργία τοῦ θεομοῦ τῶν Οἰκουμενικῶν συνόδων, ἀλλὰ καὶ ἐνεργοποιεῖ τὴ διακριτικὴ εὐχέρεια τῆς Ἐκκλησίας γιὰ τὴν ἄσκηση οἰκονομίας, ἐφ' ὅσον δὲν διακινδυνεύεται ἡ ὀρθοδοξία τῆς πίστεως. Τὸ κύρος τῶν Οἰκουμενικῶν συνόδων δὲν θίγεται, ὅταν δὲν ἀμφισβητεῖται τὸ οὐσιαστικὸ στοιχεῖο τῶν συγκεκριμένων δογματικῶν τους ἀποφάσεων. Ὑπὸ τὴν ἔννοια αὐτὴ ὁ ἅγιος Κύριλλος δὲν ἐπέμεινε στοὺς Δώδεκα Ἀναθεματισμούς, οἱ ὁποῖοι εἶχαν ἐγκριθῆ ἀπὸ τὴν Γ' Οἰκουμενικὴ σύνοδο, μὲ τὴν παραδοχὴ τῆς αἰτιολογίας ὅτι εἶχαν διατυπωθῆ ἐναντίον τῆς αἰρετικῆς διδασκαλίας τοῦ Νεστορίου καὶ κατὰ συνέπειαν εἶχαν ἐξαντληθῆ μὲ τὸν συνοδικὸ ἀναθεματισμὸ τοῦ Νεστορίου καὶ τῆς διδασκαλίας του. Πράγματι, ἀποδέχθηκε ὡς Ὅρο τῆς συνόδου ἀντὶ τῶν Δώδεκα Ἀναθεματισμῶν τὴν Ὁμολογία πίστεως τοῦ Ἰωάννη Ἀντιοχείας, ἡ ὁποία ὡς «Ὅρος τῶν Διαλλαγῶν» (433) ἐπέχει θέση Ὅρου τῆς Γ' Οἰκουμενικῆς συνόδου γιὰ νὰ ἐξυπηρετηθῆ ἡ ἀποκατάσταση τῆς διασαλευμένης ἐνότητας τῆς Ἐκκλησίας. Εἶναι εὐνόητο ὅτι μὲ τὴν κοινὴ ὁμολογία τοῦ «Ὅρου τῶν Διαλλαγῶν» (PG 77, 177-180) ἀπὸ τὸν Κύριλλο Ἀλεξανδρείας καὶ τὸν Ἰωάννη Ἀντιοχείας ἐξέπεσαν αὐτομάτως ἀπὸ τὴ μνήμη τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὰ ἀναθέματα τῆς Γ' Οἰκουμενικῆς συνόδου κατὰ τῶν ἀπορριπτόντων τῆς ἀποφάσεως τῆς, χωρὶς ὅμως νὰ θιγῆ τὸ οἰκουμενικὸ κύρος τῆς συνόδου.

Ἀνάλογη εἶναι ἡ περίπτωση τοῦ Θεοδώρου Μοψουεστίας, ὁ ὁποῖος ἦταν ἐγνωσμένος αἰρετικὸς καὶ δὲν ἀναθεματίστηκε ἀπὸ τὴν Γ' Οἰκουμενικὴ σύνοδο κατ' οἰκονομίαν γιὰ νὰ μὴ διακινδυνευθῆ ἡ ἐνότητα τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος. Ὑπὸ τὸ πνεῦμα αὐτὸ ὁ ἅγιος Κύριλλος τονίζει, ὅτι ἡ σύνοδος αὐτὴ, «κατακρίνασα τοὺς οὕτω φρονοῦντας, οἰκονομικῶς οὐκ ἐ-

\* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 73 τοῦ ὑπ' ἀρ. 2/1994 τεύχους.

μνημόνευσε τοῦ ἀνδρός (= Θεοδώρου Μοψουεστίας), οὐδὲ αὐτοῦ ὑπέθηκεν ὀνομαστικῶς ἀναθεματισμῶ, ἵνα μὴ τινες τῆ ὑπολήψει τοῦ ἀνδρός προσεσηκότες ἀποβάλωσιν ἑαυτοὺς τῶν Ἐκκλησιῶν. Ἡ δὲ ἐν τούτοις οἰκονομία ἀριστὸν τι χρῆμα καὶ σοφόν...» (PG 77, 344 κέξ). Ὁ ἅγιος Κύριλλος δηλαδὴ ἀπέφυγε νὰ εἰσηγηθῆ τὸν ἀναθεματισμὸ τοῦ ἐγνωσμένου αἰρετικοῦ Θεοδώρου Μοψουεστίας κατ' οἰκονομίαν γιὰ νὰ μὴν ἀποκοποῦν ἀπὸ τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας οἱ θαυμαστές του («ἵνα μὴ τινες... ἀποβάλωσιν ἑαυτοὺς τῶν Ἐκκλησιῶν»), θεωροῦσε δὲ τὴ σκοπιμότητα αὐτῆ ἀποφυγῆ τοῦ ἀναθεματισμοῦ ὄχι μόνον ὡς μὴ θίγουσα τὸ κύρος τῆς Γ' Οἰκουμενικῆς συνόδου, ἀλλὰ καὶ ὡς προτιμότερη ἀπὸ τὴ διάσπαση τῆς ἐνότητος τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος. Ὁ ἅγιος Κύριλλος δηλαδὴ γενικεύει τὴν ἀρχὴ τῆς οἰκονομίας γιὰ τὴν περιφρούρηση τῆς ἐνότητος τῆς Ἐκκλησίας, ἔστω καὶ ἂν μὲ αὐτῆ δὲν ἀναθεματίζοντο ἐγνωσμένοι αἰρετικοί, γι' αὐτὸ τονίζει ὅτι ἡ «ἐν τούτοις οἰκονομία ἀριστὸν τι χρῆμα καὶ σοφόν». Παρὰ ταῦτα ἡ Ε' Οἰκουμενικὴ σύνοδος (553) ἀναθεμάτισε τὸ πρόσωπο καὶ τὸ ἔργο τοῦ Θεοδώρου Μοψουεστίας, χωρὶς νὰ πιστεύῃ ὅτι μὲ τὸν ἀναθεματισμὸ αὐτὸ θιγόταν τὸ κύρος τῆς Γ' Οἰκουμενικῆς συνόδου. Ἄλλωστε, ἡ Ε' Οἰκουμενικὴ σύνοδος ἀναθεμάτισε καὶ τὶς αἰρετικὲς προτάσεις τῶν ἔργων τῶν Θεοδώρου Κύρου καὶ Ἰβᾶ Ἐδέσσης, χωρὶς νὰ πιστεύῃ καὶ πάλιν ὅτι θιγόταν τὸ κύρος τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς συνόδου, ἡ ὁποία τοὺς εἶχε δεχθῆ ἐπισήμως σὲ κοινωνία ὡς ὀρθοδόξους.

Συνεπῶς, ἡ ἀπάλευση τῶν ἱστορικῶν αὐτῶν ἀναθεμάτων ἀπὸ τῆ μνήμης τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ὄχι μόνον ἐκκλησιολογικῶς δυνατὴ, ἀλλὰ καὶ σωτηριολογικῶς ἀναγκαία γιὰ πολλοὺς καὶ εὐνόητους λόγους. Εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὸ ὅτι ὁ κανόνας 66 τῆς συνόδου τῆς Καρθαγίνης ἐμμένει στὴν ἀποκατάσταση τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας μὲ τοὺς Δονατιστές, παρὰ τὶς διαπιστωμένους διαφορὰς σὲ ζητήματα μυστηριακῆς ἐμπειρίας, διότι, ὅπως τονίζει, «ἴσως, καθὼς λέγει ὁ ἀπόστολος, ἡμῶν ἐν ἡμερότητι συναγόντων τοὺς τὰ διάφορα φρονούντας, δώσει αὐτοῖς ὁ Θεὸς μετάνοιαν πρὸς τὸ ἐπιγνῶναι τὴν ἀλήθειαν». Ὑπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα, ὅπως εἶδαμε, καὶ ὁ Μ. Βασίλειος εἰσηγεῖται τὴν ἀποκατάσταση τῆς κοινωνίας μὲ τοὺς Ὀμοιοισιανούς, οἱ ὁποῖοι ἀπέρριπταν τὴν Α' Οἰκουμενικὴ σύνοδο γιὰ τὸν ὄρο «Ὀμοούσιος», διότι εἶχε τὴν πεποίθηση, «ὅτι τῆ χρονιωτέρᾳ συνδιαγωγῇ καὶ τῆ ἀφιλονεΐᾳ συγγυμασίᾳ καὶ εἴ δι δέοι προστεθῆναι εἰς τράνωσιν δώσει Κύριος ὁ πάντα συνεργῶν εἰς ἀγαθὸν τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν» (Ἐπιστ. 113). Τὸ κριτήριο τῆς ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας ἰσχύει πολὺ περισσότερο γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῆς κοινωνίας μὲ τὶς Ἀρχαίες Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, οἱ ὁποῖες διακηρῦ-

σουν τὴν πλήρη συμφωνία τοὺς πρὸς τὸ περιεχόμενον τῆς ὀρθοδόξου πίστεως. Ἡ ἐλπίς οὐ κατασχύνει!...

### Συμπεράσματα

Ἀπὸ τὰ ἀνωτέρω εἶναι δυνατὴ ἡ συναγωγὴ τῶν ἀκολουθῶν συμπερασμάτων ὡς πρὸς τὰ τεθέντα ἐρωτήματα γιὰ τὴν ἀξιοποίηση τῆς διαπιστωθείσης ἀπὸ τὴ Μεικτὴ Θεολογικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ Διαλόγου μεταξὺ τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ τῶν Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν συμφωνίας στὸ χριστολογικὸ δόγμα.

*Πρῶτον*, ἡ συμφωνία τῆς πίστεως, ἡ ὁποία βεβαιώθηκε μὲ τὴν ὁμόφωνη ἀποδοχὴ τῶν δύο κοινῶν Θεολογικῶν Δηλώσεων, ἀποτελεῖ τὴ θεμελιώδη προϋπόθεση γιὰ τὴν ἄρση τῶν ἐμποδίων πρὸς τὴν ἀποκατάσταση τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας, διότι ἡ ἐνότητά τῆς πίστεως τρέφεται ἀπὸ τὴν ἴδια πατερικὴ παράδοση καὶ ἀποκαθιστᾷ τὴν ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας στὴν ὀρθὴ πίστη καὶ στὴν κανονικὴ τάξη.

*Δεύτερον*, ἡ συμφωνία στὸ ἐπίμαχο χριστολογικὸ δόγμα ἀνέδειξε τὴν πλήρη συμφωνία καὶ στὴν πίστη τῶν Ὁσῶν Δ', Ε', ΣΤ' καὶ Ζ' Οἰκουμενικῶν συνόδων, ἡ ὁποία καταγράφηκε στὴ δευτέρῃ κυρίως Θεολογικῇ Δήλωσῃ, προφανῶς γιὰ νὰ διευκολύνῃ τὴν ἀποδοχὴ τῶν συνόδων αὐτῶν ἀπὸ τὶς Ἀρχαίες Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας μετὰ τὴν ἐπίσημη ἄρση τῶν ἐκατέρωθεν ἐπιβληθέντων Ἀναθεμάτων.

*Τρίτον*, τὸ ὄλο θεολογικὸ ἔργο τῆς Μεικτῆς Ἐπιτροπῆς ἀπέδειξε σαφέστερα ὅτι οἱ Ἀρχαίες Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίες, καίτοι ἀπέρριπταν τὴ Δ' Οἰκουμενικὴ σύνοδο ἢ καὶ τὶς ἀποφάσεις τῆς, καταδικάζαν πάντοτε τὴν αἵρεση τοῦ εὐτυχανικοῦ Μονοφυσιτισμοῦ καὶ παρέμεναν ἀμετακίνητες στὴ χριστολογικὴ διδασκαλία τοῦ ἁγίου Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, ἡ ὁποία ὑπῆρξε ἡ κύρια θεολογικὴ βάση τῶν Ὁσῶν τῶν Γ', Δ' Ε', ΣΤ' καὶ Ζ' Οἰκουμενικῶν συνόδων.

*Τέταρτον*, ἡ ἀπόρριψη ἀπὸ τὶς Ἀρχαίες Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίες τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς συνόδου ἢ καὶ τῶν δογματικῶν τῆς ἀποφάσεων σημαίνει ὄχι βεβαίως τὴν ἀπόρριψη καὶ τῆς πίστεως τῆς Χαλκηδόνας, ὅπως αὐτὴ ἐρμηνεύθηκε ἀπὸ τὴν Ε' Οἰκουμενικὴ σύνοδο (553), ἀλλὰ κυρίως τὴν ἀπόρριψη τῆς ἀκράϊας ἐρμηνείας τοὺς ἀπὸ τοὺς ἀντιοχειανούς θεολόγους κατὰ τὴ μεταβατικὴ περίοδο τῆς ἀποδοχῆς (receptio) τῆς συνόδου τῆς Χαλκηδόνας ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴ συνείδηση (451-553).

*Πέμπτον*, οἱ θεολογικὲς ἀντιπαραθέσεις τῆς μεταβατικῆς αὐτῆς περιόδου (451-553), οἱ ὁποῖες συνδέονται καὶ μὲ τὰ κύρια Ἀναθέματα μεταξὺ τῶν δύο πλευρῶν, ἀποτελοῦν ἀγωνιώδεις προσπάθειες καὶ τῶν δύο πλευρῶν γιὰ τὴν αὐθεντικώτερη ἐκφραση τῆς ἐκκλησιαστικῆς συνειδήσεως. Ὡστόσο, οἱ μὲν

χαλκηδόνιοι χρησιμοποιούσαν την αντίμονοφυσική δυο-φυσική όρολογία του Όρου της Χαλκηδόνας ως άφετηρία για τη διατύπωση της όλης χριστολογικής τους διδασκαλίας, ενώ οι αντίχαλκηδόνιοι προέβαλλαν ως απόλυτο κριτήριο τη μονοφυσική όρολογία της χριστολογικής διδασκαλίας του αγίου Κυρίλλου Άλεξανδρείας, με την όποία άξιολογούσαν συγχρόνως τον Όρο της Δ' Οικουμενικής συνόδου και τις άκραιες έρμηνείες τους από τους αντίοχειανούς κυρίως θεολόγους. Η Ε' Οικουμενική σύνοδος άξιοποίησε τις θεολογικές αυτές ζυμώσεις και προέβαλε ως μόνη αυθεντική έρμηνεία του Όρου της Δ' Οικουμενικής συνόδου τη χριστολογική διδασκαλία του αγίου Κυρίλλου Άλεξανδρείας.

Έκτον, ή ενεργοποίηση της έκκλησιαστικής συνειδήσεως κατά τη μεταβατική αυτή περίοδο (451-553) για την κατανόηση, την έρμηνεία και την άποδοχή της πίστεως της Χαλκηδόνας καλύπτει όλες τις θεολογικές αντιπαραθέσεις, οι όποιες έκδηλώθηκαν μέσα στο σώμα της Έκκλησίας και συνδυάστηκαν με πλήθος αναθεμάτων μεταξύ των όπαδών και των πολεμών της Δ' Οικουμενικής συνόδου. Έν τούτοις, τα αναθέματα αυτά δεν ύποδηλώνουν συνήθως μία ουσιαστική διαφοροποίηση στο κύριο περιεχόμενο της πίστεως της Χαλκηδόνας, όταν βεβαίως οι διαφωνούντες συμφωνούσαν στην καταδίκη του ευνυχαικού Μονοφυσισμού. Τα έκατέρωθεν έπιβληθέντα κατά την περίοδο αυτή αναθέματα είχαν την αναφορά τους όχι βεβαίως στη συγκεκριμένη αίρετική διδασκαλία, αλλά στην άποδοχή ή την άπόρριψη της Δ' Οικουμενικής συνόδου, ή όποια όμως είχε ήδη τεθή ύπό την κρίση της έκκλησιαστικής συνειδήσεως.

Έβδομον, ή αυθεντική παρέμβαση της Ε' Οικουμενικής συνόδου (553) για την έρμηνεία του Όρου της Δ' Οικουμενικής συνόδου (451) στρεφόταν εναντίον τόσο των άκραιών άλεξανδρινών, όσο και των άκραιών αντίοχειανών θεολόγων της μεταβατικής περιόδου με συγκεκριμένες θεολογικές θέσεις, οι όποιες στηρίχθηκαν στην χριστολογική διδασκαλία του αγίου Κυρίλλου Άλεξανδρείας. Με την έρμηνεία αυτή της Ε' Οικουμενικής συνόδου παραδόθηκε όριστικά στην Έκκλησία ή Δ' Οικουμενική σύνοδος, ή όποια συναριθμήθηκε με τις προγενέστερες Οικουμενικές συνόδους και το έργο της απέκτησε πλέον όριστικό οικουμενικό κύρος. Μέχρι την Ε' Οικουμενική σύνοδο ή συναριθμηση της συνόδου της Χαλκηδόνας μεταξύ των Οικουμενικών συνόδων παρέμενε άνοικτό έκκλησιαστικό ζήτημα.

Όγδοον, τα κύρια αναθέματα κατά των Διοσκόρου Άλεξανδρείας και Σεβήρου Άντιοχείας διαφοροποιούνται ως προς την έκκλησιαστική αυθεντία, αλλά παρουσιάζουν κοινά στοιχεία ως προς τους λόγους της έπιβολής τους. Ο Διόσκορος αναθεματίστη-

κε από τη Δ' Οικουμενική σύνοδο, ό δε Σεβήρος με τους όμόφρονές του από Ένδημούσους συνόδους της ΚΠόλεως (518, 536), αλλά οι λόγοι της έπιβολής των αναθεμάτων αυτών δε άφορούσαν στην πίστη των καταδικασθέντων. Ο πρώτος καταδικάσθηκε για κανονικούς λόγους, ενώ ό δεύτερος για την άπόρριψη της Δ' Οικουμενικής συνόδου και τη διάσπαση της ένότητας της Έκκλησίας.

Ένατον, ή Ε' Οικουμενική σύνοδος (553), καίτοι άσχολήθηκε με το κύρος της Δ' Οικουμενικής συνόδου, απέφυγε συνειδητά να άνανέωση, όπως προφανώς ώφειλε, τα αναθέματα κατά Διοσκόρου και Σεβήρου, διότι δεν ύπήρχε συγκροτημένη καταγγελία για έκπτωσή τους στην αίρεση του Μονοφυσισμού. Έν τούτοις, ή όρθόδοξη παράδοση συνέδεσε τα αναθέματα των Ένδημούσων συνόδων της ΚΠόλεως (518, 536) κατά Σεβήρου και των όμοφρόνων του με το έργο της Ε' Οικουμενικής συνόδου, γι' αυτό και οι ΣΤ' και Ζ' Οικουμενικές σύνοδοι άνανέωσαν το άναθέμα κατά Σεβήρου με την προφανή πεποίθηση ότι είχε ήδη αναθεματισθή από την Ε' Οικουμενική σύνοδο.

Δέκατον, τόσο ή έπιβολή, όσο και ή άποφυγή ή ή άρση των αναθεμάτων των Οικουμενικών συνόδων προσδιορίζεται από τη εϋθύνη για την περιφρούρηση της ένότητας της Έκκλησίας, γι' αυτό και ή εφαρμογή της άρχής της οικονομίας για το σκοπό αυτό χαρακτηρίζεται από τον άγιο Κύριλλο «*άριστόν τι χρέμα και σοφόν*» και όταν άκόμη αναφέρεται στον μη αναθεματισμό αίρετικού από Οικουμενική σύνοδο. Η οικονομία αυτή ισχύει πολύ περισσότερο κατά τη διαδικασία άποκαταστάσεως της ένότητας της Έκκλησίας, κατά την πάγια κανονική παράδοση και πράξη της Όρθοδόξου Έκκλησίας.

Ένδέκατον, ή Πανορθόδοξος σύνοδος ή ή όμόφωνη άπόφαση των Ίερών Συνόδων των κατά τόπους Όρθοδόξων Έκκλησιών είναι ή άρμόδια έκκλησιαστική αυθεντία για να έρμηνεύσει αυθεντικά τις άποφάσεις των έπτά Οικουμενικών συνόδων και να άρη κάθε έμπόδιο για την άποκατάσταση της ένότητας της Έκκλησίας, συμφώνως προς την συνεπή όρθόδοξη έκκλησιολογία και κανονική παράδοση. Η άρση των αναθεμάτων Οικουμενικών συνόδων για την έξυπνη έπιβληση της ένότητας της Έκκλησίας εύρίσκεται μέσα στα πλαίσια της αδιάκοπης λειτουργίας της συνοδικής συνειδήσεως της Έκκλησίας και εκφράζεται με τα κανονικά συνοδικά όργανα κάθε έποχής, όπως ή άρση των αναθεμάτων της Γ' Οικουμενικής συνόδου (431) κατά των διαφωνούντων μελών της παρασυνόδου της Έφέσου έγινε με την άπλή συμφωνία στον Όρο των Διαλλαγών (433) και χωρίς τη σύγκληση νέας Οικουμενικής συνόδου.

(Τέλος)

## «Συζυγία και άλλοτριώσις». Μια Ὁρθόδοξη θεώρηση τοῦ εὐρωπαϊκοῦ οὐράματος\*

### Status Questionis.

Οἱ σήμερα τιμώμενοι Τρεῖς Ἱεράρχες, Βασίλειος ὁ Μέγας, Γρηγόριος ὁ Θεολόγος καὶ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ἔχουν περάσει στή χριστιανικὴ μνήμη, ὡς «τῶν Ἀποστόλων ὁμότροποι» καὶ ὡς «διδάσκαλοι οἰκουμενικοί». Ὁ θεολογικὸς τους λόγος ἔχει ἀξιολογηθῆ ὄχι μόνο γιὰ τὴν δογματικὴ του συνέπεια καὶ βαρῦτητα, ἀλλὰ ἐπίσης γιὰ τὸ πραγματικὸ του βάθος καὶ τὴν πανανθρώπινη προοπτικὴ του. Μὲ τὴν ἐπίμονη προσπάθειά τους νὰ συνθέσουν τὴν πνευματικὴ τάξη

Τοῦ κ. ΚΩΝ. Β. ΣΚΟΥΤΕΡΗ  
Καθηγητοῦ τοῦ Παν/μίου Ἀθηνῶν

μὲ τὴν πραγματικότητα, ἔγιναν θεμελιωτὲς μιᾶς νοοτροπίας καὶ μιᾶς συμπεριφορᾶς, ἡ ὁποία στηρίζεται στὸν ἐσωτερικὸ δεσμὸ θεωρίας καὶ πράξεως. Κλείνοντας τὸν δρόμο σὲ ἰδεολογίες καὶ σὲ μονισμούς, ποὺ ἀναπόφευκτα θὰ ὀδηγοῦσαν σὲ πνευματικὴ παθητικότητα ἢ σὲ ρεαλιστικὴ μονομέρεια, ἔθεσαν μὲ τὴ θεολογία τους νέα ὄρια, κάνοντας πραγματικὰ τομὴ στὴν ἱστορία τοῦ πνεύματος.

Ἡ ὑψίστη συμβολὴ τους στὴν χριστιανικὴ σκέψη ἔγκειται στὸ ὅτι ἀποτύπωσαν μιὰ θεολογία, ἡ ὁποία στὴν οὐσία συνιστᾷ ριζικὴ ἀλλαγὴ τῶν θεμελιωδῶν συνηθειῶν τοῦ πνεύματος. Ὁ θεολογικὸς τους λόγος, χωρὶς νὰ ἀγνοῖ τὴν ἀνθρώπινη σοφία, καὶ μάλιστα τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ σκέψη, ὑπῆρξε σὲ μεγάλη ἔκταση ἢ ὑπέρβασή της. Ὅ,τι ἀντιπροσωπεύει ἡ θεολογία τῶν τριῶν μεγάλων τοῦ χρυσοῦ αἰῶνος τῆς Ἐκκλησίας εἶναι νέα θεώρηση, πράγματι ἀνα-θεώρηση τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, ἐπὶ τῆ βάσει τῶν εὐαγγελικῶν ἀρχῶν. Ἄν δεχθοῦμε ὅτι οἱ τρεῖς Ἱεράρχες ἐκφράζουν μιὰ νέα, ἄλλου εἴδους σκέψη καὶ νοοτροπία, εἶναι προφανὲς ὅτι δὲν μποροῦμε νὰ μιλάμε γιὰ ἐξελληνισμὸ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἢ ἀκόμη καὶ γιὰ ἐκχριστιανισμὸ τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Τὸ θέμα εἶναι ὅτι ἡ ἑλληνικὴ παράδοση ἀξιοποιήθηκε γόνιμα γιὰ νὰ θεμελιωθῆ καὶ νὰ ἐκφρασθῆ ἡ χριστιανικὴ πίστι μὲ κατηγορίες καὶ προτάσεις, οἱ ὁποῖες ἀπαρτίζουν μιὰν ἄθραυστη καὶ ἀδιατάρακτη θεολογικὴ ὁλότητα.

\* Ὁμιλία ποὺ ἐκφωνήθηκε κατὰ τὸν ἐπίσημο ἐορτασμὸ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, στὴν Αἶθουσα Τελετῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν (30 Ἰανουαρίου 1994).

Μποροῦμε νὰ μιλάμε ἀληθινὰ γιὰ καινοτομία, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι ἐδῶ καταγράφεται μιὰ καινούργια στάση τοῦ ἀνθρώπου μπροστὰ στὸν κόσμο, στὴν ἀνθρώπινη κοινωνία, ἀλλὰ καὶ σ' αὐτὴν ἀκόμη τὴν ἀνθρώπινη ὄντοτητα. Τὴ σχέση τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὰ πράγματα, μὲ τὰ κοινωνικὰ φαινόμενα, ἀλλὰ καὶ τὴ σχέση του μὲ τὸν ἴδιο του τὸν ἑαυτὸ, τὴν προσδιορίζει ἢ πληρότητα τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς, στὴν ὁποία συνδυάζεται δράση καὶ ἐσωτερικὸς βίος, κατάφαση στὴν κοσμικὴ πραγματικότητα καὶ συγχρόνως ἀποξένωση ἀπὸ τὰ τοῦ κόσμου. Ἡ χριστιανικὴ συμπεριφορὰ ὑποθέτει τὴν πρόσληψη τοῦ κόσμου καὶ τὴ συμμετοχὴ στὶς ὁδύνες του, ἐνῶ συγχρόνως εἶναι σημαντικὴ τῆς ἀπελευθερώσεως καὶ τῆς ἀποδεσμεύσεως ἀπὸ τὶς δυνάμεις τοῦ κόσμου.

Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος προβάλλει αὐτὴ τὴ χριστιανικὴ τοποθέτηση μὲ τὸ ὀξύμωρο σχῆμα «συζυγία καὶ άλλοτριώσις»<sup>1</sup>. Ἡ «συζυγία» καὶ ἡ «ἀλλοτριώσις» εἶναι δυὸ ἔννοιες ἀλληλοαποκλειόμενες καὶ ἀλληλοαναιρούμενες. Ἡ συνύπαρξή τους ἔρχεται νὰ ὑποδηλώσῃ τὴν χριστιανικὴ ἀρχή, ὅτι ὁ ἀνθρώπος, ὡς κοσμικὴ ὄντοτης, εἶναι ἀνάγκη νὰ διακατέχεται, συγχρόνως, ἀπὸ μιὰ ἐσωτερικὴ δύναμη πνευματικῆς ἀντιστάσεως, ἀπέναντι στὸν κόσμο, γιὰ νὰ μπορέσῃ νὰ συμμερισθῆ ὑπαρξιακὰ τὶς ἀνάγκες τοῦ κόσμου, τὶς ἱστορικὲς του περιπέτειες καὶ νὰ συμπορευθῆ μαζί του, συμμετέχοντας οὐσιαστικὰ στὰ πεπρωμένα του. Προφανῶς ἡ ἔννοια «συζυγία» οὐδόλως ὑπαινίσσεται ταύτιση, σύγχυση ἢ ἐξαφάνιση τῶν ἰδιαιτέρων ἰδιωμάτων τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου. Ἐξ ἴσου ἡ ἔννοια «ἀλλοτριώσις» δὲν ὑπονοεῖ, ποσῶς, παντελῆ ἀποχωρισμὸ ἀπὸ τὸν κόσμο. Ἀπλούστατα σημαίνει ὅτι ἡ συμπεριφορὰ τοῦ ἀνθρώπου ἀποκτᾷ περιεχόμενο, βαθύτατα κοινωνικὸ καὶ κοσμικὸ περιεχόμενο, ὅταν διασώζεται ἢ ἐλευθερία καὶ ἡ πνευματικὴ του ἀνεξαρτησία.

Ἐνῶ σ' αὐτὴ τὴν κατεύθυνση κινεῖται ἡ σκέψη τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, οἱ ἔννοιες «συζυγία καὶ ἀλλοτριώσις», κατὰ μιὰ συγκυρία, ἐκφράζουν, μὲ ἀκρίβεια, καὶ τὴν πορεία τῆς εὐρωπαϊκῆς ἱστορίας. Ὁ εὐρωπαϊκὸς πολιτισμὸς κινήθηκε στὴ διαλεκτικὴ τῆς συνθέσεως καὶ τῆς ἀντιθέσεως, τῆς συζυγίας καὶ τῶν ἀλλοτριώσεων. Δὲν βρίσκω περιεκτικώτερο τρόπο νὰ προσδιορίσω τὸ παρελθὸν καὶ τὸ

1. Λόγος 14, 7. PG 35, 865B.

παρὸν τῆς εὐρωπαϊκῆς ὑποθέσεως ἀπὸ τὶς ἔννοιες αὐτῆς τοῦ ἁγίου Γρηγορίου.

Κατὰ τὴν σημερινὴ εὐσημὴ ἡμέρα τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων, ἐθεώρησα χρέος πρὸς τὴν παιδεία νὰ ἀσχοληθῶ, μὲ τὸ ἰδιαίτερα ἐπίκαιρο θέμα «Ὁρθοδοξία καὶ Εὐρωπαϊκὴ πραγματικότητα». Πρὶν προχωρήσω μάλιστα σὲ μιὰ ἱστορικο-κριτικὴ θεώρηση τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ὁράματος καὶ πρὶν καταγράψω ὠρισμένες παρατηρήσεις, μὲ βάση τὴν Ὁρθόδοξη αὐτοσυνειδησία, ἔκρινα ἐπιβεβλημένο νὰ ὀριοθετήσω τὴν εἰσήγησή μου, καταφεύγοντας στὶς ἔννοιες τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου «συζυγία καὶ ἀλλοτριώσεις». Οἱ ἔννοιες αὐτές, πού ἀποτυπώνουν, τόσο τὸ ἦθος καὶ τὴ χριστιανικὴ στάση ἔναντι τοῦ κόσμου, ὅσο καὶ τὸ πλαίσιο μέσα στὸ ὁποῖο κινήθηκε ἡ εὐρωπαϊκὴ ἱστορία, θὰ λειτουργήσουν στὴν πορεία τῆς ὁμιλίας μου ὡς ἄξονας καὶ διήκουσα ἀρχή.

Ἡ ὁμιλία θὰ κινήθῃ σὲ τρεῖς θεματικούς κύκλους. Στὸν πρῶτο, πού προσδιορίζεται ἀπὸ τὴν ἔννοια «συζυγία», θὰ ἀναφερθοῦν τὰ πνευματικὰ στοιχεῖα πού συνθέτουν τὴν εὐρωπαϊκὴ ἐνότητα. Στὸν δεῦτερο κύκλο, τὸν ὁποῖο περιγράφει ἡ ἔννοια «ἀλλοτριώσεις», θὰ καταγραφοῦν οἱ κυριότερες συγκρούσεις καὶ οἱ ἀντιθέσεις, πού σημάδεψαν τὴν εὐρωπαϊκὴ ἱστορία. Στὸν τρίτο, τέλος, κύκλο θὰ γίνῃ σύντομη ἀναφορὰ στὴ θέση καὶ στὴν εὐθύνη τῆς Ὁρθοδοξίας, μπροστὰ στὴ σημερινὴ εὐρωπαϊκὴ διάσταση.

### (1) Ἡ εὐρωπαϊκὴ σύνθεση Ἑλλάς, Ρώμη, Χριστιανικὴ πίστη.

Ἡ εὐρωπαϊκὴ σύνθεση προβάλλεται καί, κατὰ παράδοση, συζητεῖται ἐπὶ τῆ βάσει τριῶν ἀρχῶν: τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, τῆς ρωμαϊκῆς κληρονομιάς καὶ τοῦ Χριστιανικοῦ Εὐαγγελίου. Τὸ θέμα εἶναι ὅτι οἱ εὐρωπαϊκοὶ λαοί, πού ἐμφανίζονται προοδευτικὰ στὴν ἱστορικὴ σκηνή, ἐπιβιώνουν μὲ τὴν υἰοθέτηση καὶ ἀξιοποίηση τῶν τριῶν αὐτῶν συνεκτικῶν μεγεθῶν. Ἡ ἀμερόληπτη κρίση τῆς ἱστορίας ἐπιβεβαιώνει ὅτι ἡ ἑλληνικὴ νοοτροπία, ἡ ρωμαϊκὴ πολιτειακὴ καὶ νομικὴ ἀντίληψη, καὶ ἡ Χριστιανικὴ, τέλος, πίστη ἔδωσαν ταυτότητα στὸν εὐρωπαϊκὸ πολιτισμὸ, ἔτσι ὥστε νὰ μποροῦμε νὰ μιλάμε γιὰ ἐνιαία εὐρωπαϊκὴ φυσιογνωμία. Ἀσφαλῶς ἡ συνύπαρξη καὶ συνύφανση τῶν τριῶν αὐτῶν κοσμοϊστορικῶν φαινομένων πέρασε ἀπὸ μακροχρόνιες διαδικασίες, ἀπὸ ἔντονες διεργασίες καὶ ἐπιφυλάξεις, ἀπὸ συγκρούσεις καὶ ἀντιθέσεις, γιὰ νὰ φθάσῃ τελικὰ ὄχι σ' ἓναν ἱστορικὸ συμβιβασμὸ ἢ σὲ ἓνα ἀπλὸ *modus vivendi*, ἀλλὰ σὲ μιὰ περικύρωση ἀξιών, ἡ ὁποία ὑπῆρξε καθοριστικὴ στὴν

ἱστορικὴ ζωὴ τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης, κυρίως κατὰ τὴν πρώτη μ.Χ. χιλιετία.

Σ' ἓνα βαθμὸ ἦταν κατανοητὸ καὶ ἀναμενόμενο, ἡ μιὰ παράδοση νὰ ἔχη σοβαρὲς ἐπιφυλάξεις ἔναντι τῶν ἄλλων καὶ νὰ ἐπιδιώκῃ νὰ διασφαλίσῃ τὴν πνευματικὴ τῆς ἰδιομορφία καὶ αὐτοτέλεια. Μέσα σ' αὐτὸ τὸ πλαίσιο τῆς ἐπιφυλακτικότητος καὶ ἀντιπαλότητος θὰ πρέπει νὰ κατανοήσουμε τὴν ἀντίδραση τοῦ ρωμαίου σατυρικοῦ Ἰουβενάλιου, κατὰ τὸν δεῦτερο μ.Χ. αἰῶνα, ὁ ὁποῖος ἐξέφραζε δημόσια τὴ δυσφορία του γιὰ τὴν ἑλληνοποίηση τῆς Ρώμης. Ὁμοίως δὲν θὰ πρέπει νὰ μᾶς ξενίξῃ ἡ αἰθεροβάμων νοσταλγία τοῦ Ἰουλιανοῦ, καὶ οἱ προσπάθειές του νὰ ἐπαναφέρῃ τὴ νεκρὴ πιά ἐθνικὴ θρησκεία καὶ παράδοση. Ἄλλὰ καὶ σὲ χριστιανικὰ περιβάλλοντα, ὄχι σπάνια, εὗρισκε ἕδαφος ἡ ἀντίληψη, ὅτι δὲν ὑπῆρχε μεγαλύτερη ἑτερότητας ἀπὸ τὴν ἀντίθεση Χριστιανισμοῦ, Ἑλληνισμοῦ καὶ Ρωμαϊκῆς κρατικῆς φιλοσοφίας. Ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς ἀντιλήψεως ἦταν τὸ κλείσιμο τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Παλατινῆς βιβλιοθήκης τῆς Ρώμης. Τὴ θεολογικὴ θεμελίωση αὐτῆς τῆς ἑτερότητας Χριστιανικοῦ καὶ ἐξωχριστιανικοῦ κόσμου ἐκφράζει ὁ Τερτυλλιανὸς ὅταν γράφῃ: «*Τί κοινὸ ἔχουν ἡ Ἀθήνα καὶ τὰ Ἱεροσόλυμα, ἡ Ἀκαδημία καὶ ἡ Ἐκκλησία, οἱ αἵρετικοὶ καὶ οἱ Χριστιανοί;... Κάτω ἐκείνοι πού κατασκευάζουν στωϊκὸ καὶ πλατωνικὸ καὶ διαλεκτικὸ Χριστιανισμό. Δὲν μᾶς χρειάζεται ἡ περιέργεια, ἀφοῦ ἔχουμε τὸν Ἰησοῦ Χριστό...*»<sup>2</sup>.

Ἡ ἐπιφυλακτικότης αὐτὴ εἶναι σ' ἓνα βαθμὸ εὐεξήγητη, γιὰ ὅσους γνωρίζουν τοὺς ἀγῶνες τῆς Ἐκκλησίας γιὰ ἐπιβίωση καὶ τὴν ἔκταση τῶν γνωστικῶν κινήματων, κατὰ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς αἰῶνες. Καὶ ἐν πάσῃ περιπτώσει παράλληλα μὲ τοὺς δισταγμοὺς ὑπῆρχε ἀναμφισβήτητα μιὰ πλατειὰ πεποίθησι ὅτι ἡ συμβολὴ τῆς Ἀθήνας ὑπῆρξε καθοριστικὴ στὴ διατύπωση καὶ θεμελίωση τοῦ χριστιανικοῦ δόγματος. Μόλις εἶναι ἀνάγκη νὰ ὑπομνήσουμε τὸ ἔργο τῆς Ἀλεξάνδρειας, τὴ συμβολὴ ἐνὸς Μ. Ἀθανασίου ἢ ἐνὸς Γρηγορίου Νύσσης, καὶ βέβαια τὴν καθοριστικὴν σημασίας σύνθεση τῶν σήμερα τιμωμένων Τριῶν Ἱεραρχῶν. Οἱ πρῶτες, λοιπόν, καὶ ὅπωςδήποτε περιορισμένης ἐκτάσεως, ἐπιφυλάξεις οὐδόλως μειώνουν τὴν βαρύτητα τῆς ἀποστολῆς τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος νὰ ἐργασθῇ γιὰ τὴν ἐρμηνεία καὶ διατύπωση τοῦ χριστιανικοῦ λόγου. Πρόκειται γιὰ μιὰ κλήση καὶ εὐθύνη ἡ ὁποία ἦλθε εἰς πέρας κατὰ τὸν καλλίτερο τρόπο, ἀφοῦ ἀφ' ἐνὸς μὲν σταμάτησε τὴν πλημμυρίδα τοῦ θρησκευτικοῦ συγκρητισμοῦ καὶ τῶν ποικιλοῦν-

2. *De praescriptione adversus haereticos*, VII, PL, II, 20-21.

μων αίρέσεων, άφ' έτέρου δέ λειτούργησε για τή διάσωση τής έλληνικής σκέψης, στη χριστιανική της μετακόσμηση.

Η συνάντηση Χριστιανισμού και Έλληνισμού έχει γίνει ήδη από την εποχή του Παύλου. Και άσφαλώς οί ιστορικές συγκυρίες που προετοίμασαν αυτήν την συνάντηση δέν μπορεί να παραθεωρηθούν. Η πολιτική του Μ. Άλεξάνδρου και των διαδόχων του, και ή έλληνική διασπορά άπετέλεσαν την ιστορική προϋπόθεση τής συναντήσεως Χριστιανισμού και Έλληνισμού. Ο Παύλος, λοιπόν, είναι εκείνος που πρώτος χρησιμοποίησε έλληνικές έννοιες για να έκφραση τή χριστιανική του πίστη. Και ο Παύλος είναι εκείνος ο όποιος έφερε τó Εύαγγέλιο στην Εύρώπη. Έδώ θα πρέπει να άναζητήσουμε την άπαρχή και τις ρίζες του εύρωπαϊκού οράματος. Με την άφιξη του Παύλου στη Νεάπολη, τής έλληνικής Μακεδονίας, τó Εύαγγέλιο πέρασε στην Εύρώπη. Πρόκειται για ένα ιστορικής σημασίας πέρασμα, για ένα άνοιγμα προς την Εύρώπη, τó όποιο σφράγισε την ιστορία και τόν πολιτισμό της. Συγχρόνως όμως πρόκειται και για μιá κοσμοϊστορικής έμβελείας μετάβαση του Χριστιανισμού, από τά στεγανά άσιατικά περιβάλλοντα, στόν οικουμενικό ορίζοντα τής έλληνικής σκέψης. Άν τούς άσιατικούς πολιτισμούς τούς χαρακτήρισε έσωστρέφεια και ó λόγος τους ήταν νεφελώδης και άλληγορικός, τόν έλληνικό πολιτισμό, που έγινε κρηπίδα του εύρωπαϊκού πνεύματος, τόν χαρακτήριζε εύρύτης, διαύγεια και πνευματική οικουμενικότης. Υπάρχει έδω μιá ριζική αντίθεση πνεύματος. Άπό τή μιá μεριά ή Άσία, με τή νωχελική προσκόλλησή της σ' ένα πνεύμα άορίστου θεωρίας του κόσμου, κι από τήν άλλη ή Έλλάς, που με έσωτερικό πάθος άλλα και συγχρόνως νηφαλιότητα θα στηρίξει τήν ύπαρξή της πάνω στο πρωτείο του λόγου. Ο Χριστιανισμός με τήν καθαρότητα του μηνύματός του βρήκε στην έλληνική παράδοση τήν άπαραίτητη άνταπόκριση, για να μπορέση να έκφραση τόν αίώνιο λόγο τής άποκαλύψεως.

Αυτό, μ' άλλα λόγια, σημαίνει ότι ó Χριστιανισμός έρχεται στην Εύρώπη δια του Έλληνισμού. Θα φθάση στη Ρώμη άφου πρώτα θα περάση από τήν Έλλάδα. Προφανώς δέν έννοώ έδω τή γεωγραφική διάβαση, άλλα κυρίως αναφέρομαι σ' αυτή τή μοναδική συνάντηση Χριστιανικής πίστεως και Έλληνικής σκέψης, στο γεγονός ότι ó Χριστιανισμός είδε τά «θύραθεν γράμματα» ως προπαιδεία τής χριστιανικής μορφώσεως, και ως τó κατάλληλο έργαλείο για να προβληθή στα έθνη «ή καινή διδαχή», για τήν όποία μίλησε ó Παύλος «έν ταίς Άθήναις», όταν «παρωξύ-

νετο τó πνεύμα αυτού έν αυτόν θεωρούντος κατειδών τον ούσαν τήν πόλιν» (Πρ. 17:16).

Άσφαλώς τó μέσο για να γίνει ή μετάβαση αυτή ήταν ή έλληνική γλώσσα. Η χριστιανική διδασκαλία, στο ξεκίνημά της, έκφράζεται με τήν έλληνική γλώσσα. Σ' αυτήν είναι γραμμένα τά άρχαϊκά χριστιανικά κείμενα, κι αυτή γίνεται τó ζωντανό όργανο διατυπώσεως του εύαγγελικού μηνύματος. Η έλληνική γλωσσική δυνατότης, με τήν οικουμενικότητα και τήν τεράστια συμβολική της έκταση, άνοιξε νέους ορίζοντες στη θεολογική σκέψη. Με τήν έννοιολογική της σταθερότητα, άλλα και με τήν εύπλαστία και τή δυναμικότητά της, συνέβαλε ώστε να έκφραστούν λεπτές θεολογικές έννοιες και διακρίσεις. Αυτό είναι σημαντικό, γιατί οί λεπτές αυτές θεολογικές διατυπώσεις, που γεννήθηκαν μέσα στο χώρο του λόγου των Έλλήνων, έγιναν στη συνέχεια καθολικό άπόκτημα.

Είναι γεγονός ότι ή έλληνική γλώσσα, όχι ως συνηθισμένο σύστημα λέξεων, άλλα ως δυναμικός φορέας πνευματικών μηνυμάτων, σημάδεψε τήν ιστορία του εύρωπαϊκού πνεύματος. Ο έλληνικός λόγος, ως έκκλησιαστική ειδικότερα γλώσσα, άφησε έντονα τά ίχνη του στις παραδόσεις των εύρωπαϊκών λαών. Έτσι οί άλλόγλωσσοι εύρωπαϊκοί λαοί, που με τήν πάροδο του χρόνου απέκτησαν τή δυνατότητα να έκφράζονται θεολογικά μέσα από τις δικές τους γλώσσες, διατήρησαν στο ύπόβαθρο τής θεολογικής τους σκέψης έλληνικά γλωσσικά πρότυπα. Μ' άλλα λόγια ή εύρωπαϊκή θεολογία διατήρησε, σε μεγάλο βαθμό, τήν έλληνική της καταγωγή.

Σ' αυτό συνέβαλε άσφαλώς ή Ρώμη, ή όποία έγινε, χωρίς μάλιστα ή ίδια να τó επιδιώξει, ή γέφυρα του πνεύματος, ή όποία ώδήγησε τούς εύρωπαϊκούς λαούς στην ιστορία. Οί λαοί τής δυτικής Εύρώπης δέχθηκαν τή χριστιανική πίστη μέσω τής Ρώμης, και στη Ρώμη ήλθε τó χριστιανικό κήρυγμα διατυπωμένο στην έλληνική. Αυτό σημαίνει ότι ó κόσμος τής Εύρώπης, από τή στιγμή τής σχηματίσεώς του ήδη, δέχθηκε τήν επίδραση και συνέδεσε τήν ύπαρξή του με τά τρία αυτά μεγάλα πνευματικά μεγέθη, με τή Χριστιανική δηλ. πίστη, με τήν έλληνική παράδοση και με τή ρωμαϊκή κληρονομιά. Κατά ένα παράδοξο μάλιστα τρόπο τά τρία αυτά πνευματικά φαινόμενα συνυφαινονται και τουλάχιστο κατά τήν πρώτη χριστιανική χιλιετία λειτουργούν, κατά τó μάλλον και ήπτον, άρμονικά και ισόρροπα. Έχει έπισημανθή ότι ή Ρωμαϊκή αυτοκρατορία ένσωμάτωσε στο ρωμαϊκό της δίκαιο, και στους θεσμούς τής διοικήσεώς της, τó οικουμενικό πνεύμα τής έλληνικής φιλοσοφίας, ή δέ χριστιανική Έκκλησία προσέλαβε στη διδασκαλία της και άφω-



μοίωσε, τις κατακτήσεις της ελληνικής διανοήσεως, αλλά και την εφηρμοσμένη ιδέα της οικουμενικής αυτοκρατορίας. Πρόκειται για διαδικασία, που ώλοκληρώθηκε προοδευτικά και η οποία τελικά κατέληξε στον σταδιακό μετασχηματισμό της οικουμενικής ρωμαϊκής αυτοκρατορίας σε αυτοκρατορία της χριστιανικής οικουμένης<sup>3</sup>.

Είναι γνωστό ότι η δημιουργία του ρωμαϊκού *imperium* υπήρξε, εν πολλοίς, αποτέλεσμα μιας κυριαρχικής διαθέσεως, η οποία ήταν σύμφυτη με τη ρωμαϊκή φιλοσοφία και η οποία είχε καλλιεργηθεί στη Ρώμη και επιβλήθη ως ιδιάζων τρόπος συμπεριφοράς. Εύγλωττα εκφράζουν αυτή τη νοοτροπία οι λόγοι του λατίνου ποιητού Βιργιλίου:

*«Άλλοι νομίζω θα χαλκίζουν καλλίτερο από μας  
μορφές που θ' αναπνέουν, κι άλλοι θα φτιάξουν από  
μάραρο  
πρόσωπα ζωντανά. Πιο πειστικά θα εξηγήσουν άλλοι  
τις αιτίες,  
και τις κινήσεις τ' ουρανού με διαβήτη θα χαράξουν  
ή θα μάς πούν, τότε και που τ' αστέρια ανατέλλουν.  
Έσθ Ρωμαίε μη ξεχνάς, πώς έχεις για σκοπό σου  
να κυβερνάς λαούς: Αυτή είναι η τέχνη σου!»<sup>4</sup>.*

Αυτή η αίσθηση της υπεροχής δεν θα λείψει ποτέ από τη ρωμαϊκή ιστορία. Άνεξάρτητα πάντως απ' αυτό το πλέγμα της κυριαρχίας, το βέβαιο είναι ότι η ρωμαϊκή αντίληψη της οικουμενικής αυτοκρατορίας, στη χριστιανική της ιδιαίτατα μεταλλαγή, με τη νομική της τάξη και την κρατική και διοικητική της οργάνωση, κληροδότησε στους νέους λαούς της δυτικής Ευρώπης πολιτική και κοινωνική μόρφωση. Η μόρφωση δε αυτή, που μετακινώθηκε στους ευρωπαϊκούς λαούς κυρίως δια της Έκκλησίας, ήταν στην ουσία ή συνισταμένη του ελληνικού, του ρωμαϊκού και του χριστιανικού πνεύματος. Πράγματι τα τρία αυτά πνευματικά στοιχεία συνέθεσαν την ευρωπαϊκή πραγματικότητα και έγιναν η άφετηρία και η ουσία του ευρωπαϊκού πολιτισμού. Οί παλαιότεροι ευρωπαϊκοί λαοί, οί Έλληνες δηλ. και οί Ρωμαίοι, συναντήθηκαν στη βάση αυτή με τους νεώτερους, κι έτσι προήλθε αυτό που ονομάσθηκε Ευρώπη και ευρωπαϊκοί λαοί<sup>5</sup>. Μπορούμε να μιλάμε για διασταύρωση του ευ-

ρωπαϊκού κόσμου, για πνευματική «συζυγία» και συγχώνευση σε μιὰ ενιαία πολιτισμική μονάδα, που έδραιώθηκε και αναπτύχθηκε πάνω στις άρχες της κοινής πολιτισμικής και πνευματικής κληρονομιάς.

## (2) Δύση και Άνατολή στην Ευρώπη.

Η ενιαία Χριστιανική Ρωμαϊκή αυτοκρατορία έξελιχθηκε προοδευτικά σε δύο μεγάλα, ιστορικής σημασίας για την ευρωπαϊκή σύνθεση και την ευρωπαϊκή κατανόηση, μεγέθη. Πρόκειται για τη Χριστιανική Δύση και τη Χριστιανική Άνατολή. Η Χριστιανική Άνατολή ανέπτυξε τη δυναμική της με άφετηρία τη Νέα Ρώμη, την οποία πλαισίωσαν οί εκχριστιανισθέντες λαοί της Άνατολικής Ευρώπης. Δεν θα πρέπει να ξεχνάμε ότι, οί λαοί αυτοί, που δέχθηκαν το χριστιανικό Βάπτισμα από την Κωνσταντινούπολη, είναι έξ ίσου ευρωπαϊκοί, έστω και αν εν μέρει βρίσκονται σε ασιατική επιφάνεια. Και δεν θα πρέπει ακόμη να ξεχνάμε ότι δεν μπορεί να υπάρξει άληθινή ευρωπαϊκή ολοκλήρωση χωρίς τους λαούς αυτούς, που ως επί το πλείστον ανήκουν στην Όρθόδοξη οικογένεια.

Έν πάση περιπτώσει, στη Ρώμη και στη Νέα Ρώμη, που κι οί δυο ήσαν έξ ίσου κληρονόμοι της ενιαίας χριστιανικής και οικουμενικής παραδόσεως, διαμορφώθηκαν εξελικτικά διακρίσεις, που προοδευτικά σκληρύνθηκαν και τελικά έγιναν αντιθέσεις<sup>6</sup>. Άν θα επιχειρούσε κανείς μιὰ πρώτη άπογραφή και άποτύπωση της νέας ιστορικής πραγματικότητας, η οποία βαθμιαία κατέληξε σ' ένα βαθύτερο θεολογικό και φιλοσοφικο-πολιτισμικό ρήγμα, θα έλεγε ότι εδώ δεν πρόκειται άπλώς για μεταφυσικού περιεχομένου διαφωνία που έχει σχέση με τα *interna corporis* της Έκκλησίας. Η εκκλησιαστική έτερότης, το σχίσμα δηλ. Άνατολής και Δύσεως, δεν είναι άπόρροια μιās ένδοεκκλησιαστικής, με τη στενή έννοια, διαμάχης, αλλά υποκρύπτει και άπηχεί ένα φρόνημα, το οποίο βρίσκεται στο ύπόβαθρο αυτής της διαστάσεως. Το σχίσμα άποκαλύπτει τη διαφορά που βρίσκεται στην ίδια τη φύση και στον τρόπο της θεολογικής σκέψεως των δύο κόσμων, της Άνατολής δηλ. και της Δύσεως. Οί δογματικές, συνεπώς, άποκλίσεις και οί κανονικές, λειτουργικές και θεσμικές διαφοροποιήσεις είναι τά συμπτώματα μιās νοοτροπίας που προοδευτικά παγιώθηκε και η οποία ήταν σημαντική μιās ένδοκτηρης πνευματικής διαστάσεως.

(Συνεχίζεται)

3. Δ. Ά. Παπανδρέου, «Ο ρόλος της Όρθοδοξίας εις την ήνωμένην Ευρώπην», *Όρθοδοξία και Κόσμος*, Κατερίνη 1993, σσ. 24-25.

4. *Αίνειάδος*, VI, 847-852. Πρβλ. Σ. Δ. Κυριαζοπούλου, *Η καταγωγή του τεχνικού πνεύματος*, Άθήναι 1965, σσ. 82-83.

5. Ι. Ν. Θεοδωρακοπούλου, «Η Έλλάς και η Ευρώπη», *Τά μαθήματα της δευτέρας και της τρίτης περιόδου. Έλευθέρα Σχολή Φιλοσοφίας ό Πλήθων*, Άθήναι 1979, σσ. 251-252.

6. G. Florovsky, «Patristic Theology and the Ethos of the Orthodox Church». *Aspects of Church History*. Belmont MA 1987, σσ. 28-29.



## Ο ΕΟΡΤΑΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΙΚΟΣΑΕΤΙΑΣ ΤΟΥ ΜΑΚ. ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΘΗΝΩΝ ΚΑΙ ΠΑΣΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ Κ. ΣΕΡΑΦΕΙΜ ΣΤΗΝ ΗΓΕΣΙΑ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Β'

Τὴν Πέμπτη 13 Ἰανουαρίου, μετὰ τὴ λήξη τῶν ἐργασιῶν τῆς Διαρκοῦς Ἱεράς Συνόδου, ἡ Ἱ. Μονὴ Πεντέλης παρέθεσε στὴν μεγάλη Τράπεζα γεῦμα, στὸ ὁποῖο παρακάθησαν οἱ Σεβ. Συνοδικοὶ Μητροπολίτες, παρεπιδημοῦντες Ἀρχιερεῖς, ὁ τ. Πρωθυπουργὸς κ. Ἰωάννης Γρίβας, ὁ Πρόεδρος τοῦ Ἀρείου Πάγου κ. Βασ. Κόκκινος, ἐκπρόσωποι τῶν πολιτικῶν, δικαστικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀρχῶν κ.λπ. Τὸν Μακαριώτατο ὑποδέχθηκε ἐπικεφαλῆς τῶν πατέρων τῆς Ἱ. Μονῆς καὶ ἐκ μέρους τοῦ ἀσθενοῦντος τότε Καθηγουμένου

Τοῦ κ. **I. M. ΧΑΤΖΗΦΩΤΗ**

τῆς Σεβ. Μητροπολίτη Δωδώνης κ. Χρυσόστομου ὁ Παν. Ἀρχιμανδρίτης κ. Ἰωάννης Σακελλαρίου, ὁ ὁποῖος προσφώνησε τὸν σεπτὸ Προκαθήμενος τῆς Ἐκκλησίας μας μετὰ τὸ γεῦμα καὶ τοῦ πρόσφερε ἕναν ἀσημένιο δίσκο ὡς ἐλάχιστο δείγμα τῆς ἀγάπης τῆς Ἀδελφότητος τῆς Ἱ. Μονῆς πρὸς τὸ πρόσωπό του καὶ τῶν αἰσθημάτων βαθείας τιμῆς πρὸς αὐτό. Ἡ προσφώνηση τοῦ Πανοσιολογιωτάτου ἀκολουθεῖ:

*Μακαριώτατε,*

*Τὸ Μοναστήρι μας ἔχει τὸ ιδιαίτερο προνόμιο νὰ τὸ ἐπισκέπτεσθε πολὺ συχνά. Κάθε φορὰ κάποιον καθήκον Σᾶς καλεῖ νὰ παρευρεθεῖτε, εἴτε γιὰ νὰ συνεργασθεῖτε ἢ γιὰ νὰ δεξιωθεῖτε κάποιους προσκεκλημένους Σας, ἢ γιὰ νὰ τιμήσετε μὲ τὴν παρουσία Σας κάποια ἐκδήλωση.*

*Πάντοτε ἡ ἐπίσκεψή Σας ἐδῶ εἶναι πρόξενος χαρᾶς γιὰ ὅλους μας. Σήμερα ὅμως ἡ χαρὰ μας εἶναι ξεχωριστή, διότι τὸ θελήσαμε ἐμεῖς νὰ ἔλθετε στὴ Μονὴ μας. Σᾶς εὐχαριστοῦμε διότι δεχθήκατε νὰ εἴστε κοντὰ μας, ὥστε νὰ μᾶς δοθεῖ ἡ εὐκαιρία νὰ ἐκφράσομε ἐνώπιον ἐκλεκτῶν καὶ διακεκριμένων προσκεκλημένων μας, ὄχι μόνον τὴ χαρὰ μας, ἀλλὰ καὶ τὶς θερμὲς εὐχαριστίες καὶ τὴν βαθεῖα ἐγγνωμοσύνη μας πρὸς τὴν Μακαριότητά Σας.*

*Κατὰ τὰ 20 ἔτη πὺν οἰακοστροφεῖτε τὸ σκάφος τῆς Ἑλλαδικῆς Ἐκκλησίας ὡς Ἀρχιεπίσκοπος πάσης*

*Ἑλλάδος καὶ τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἀθηνῶν, πάντοτε συμπαρασταθήκατε στὴν ἀπρόσκοπτη ἐπιτέλεση τοῦ ἔργου αὐτῆς τῆς Μονῆς, ἡ ὁποία ἀνήκει στὴν πνευματικὴ καὶ διοικητικὴ Σας δικαιοδοσία.*

*Σὰν στοργικὸς πατέρας καὶ ποιμένας συντελέσατε ὥστε, παρὰ τὶς ἰδιάζουσες δυσκολίες, οἱ ὁποῖες παρουσιάσθηκαν μέσα σ' αὐτὴ τὴν εἰκοσαετία, νὰ συνεχίζεται ἡ ἱστορικὴ πορεία αὐτῆς τῆς Μονῆς, ἡ ὁποία, ὡς γνωρίζετε, ἀριθμεῖ περισσότερα ἀπὸ 400 ἔτη ζωῆς.*

*Τὴν χαρὰ αὐτὴ ὅμως, ὅπως ἀντιλαμβάνεσθε, σκιαρίζει ἡ ἀπουσία τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Δωδώνης καὶ Καθηγουμένου τῆς Μονῆς μας, καθ' ὅτι θὰ ἦταν τὸ πλέον ἀρμόδιο πρόσωπο γιὰ νὰ ἀπευθύνει τὸν εὐχαριστήριο λόγο ἐκ μέρους τῆς ἀδελφότητος τῆς Μονῆς μας, κατὰ τὴν σημερινὴ σύναξη.*

*Ὅταν χθὲς τὸ ἀπόγευμα τὸν ἐπισκέφθηκα στὸ νοσοκομεῖο μὲ παρεκάλεσε νὰ μεταφέρω τὶς εὐχαριστίες του πρὸς ὅλους τοὺς παρευρισκομένους, οἱ ὁποῖοι τιμοῦν αὐτὴ τὴν ἀπέριττη καὶ σεμνὴ ἐκδήλωση ἐγγνωμοσύνης τῆς Μονῆς μας πρὸς τὸ πρόσωπό Σας. Πρὸς Ἐσᾶς δὲ τὸν σεβασμὸ καὶ τὴν ἀφοσίωσή του.*

*Μακαριώτατε πάτερ, μὲ τὴν ἀγάπη καὶ τὴν ἀπλότητα πὺν Σᾶς διακρίνει δεχθεῖτε παρακαλοῦμε τὴν πηγαία, ἐκ βάθους καρδίας εὐχὴ τέκνων πρὸς στοργικὸ πατέρα, ὁ Πανάγαθος Θεὸς νὰ Σᾶς χαρίζει πολλὰ ἔτη ἀκόμη, ἔτη ὅπως πάντοτε θαυμαστῆς δραστηριότητος, νὰ Σᾶς ἐνδυναμώνει καὶ νὰ Σᾶς φωτίζει νὰ καθοδηγεῖτε τὸ λαὸ Του στὴν ἀλήθειά Του, στὴν ἀσφαλῆ ὁδὸ τῆς σωτηρίας.*

*Ἐπιπροσθέτως δεχθεῖτε παρακαλοῦμε αὐτὸ τὸ ἀπλὸ ἀναμνηστικὸ τῆς χαρᾶς καὶ τῆς εὐχαριστίας ὅλης τῆς ἀδελφότητός μας γιὰ ὅσα ἔχετε κάνει γιὰ μᾶς καὶ γιὰ τὴν σημερινὴ Σας παρουσία ἐδῶ».*

*Ὁ Μακαριώτατος συγκινημένος ἐξέφρασε τὶς εὐχριστίες του γιὰ τὶς ἐκδηλώσεις ἀγάπης καὶ τιμῆς πρὸς Αὐτόν, ἀναφέρθηκε μὲ τὴ σεμνότητα πὺν τὸν διακρίνει στὴ διακονία του πρὸς τὴν Ἐκκλησία καὶ εὐχήθηκε γιὰ τὴν ἀνάρρωση τοῦ Σεβ. Καθηγουμένου τῆς Ἱ. Μονῆς Πεντέλης.*

*Τὸ Σάββατο 15 Ἰανουαρίου, ἐξ ἄλλου, τὸ μεσημέρι παρατέθηκε στὸν ἴδιο χῶρο γεῦμα στὸ ὁποῖο παρακάθησαν πολλοὶ Ἱεράρχες τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλ-*

\* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 81 τοῦ ὑπ' ἀρ. 2/1994 τεύχους.



Άπό τή συναυλία βυζαντινής μουσικής με τήν Έλληνική Βυζαντινή Χορωδία, πού οργάνωσε στόν Καθεδρικό Ναό Άθηνών  
ό Ίερός Σύνδεσμος Κληρικῶν Έλλάδος τò απόγευμα τής Τετάρτης 12 Ίανουαρίου.

λάδος, οί Καθηγητές τής Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Άθηνών, εκπρόσωποι από τή Θεολογική Σχολή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κ.λπ. Τόν Μακαριώτατο προσφώνησε ό Κοσμήτωρ τής πρώτης Καθηγητής κ. Βασίλειος Τσάκωνας με τόν έξις βαρυσήμαντο λόγο:

«Μακαριώτατε,

Και ή περίσεμος τών Θεολόγων Σχολή του Έθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Άθηνών, τής οποίας βλαστός περιφανής ύπήρξατε, συνορτάζει και συναγάλλεται μεθ' όλων τών συνδαιτημόνων και μεθ' Ύμών, επί τή συμπληρώσει είκοσαετίας από τής αναρρήσεως τής Ύμετέρας Μακαριότητος είς τόν Άποστολικόν Θρόνον τής Έκκλησίας τών Άθηνών και έν μέσω ήχου καθαρού έορταζόντων, άγαλλομένω ποδι και γεγωνία τή φωνή, ανακράζει «Σεραφείμ του Μακαριωτάτου και Θεοπροβλήτου Άρχιεπισκόπου Άθηνών και πάσης Έλλάδος πολλά τά έτη».

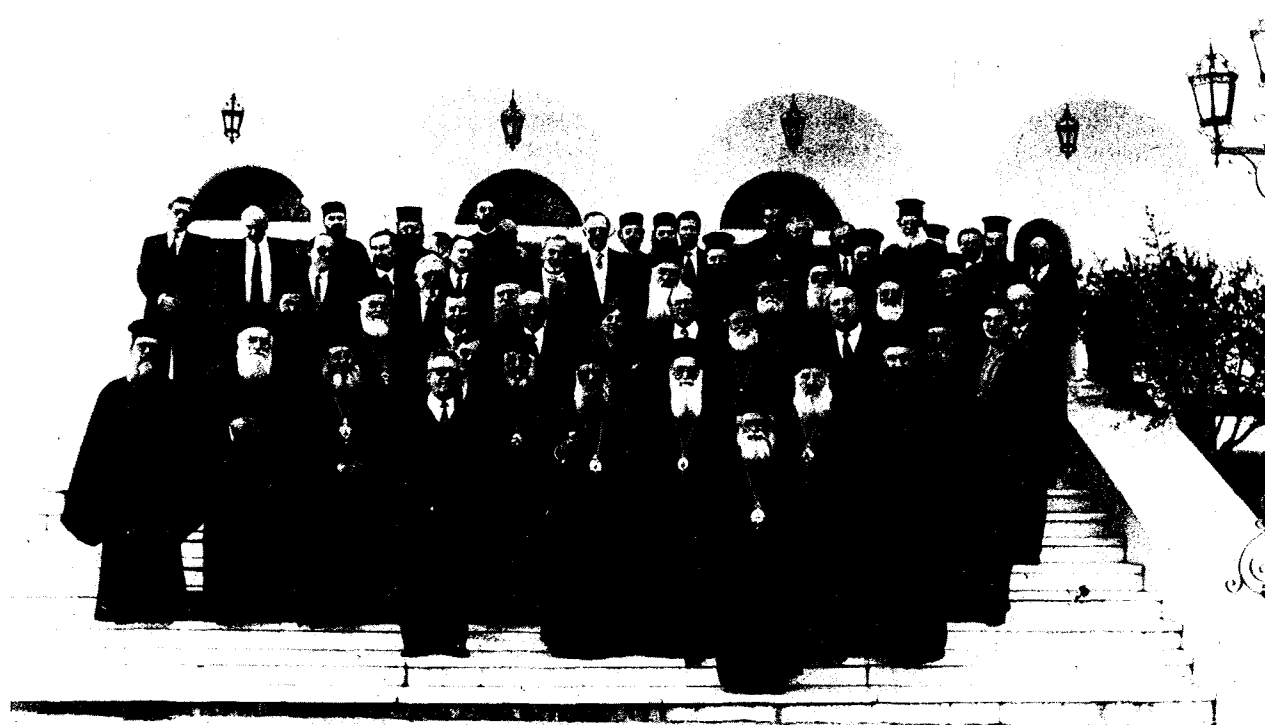
Και είναι δικαιολογημένη ή χαρά τών μελών τής Έκκλησίας, διότι ή παρουσία Σας έδέσποσεν είς τά

έκκλησιαστικά πράγματα τής τελευταίας είκοσαετίας και θά εξακολουθή νά διαδραματίζει σπουδαίον ρόλον, Θεού θέλοντος, επί πολύν είσέτι χρόνον.

Είς τόν ιστορικόν του μέλλοντος άνήκει ή πλήρης αξιολόγησις του έτι συνεχιζομένου έργου Σας και άσφαλώς τò έργον Σας θά καταλάβη περιόπτον θέσιν είς τās δέλτους τής Ιστορίας.

Οί κυκλοούντες όμως τήν Τράπεζαν ταύτην και έγώ όφείλομεν νά καταθέσωμεν τήν προσωπικήν μας μαρτυρίαν διά τò έργον Σας, «δ έωράκαμεν, δ έθεασάμεθα και αί χείρες ήμών έψηλάφησαν», κατά τά είκοσι αυτá έτη, παραλείποντες τά προηγούμενα έτη τής ευδοκίμου δράσεώς Σας είς άλλας επάλξεις τής Έκκλησίας μας.

Και όφείλομεν νά όμολογήσωμεν πάντες ήμείς, οί ζήλω του Κυρίου πυρούμενοι και τήν δόξαν τής Μητρος Έκκλησίας διακαώς ποθούντες, ότι ή παρουσία Σας είς τόν πρώτον θρόνον τής Έκκλησίας τής Έλλάδος συνέπεσε με καταλυτικής σημασίας γεγονότα διά τήν κοινωνίαν, όπως είναι οί θρησκευτικοί άντα-



Άναμνηστική φωτογραφία μετά τὸ γεῦμα ποὺ παρατέθηκε στὴν Ἱ. Μονὴ Πεντέλης, τὸ Σάββατο 15 Ἰανουαρίου τὸ μεσημέρι.

γωνισμοί, ἡ ἐπικράτησις τοῦ εὐδαιμονισμοῦ καὶ τῆς χλιδῆς καὶ παράλληλα τῆς ἐξοργιστικῆς φτώχειας καὶ ἀθλιότητος, ἡ ἐμφάνισις τῶν σατανισμῶν καὶ τῶν πάσης φύσεως ψευδομεσοσιῶν, οἱ ὅποιοι ψαρεύουν εἰς τὰ θολὰ νερά τῶν ἀνθρωπίνων ἀναζητήσεων καὶ γιὰ τὸ ὄχι, καὶ τῆς πνευματικῆς κατὰ κόσμον ἀγκυλώσεως.

Πέρα δὲ τούτων, τὰ πολλὰ καὶ ἀκανθώδη τῆς Ἐκκλησίας προβλήματα, ἡ σχέσις Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας καὶ ἡ ἐξασφάλισις τῆς ἰσορροπίας εἰς τὸν χῶρον τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Διοικήσεως, ἡ ὁποία καὶ ὡς ἀνθρώπινος ὄργανισμὸς «περίκειται ἀσθένειαν», ἤσαν μερικὰ ἀπὸ τὰ θέματα, ποὺ πιεστικὰ ἀπαιτοῦσαν λύσιν εὐρύτερον ἀποδεκτὴν.

Ἀπέναντι αὐτῶν τῶν προβλημάτων ἐστάθητε μὲ τόλμην, θάρρος καὶ συνέπειαν καὶ κατεστήσατε αἰσθητὴν τὴν παρουσίαν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὸν πρωταρχικὸν ρόλον, τὸν ὁποῖον αὕτη ὀφείλει νὰ διαδραματίζῃ πρὸς διασφάλισιν τοῦ ποιμνίου ἀπὸ τῶν λυμαινομένων αὐτὸ λύκων. Μὲ μετριοπάθειαν, ἀλλὰ καὶ ζηλευτὴν ἀποφασιστικότητα ἀντιμετωπίσατε χρονίζον-

τα προβλήματα καὶ ἐπράξατε τὸ ἀνθρωπίνως δυνατόν διὰ τὸ καλὸν τῆς Ἐκκλησίας.

Γεγονότα, μὴ ἐπιδεχόμενα ἀμφισβήτησιν, εἶναι ἡ ἀγάπη Σας πρὸς τοὺς κληρικούς Σας, οἱ ὅποιοι αἰσθάνονται τὴν αὔραν τῆς πατρικῆς στοργῆς Σας καὶ Σὰς ὑπεραγαποῦν προσευχόμενοι διὰ τὴν μακροήμερευσίν Σας, ὁ ζῆλός Σας διὰ τὸ Ἔθνος καὶ τὴν Πατρίδα καὶ ἡ προστασία αὐτῶν ἀπὸ τῆς ἐπιβουλῆς τῶν διαφόρων ἐχθρῶν τῶν καὶ ὑπεράνω ὄλων, ἡ διασφάλισις τῆς ἀμωμήτου πατρῴας πίστεως καὶ ὁ θρίαμβος τῆς Ἐκκλησίας, ὡς πολυτίμου παρακαταθήκης τοῦ Ἔθνους καὶ ὡς δυνάμεως ἀνακαινιστικῆς τῆς κοινωνίας. Ἡ περίθαλψις τῶν πτωχῶν, ἡ ἀνακούφισις τῶν πονούντων καὶ πασχόντων, ἡ συμπαράστασις εἰς τοὺς Ὀρθοδόξους λαούς, τοὺς ἐσχάτως δοκιμαζομένους ἐν πολέμοις καὶ κακουχίαις καὶ θλίψει πολλῇ, ἡ πάσης φύσεως βοήθεια τόσοσιν ὑμῶν ὅσων καὶ συμπάσης τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος πρὸς τοὺς μάρτυρας τῆς πίστεως εἰς τὴν σύγχρονον ἐποχὴν, τοὺς ἐν κινδύνῳ ὑπὸ ψευδαδέλφων τελοῦντας, ἀποτελοῦν φωτεινὰ σημεῖα τῆς ποιμαντορικῆς δραστηριότητός Σας.

## Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΚΥΡΗΝΕΙΑΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ († 28 Ιανουαρίου 1994)

Μετά από μακράν περίοδο δοκιμασίας της υγείας του κοιμήθηκε την Παρασκευή 28 Ιανουαρίου 1994 ο Μητροπολίτης Κυρηνείας Γρηγόριος.

Η εξόδιος ακολουθία εψάλη την επομένη από τον ιερό ναό Παναγίας Ευαγγελιστρίας Παλλουργιωτίσσης στη Λευκωσία, προεξάρχοντος του Μακαριωτά-

σης και κληρικοί της Ιεράς Μητροπόλεως Κυρηνείας. Παρούσες ήταν και όλες οι Άρχές με επικεφαλής τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας κ. Γλ. Κληρίδη και τον Δήμαρχο της πόλης της Κυρηνείας κ. Έλλη Λεπτού.

Έπικήδειο λόγο εξέφώνησε ο Μακαριώτατος, ο οποίος είναι και τοποτηρητής του μητροπολιτικού θρόνου Κυρηνείας. Ο Μακαριώτατος μεταξύ άλλων τόνισε: «Θλίψει βαθυτάτη ώδεύσαμε σήμεραν εἰς τὸν ἱερόν τούτον χώρον διὰ τὰ προπέμψωμεν εἰς τὴν αἰωνιότητα ἐν ἀκόμῃ θύμα τῆς τουρκικῆς εἰσβολῆς. ...Καὶ ὄντως ὁ ἀείμνητος ἀδελφὸς ὑπῆρξε θύμα τῆς τουρκικῆς εἰσβολῆς, διότι ὁ πόνος καὶ τὸ ἀγχος, ποὺ προκάλεσαν αἱ συνέπειαι αὐτῆς τῆς εἰσβολῆς καὶ τῆς κατοχῆς, ἢ προσφυγοποιήσῃς ὀλοκλήρου τοῦ πληρώματος τῆς Μητροπολιτικῆς του περιφερείας, αἱ καθ’

### Τοῦ κ. ΙΩΑΝΝΗ Γ. ΧΑΤΖΗΟΥΡΑΝΙΟΥ

του Άρχιεπισκόπου Κύπρου κ. Χρυσοστόμου, συμπαραστατομένου ἀπὸ τὰ μέλη τῆς Ιεράς Συνόδου καὶ τὸν εκπρόσωπο τῆς Α. Θ. Παναγιότητος, Μητροπολίτη Ἑλβετίας κ. Δαμασκηνό. Ἐπίσης συμμετείχαν οἱ Πανοσ. Πρωτοσύγκελλος τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Κυρηνείας Άρχιμ. π. Παῦλος Μαντοβάνης καὶ ἄλλοι ἀξιωματοῦχοι κληρικοὶ τῆς Ἐκκλησίας Κύπρου, ὅπως ἐπί-

*Δι’ ὅλα αὐτὰ καὶ πλείστα ἄλλα, περὶ τῶν ὁποίων ἐπιλείπει με διηγούμενον ὁ χρόνος, θὰ ἠδύνασθε νὰ ἀναφωνήσετε μετὰ τοῦ Παύλου «ἡ σφραγὶς τῆς ἐμῆς ἀποστολῆς ὑμεῖς ἐστε ἐν Κυρίῳ» (Α’ Κορ. 9,2). Κύκλω τῆς Τραπεζῆς Σου εὐφράνθητι καθορῶν Σου, ποιμενάρχα, τὰ ἔκγονα φέροντα κλάδους ἀγαθοεργίας.*

*Μακαριώτατε,*

*Ἡμεῖς εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν ἔχομεν ἓνα παράπονον. Καὶ τοῦτο εἶναι, ὅτι σπανίως μᾶς ἐπισκέπτεσθε, παρὰ τὰς ἐπανελημμένας θεομᾶς παρακλήσεις μου καὶ κατὰ τὴν προηγουμένην καὶ κατὰ τὴν παρούσαν θητεῖάν μου ὡς Κοσμητορὸς αὐτῆς. Συγχρόνως ὁμως Σᾶς ὀφείλομεν καὶ ἓνα θεομὸν «εὐχαριστῶ», διότι πάντα ἐξεφράσθητε μὲ ἀγάπην καὶ τιμὴν πρὸς τὴν τροφὸν Σχολὴν καὶ οὐδέποτε ἠθελήσατε νὰ τὴν ὑποβαθμίσετε καὶ τὴν ὑποκαταστήσετε μὲ κακέκτυπα ὑποκατάστατα, ὡς συνέβη εἰς τὸ παρελθόν. Δρῶμεν ὑπὸ τὴν ζωογόνον πνοὴν τῆς Ἐκκλησίας, ἧς τὸν ἔπαινον καὶ τὴν δόξαν ποθοῦμεν, συμμαρτυροῦσης ἡμῶν τῆς συνειδήσεως, καὶ τοῦ ἔργου ἡμῶν φανεροῦ ὄντος εἰς τὰς καρδίας τῶν φοιτητῶν μας καὶ τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας γενικώτερον. Καὶ αὐτὴν μας τὴν προσπάθειαν ὀφείλει ἡ Ἐκκλησία νὰ ἐνισχύσῃ, ἐγγίζοντος τοῦ 21ου αἰῶνος, κατὰ τὸν ὁποῖον ἡ Θεολογικὴ Παιδεία πρέπει νὰ εἶναι ἡ βᾶσις τῶν λειτουργῶν τῆς Ἐκκλησίας.*

*Κατακλείων, Μακαριώτατε, τὴν σύντομον αὐτὴν*

*προσλαλίαν, ἐπιτρέψατέ μου νὰ Σᾶς εὐχηθῶ, καὶ ἐκ μέρους τῶν Συναδέλφων μου ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ, ὅπως Κύριος ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων ἐνδυναμοῖ Ἰμᾶς ἐν τῇ Χάριτι τῇ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ἀναδεικνύῃ Ἰμᾶς ἐργάτην δόκιμον τοῦ Ευαγγελίου, ὀρθοτομοῦντα τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, εἰς τὸν Ἀμπελώνα τῆς Χάριτος. Αὐτὸς δὲ ὁ Θεὸς τῆς εἰρήνης χαρίζοιτο Ἰμῖν μακρότητα ἡμερῶν, ὑγείαν κατ’ ἄμφω πρὸς οἰκοδομὴν τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας, ἣν περιεποιήσατο διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος.*

*Ἐντείνε, Μακαριώτατε, καὶ κατευοδοῦ ἐν παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ καὶ εὐαρέστῳ τῷ Θεῷ».*

Τὸν λόγο ἐπίσης ἔλαβαν οἱ Πρόεδροι τῶν Τμημάτων Θεολογικοῦ κ. Χρήστος Βούλγαρης καὶ Ποιμαντικῶ κ. Παναγιώτης Μπούμης, οἱ ὁποῖοι μὲ μεστὰ λόγια ἀναφέρθηκαν στὴν πολύχρονη προσφορὰ τοῦ Μακαριωτάτου στὴν Ἐκκλησία μας καὶ τοῦ εὐχήθηκαν μὲ θεομότητα.

Μίλησε ἐπίσης ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Ὀλυμπίας καὶ Τριφυλίας κ. Στέφανος, ὁ ὁποῖος στάθηκε ιδιαίτερα στὴν ἐκλογή τοῦ Μακαριωτάτου ἀπὸ τὴν πρεσβυτέρα Ἱεραρχία καὶ τὸν ἀπογο καὶ ἀπερίσπαστο τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἔγινε.

Ὁ Μακαριώτατος ἀπάντησε εὐχαριστώντας ὅλους τοὺς προαναφερθέντες καὶ τοὺς παρισταμένους καὶ ἀνταπέδωσε εὐχὲς υγείας καὶ μακροημερεύσεως σὲ ὅλους.

(Συνεχίζεται)

ήμεραν ἀναφερόμεναι συλλήσεις καὶ βεβηλώσεις τῶν ἱερῶν ναῶν, ἀλλὰ καὶ ἡ συνεχῆς διάψευσις τῶν ἐλπίδων τόσοσ τοῦ ἰδίου ὅσον καὶ τοῦ λαοῦ περὶ ἐπανόδου εἰς τὰς πατρογονικὰς ἐστίας, ὅλα αὐτὰ ὀλίγον κατ' ὀλίγον κατέτρωσαν τὰς σωματικὰς του δυνάμεις καὶ τὸν ὠδήγησαν προῶρος εἰς τὴν κλίνην τῆς ἀσθενείας καὶ τελικῶς εἰς τὸν θάνατον τοῦ σώματος» (Βλ. «Φιλ.εὐθέρως» 30-1-1994).



Ὁ μακαριστὸς Μητροπολίτης Κυρηναίας Γρηγόριος γεννήθηκε τὸ 1922 στὸ Χωριὸ Κολίνα τῆς ἐπαρχίας Πάφου. Τὸ 1937 ἀκολούθησε τὸ δρόμο τῆς μοναστικῆς πολιτείας ὡς δόκιμος μοναχὸς στὴν Ἱερὰ Βασιλικὴ καὶ Σταυροπηγιακὴ Μονὴ Κύκκου.

Τὸ 1944 ἐστάλη ἀπὸ τὴν Ἱ. Μονὴ στὸ Παγκύπριο Γυμνάσιο, στὴ Λευκωσία, ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἀποφοίτησε τὸ 1948. Τὸ ἴδιο ἔτος χειροτονήθηκε διάκονος, ἐνῶ τὸ 1951 χειροτονήθηκε πρεσβύτερος ἀπὸ τὸν ἀρχιεπίσκοπο Κύπρου Μακάριο. Παράλληλα μὲ τὰ νέα του καθήκοντα ὁ Ἀρχιμανδρίτης Γρηγόριος Κυρκώτης, ἀπὸ τὸ 1948 μέχρι τὸ 1952 δίδαξε στὴν λειτουργοῦσα τότε Σχολὴ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Κύκκου.

Τὸ 1952 ἦρθε γιὰ σπουδὲς στὴν Ἀθήνα. Σπούδασε Θεολογία στὴν Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ἐνῶ παράλληλα ἦταν ἐφημέριος στὸ παρεκκλήσιο τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, στὸ Γερούλα-

νιο νοσηλευτικὸ ἴδρυμα (συμβολὴ τῶν ὁδῶν Ναυαρίνου καὶ Χαρ. Τρικούπη). Μετὰ τὴν λήψη τοῦ πτυχίου τῆς Θεολογίας, παρακολούθησε μαθήματα Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου στὴν Νομικὴ Σχολὴ τοῦ ἰδίου Πανεπιστημίου.

Τὸ 1962 ἐπέστρεψε στὴν Κύπρο, ὅπου ὑπηρέτησε τὸν πρῶτο καιρὸ ὡς Ἱεροκήρυκας τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Πάφου. Ἀπὸ τὸ 1963 μέχρι τὸ 1974 διετέλεσε Καθηγητὴς στὴν Ἱερατικὴ Σχολὴ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου «Ἀπόστολος Βαρνάβας». Τὸ τελευταῖο ἔτος (1973-74) ἀνέλαβε καὶ τὴ διεύθυνση τῆς Σχολῆς.

Στις 30 Μαρτίου 1974 ἐξελέγη διὰ βοῆς κλήρου καὶ λαοῦ, Μητροπολίτης Κυρηναίας, Ὑπερτίμος καὶ Ἐξαρχος Καραβᾶ καὶ Λαπήθου. Τὴν ἐπομένη, 31 Μαρτίου, χειροτονήθηκε καὶ ἐνθρονίστηκε Ἐπίσκοπος στὸν Καθεδρικὸ ναὸ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, στὴν Λευκωσία. Τῆς Θεῆς Λειτουργίας καὶ τῆς Χειροτονίας προέστη ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Μακάριος συμπαραστατούμενος ἀπὸ τὰ μέλη τῆς Ἱ. Συνόδου Μητροπολίτες Πάφου, Κιτίου, Λεμεσοῦ καὶ Μόρφου καὶ τὸν Χωρεπίσκοπο Σαλαμίνας. Μεταξὺ ἄλλων ὁ ἀείμνηστος Ἀρχιεπίσκοπος ὑπογράμμισε καὶ τὰ ἐξῆς, προσφωνώντας τὸν νέο Ἐπίσκοπο: «Πεποίθαμεν, ἀγαπητὲ Ἀδελφέ, ὅτι τῆς τιμῆς ταύτης θὰ φανῆς ἄξιος καὶ τὸ Χριστεπώνυμον αὐτῆς Πλήρωμα θὰ εὑρουν τὸν οἶον προσεδόκουν. ...Τὸ ἔργον σου θὰ εἶναι συνεχῆς ἀγὼν πρὸς παντοίας κατευθύνσεις. Ἄλλ' "ἴσχυε καὶ ἀνδρίζου" καὶ (προ)χώρει μετὰ θάρρους εἰς τὸ στάδιον τοῦ ἀγῶνος. Στηρίζου τὴν ἐλπίδα εἰς τὸν ἐνδυμουντὰ σε Χριστόν, "ἀγωνίζου τὸν καλὸν ἀγῶνα τῆς πίστεως, διώκων δικαιοσύνην, εὐσέβειαν, πίστιν ἀγάπην, ὑπομονήν, πραότητα"» [«Ἀπόστολος Βαρνάβας» (1974) 3-4 σσ. 106-107].

Συγκινημένος ὁ νέος Μητροπολίτης Κυρηναίας, ἀπαντώντας, τόνισε τὰ ἐξῆς: «Ὑποκλινόμενος μετὰ δέους ἐνώπιον τῶν ἀνεξερευνήτων βουλῶν τοῦ Θεοῦ, τοῦ κατ' ἀνεξιχνίαστον τρόπον οἰκονομήσαντος τὰ κατ' ἐμέ, ἀναλαμβάνω τὴν βαρεῖαν ταύτην ἀποστολήν, ἐπαναλαμβάνων μετὰ τοῦ μεγάλου τῆς Ναζιανζοῦ ποιμένος Γρηγορίου: "Ὁ Θεὸς τῆς εἰρήνης, Αὐτὸς κρατήσσει τῆς χειρὸς μου τῆς δεξιᾶς καὶ ἐν τῇ βουλῇ Αὐτοῦ ὀδηγήσει με". Ταυτόχρονα, ὑποσχόταν ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων «...τοῦ Ὁρθοδόξου Ἑλληνος Ἐπισκόπου αἱ ἐπιδιώξεις καὶ οἱ ὁραματισμοὶ δὲν περιορίζονται μόνον εἰς τὸν ἁγιασμόν καὶ τὴν ἐπὶ τὸ κρεῖττον πνευματικὴν κατὰ Χριστόν προκοπὴν τοῦ ποιμνίου του, ἀλλ' ἐκτείνονται καὶ εἰς τὴν ἐθνικὴν καλλιέργειαν καὶ διαφώτισιν αὐτοῦ. ...Χριστὸς καὶ Ἑλλὰς ἔσονται μοι οἱ πόλοι, περὶ οὓς θὰ στρέφεται ἡ ὄλοι ποιμαντικὴ μου ἀποστολή. Ἡ διαφύλαξις ἀφ' ἐνὸς ἀπαραχαράκτου τῆς ἀληθείας τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος καὶ ἡ διὰ ταύτης καλλιέργεια καὶ ἀναγέννησις τοῦ λαοῦ, καὶ ἀφ' ἑτέρου ἡ διατήρησις τῆς ἐλληνικότητος καὶ ἀκεραιότητος τῆς Νήσου ἡμῶν θὰ

ἀποτελώσι τὸν στόχον τῆς ἐθνικοθηροσκευτικῆς μου δράσεως». Καὶ καταλήγοντας τόνισε με ἔμφαση: «ὅτι τῇ ἐνότητι καὶ ὑπὸ τὴν πεφωτισμένην ἡγεσίαν τῆς ὑμετέρας Μακαριότητος, θὰ δυναθώμεν, εἰς πείσμα ὄλων τῶν ἐχθρῶν τῆς Νήσου ἡμῶν καὶ παρὰ τὰς οἰασδήποτε ἐξωθεν ἢ ἔσωθεν ἀντιξοοὺς περιστάσεις, νὰ φυλάξωμεν ἐλληνικὴν καὶ ἀκεραϊάν τὴν Νήσον ταύτην, μέχρις οὗ δημιουργηθῶσιν αἱ κατάλληλοι συνθήκαι ἵνα ἀκεραϊάν καὶ ἐλληνικὴν παραδώσωμεν ταύτην εἰς τοὺς κόλπους τῆς Ἑλληνικῆς πατρίδος» [«Ἀπόστολος Βαρνάβας» (1974) 3-4 σσ. 110-112].

Τὴν ἴδια ἴδια ἡμέρα τὸ ἀπόγευμα, με παλλαϊκὸ ἐνθουσιασμὸ καὶ βυζαντινὴ μεγαλοπρέπεια ἐγινε ἡ ἐγκαθίδρυση τοῦ νέου Μητροπολίτου στὸν θρόνον τοῦ Ἁγίου Θεοδοῦτου Κυρηνεῖας (314-324 μ.Χ.), στὸν Μητροπολιτικὸ ναὸ τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ καὶ ἀργότερα στὸ Μητροπολιτικὸ Μέγαρο Κυρηνεῖας (τὸ ὁποῖο σήμερον «φιλοξενεῖ» τὸ στρατηγεῖο τῶν κατοικῶν στρατευμάτων). Τὸν συνόδευαν ὅλοι οἱ Μητροπολίτες καὶ ὁ Χωρεπίσκοπος Σαλαμίνας. Κατὰ τὴν τελετὴ τῆς ἐγκαθίδρυσεως προσφώνησε τὸν Πανιερώτατο Μητροπολίτη Κυρηνεῖας ὁ τότε Μητροπολίτης Πάφου καὶ νῦν Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου κ. Χρυσόστομος, ὁ ὁποῖος θέλοντας νὰ ἐπισημάνει τὰ καθήκοντα καὶ τὴν εὐθύνη τοῦ ἐπισκόπου ἀπέναντι τοῦ ποιμνίου, τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν Πατρίδα, τόνισε καὶ τὰ ἐξῆς προφητικὰ λόγια: «...ἀγαπητὲ ἐν Κυρίῳ ἀδελφέ, ὡς Ἱεράρχης τῆς Ἑλληνικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καθήκον ἔχεις καὶ ἕτερον: ...Ὁφείλεις νὰ κηρύττης ἀγάπην καὶ προσήλωσιν εἰς τὸν Χριστὸν πρωτίστως, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν πατρίδα τῶν πατριδῶν, τὴν Ἑλλάδα. ...Μὴ λησμόνει, ὅτι διάδοχος καθίστασαι Ἱεραρχῶν ἡρώων καὶ μαρτύρων, τῶν Λαυρεντίου († 1821) καὶ Μακαρίου Β' (ὁ μετέπειτα ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου, † 1950), οἵτινες τὴν ζωὴν αὐτῶν προσήνεγκον θυσίαν ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τῆς Πατρίδος. Τοῖς ἴχνεσιν ἐκείνων ἀκολουθῶν, ἔτοιμος ἔσο νὰ προκινδυνεύσης ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀκεραιότητος τῆς ἐλληνικῆς ταύτης Νήσου, διερχομένης σήμερον ἀποφασιστικὴν καὶ κρίσιμὴν περίοδον, καθ' ἣσον ἐξωθεν ἀπειλεῖται ὑπὸ βαρβάρων ἐχθρῶν καὶ ἀλλοθρήσκων, καὶ ἔσωθεν ὑποσκάπτεται ὑπὸ διασπαστῶν καὶ πατριδοκαπήλων» [«Ἀπόστολος Βαρνάβας» (1974) 3-4 σσ. 118-119].

Ἀπαντώντας, ὁ νέος Μητροπολίτης ὑποσχόταν με τὰ λόγια τοῦ Ἀπ. Παύλου: «Ὁὐ μόνον δὲ ταῖς ἀπὸ γλώττης νοουθεσίας, ἀλλὰ πολλῶ μάλλον ταῖς ἀπὸ τοῦ ἰδίου μου βίου χειραγωγίας τε καὶ οδηγιῶν τοῖς πᾶσι τύπος τῆς χριστιανικῆς πολιτείας γινόμενος, “μὴ δίδων μῶμόν τινα κατὰ τῆς ἱερατικῆς καταστάσεως”, “ἀπόσκοπος φανήσομαι τοῖς πᾶσι καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ”, “ἵνα τοὺς πάντας ἢ τοὺς πλείους κερδήσω καὶ προσάξω Χριστῷ”» [«Ἀπόστολος Βαρνάβας» (1974) 3-4 σ. 125].

Μόνον τέσσερις περίπου μῆνες ἐπέτρεψε ὁ Θεὸς νὰ παραμείνει στὸν τόπο ὅπου Ἐκεῖνος καὶ ἡ ψήφος κλήρου καὶ λαοῦ, τὸν τοποθέτησαν ὡς πρῶτο τὴν διακονία καὶ τὴν τάξη τῆς Μητροπόλεως Κυρηνεῖας. Μετὰ τὸ ἀχαρακτήριστο πραξικόπημα (15-7-1974) κατὰ τῆς Δημοκρατίας καὶ τὴν βάρβαρη τουρκικὴ ἐισβολὴ (20-7-1974) ἐκτοπίστηκε καὶ προσφυγοποιήθηκε μαζί με ὀλόκληρο τὸ ποιμνίό του, στὶς ἐλεύθερες περιοχὰς τοῦ νησιοῦ. Μαζὶ ὅλος ὁ λαός, με ἐπικεφαλῆς τὸν Ἐθνάρχη Μακάριο, ἀρχισε ὁ πολυπλευρὸς ἀνορθωτικὸς ἀγώνας. Ἐνῶ ἀρχικὰ ὁ μακαριστὸς Μητροπολίτης Κυρηνεῖας φιλοξενήθηκε στὸ Μετόχιο τῆς Ἱ. Μονῆς Κύκκου στὴν Λευκωσία, ἀργότερα μεταφέρθηκαν προσωρινὰ τὰ Γραφεῖα τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Κυρηνεῖας στὸ ἀρχιεπισκοπικὸ Μέγαρο, ὅπου καὶ ἡ νέα προσωρινὴ κατοικία τοῦ Μητροπολίτου μέχρι σήμερον. Ἦταν καὶ εἶναι γενναῖες οἱ προσπάθειες τῆς Μητροπόλεως νὰ κρατηθεῖ τὸ ποιμνίό της ἐνωμένο πέρα καὶ πάνω ἀπὸ κάθε εἶδους διχόνιες τοῦ παρελθόντος. Ἐπειτα, νὰ μένει ἀσβεστη μέσα του ἡ φλόγα τῆς ἐπιστροφῆς, ἡ νοσταλγία τῆς πατρικῆς γῆς καὶ τὸ ὅτι ἀργὰ ἢ σύντομα καὶ πάλι θὰ ξαναζήσει καλὰ καὶ εἰρηνικὰς μέρες στὰ καταπράσινα χωριὰ καὶ τὴν θαλασσοφιλήτη πόλη του. Αὐτὸ βέβαια εἶναι διακαὴς πόθος κάθε πρόσφυγα Ἑλληνα ἀπὸ ὁποιοδήποτε μέρος κι ἂν κατάγεται, τῆς κατεχόμενης Κύπρου. Σὲ κάθε εὐκαιρία: σὲ ἐκκλησίασμα, ὅπου λειτουργοῦσε ἢ χοροστατοῦσε, σὲ συναντήσεις ποῦ εἶχε με δημόσια πρόσωπα καὶ ἀκόμη με κληρικοὺς ἢ ἀπλοὺς ἀνθρώπους τῆς ἐπαρχίας του, δὲν κουραζόταν ὁ μακαριστὸς Μητροπολίτης Κυρηνεῖας νὰ τονίζει τὴν ἐμμονὴ καὶ ἐπιμονὴ τῶν προσφύγων στὴν ἐπιστροφή στὴν κατεχόμενη πατρίδα. Τὸν τελευταῖο καιρὸ, ὅμως, ὁ Θεὸς δοκίμασε τὸν μακαριστὸ ἐπίσκοπο με προβλήματα ὑγείας “ὡς χρυσὸν ἐν χωνευτηρίῳ” (Σοφ. Σολομ. 3:6), μέχρι τὴν ἀναχώρησή του γιὰ τὴν αἰωνιότητα.

Ἐμεῖς ποῦ ἔδωσε ὁ Θεός, ἔστω καὶ γιὰ λίγο, νὰ συνεργαστοῦμε μαζί του, νὰ γνωρίσουμε καὶ νὰ εὐργετηθοῦμε ποικιλότροπα ἀπὸ τὸν Ἐπίσκοπο Γρηγόριο ἐπαναλαμβάνουμε τὴν ὑπόσχεση τοῦ Μακαριωτάτου κατὰ τὴν ὥρα τῆς ἐξόδιας ἀκολουθίας: «Πορευοῦ», σεβαστὲ ἐν Χριστῷ Πατέρα μας, «ἐκ τῆς κοιλάδος ταύτης τοῦ κλαυθμῶνος καὶ εἰρήνευε ἐν τῇ αἰωνιότητι. Ἔσο ὅτι ἡμεῖς οὐ μὴ ἐγκαταλείψωμεν τὸ προσφιλὲς σου ποιμνίον ἀλλὰ θὰ ἀγωνιζόμεθα ἀκαταπαύτως, ἡμέρας καὶ νυκτός, ἄχρι τῆς εὐτυχούς ἐκείνης ἡμέρας τῆς ἐπανόδου τούτου εἰς τὰς πατρογονικὰς αὐτοῦ ἐστίας, ἄχρι τῆς ἡμέρας κατὰ τὴν ὁποίαν θὰ μᾶς καταξιώσῃ ὁ Κύριος ἐλεύθεροι νὰ τελέσωμεν τὸ μνημόσυνόν σου εἰς τὸν Καθεδρικὸν Ναὸν τῆς Μητροπόλεώς σου, εἰς τὸν Ἱ. Ν. τοῦ Ἀρχαγγέλου εἰς Κυρηνεῖαν» («Φιλελεύθερος», 30-1-1994). Καὶ προσευχόμεσθε με τὴν σωπὴ μας: Γρηγορίου Ἀρχιερέως αἰωνία ἡ μνήμη!

## Κοσμάς Αίτωλος, ό έπαληθεύόμενος προφήτης

Ό πατρο-Κοσμάς ό Αίτωλος δέν ύπήρξε μονάχα ό μεγάλος θρησκευτικός, έθνικός και κοινωνικός άναμορφωτής τών χρόνων τής σκλαβιάς, αλλά και ένας μεγάλος μετά Χριστόν προφήτης, που έντυπωσιάζει με τό πλήθος, τήν ποικιλία και τήν άκριβολόγο διατύπωση τών προφητειών του, από τίς όποιες οί περισσότερες έχουν ήδη έκπληρωθει.

Στούς περισσότερους χριστιανούς επικρατεί ή άντίληψη ότι μετά τό Χριστό δέν υπάρχουν προφήτες.

Του κ. ΜΙΧΑΗΛ Γ. ΤΡΙΤΟΥ, δ. Θ.

Αυτό όμως δέν είναι άληθές, άφου τό χάρισμα τής προφητείας<sup>1</sup> ύπάρχει διαρκώς στη ζωή τής Έκκλησίας. Στόν κατάλογο τών χαρισμάτων τής άσχεγόνης Έκκλησίας οί προφήτες κατέχουν τή δεύτερη θέση μετά τούς Άποστόλους.

Ό άπόστολος Παύλος γράφει: «Έκάστω δέ δίδεται ή φανέρωσις του Πνεύματος προς τό συμφέρον. Ώ μὲν γάρ δια του Πνεύματος δίδεται λόγος σοφίας, άλλω δέ λόγος γνώσεως κατά τό αυτό Πνεύμα, έτέρω δέ πίστις έν τώ αυτό Πνεύματι, άλλω δέ χαρίσματα ιαμάτων έν τώ αυτό Πνεύματι, άλλω δέ ενεργήματα δυνάμεων, άλλων δέ προφητεία... πάντα δέ ταύτα ενεργεί τό έν και τό αυτό Πνεύμα, διαιρούν ίδια έκάστω καθώς βούλεται»<sup>2</sup>. Σε άλλα σημεία ό ίδιος Άπόστολος όμιλεί για τό προφητικό χάρισμα ως έξής: «...έδωκεν (ό Κύριος) τούς μὲν άποστόλους, τούς δέ προφήτας, τούς δέ ευαγγελιστάς, τούς δέ ποιμένας και διδασκάλους, προς τόν καταρτισμόν τών άγιών

εις έργον διακονίας, εις οίκοδομήν του σώματος του Χριστού»<sup>3</sup> και «...ούς μὲν έθετο ό Θεός έν τή Έκκλησία πρώτον άποστόλους, δεύτερον προφήτας, τρίτον διδασκάλους, έπειτα δυνάμεις, είτα χαρίσματα ιαμάτων, άντιλήψεις, κυβερνήσεις, γένη γλωσσών»<sup>4</sup>.

Η φράση «ούδεις μετά Χριστόν προφήτης» έχει τήν έννοια ότι μετά τόν Βαπτιστή Ιωάννη κλείνει ό κύκλος τών μεσσιανικών προφητειών, άφου «τό Φώς (ό Μεσσίας) έλήλυθεν εις τόν κόσμον»<sup>5</sup>. Η προφητεία όμως ως άγιοπνευματικό χάρισμα ύπάρχει διαρκώς στη ζωή τής Έκκλησίας, άφου ή γενεσιουργός τής αιτία, «τό άκτιστοσυμπλαστουροσύνθρονον»<sup>6</sup> Άγιον Πνεύμα, «ήν μὲν άει και έστι και έσται ούτε άρξάμενον ούτε παυσόμενον»<sup>7</sup>.

Τό τελευταίο βιβλίο τής Άγίας Γραφής, ή Άποκάλυψη του Ιωάννου, είναι βιβλίο προφητικό. Εκεί ό Ιωάννης μιλάει για τόν έαυτό του ως προφήτη και για τό βιβλίο του ως προφητεία<sup>8</sup>. Στίς Πράξεις τών Άποστόλων γίνεται συχνή αναφορά στο φαινόμενο τής προφητείας. Ό Άγαθος<sup>9</sup> προφήτευσε στην Άντιόχεια «...λιμόν μέγαν μέλλειν έσσεσθαι έφ' όλην τήν οίκουμένην»<sup>10</sup>. Η προφητεία αυτή έκπληρώθηκε στα χρόνια του Κλαυδίου Καίσαρος. Όταν ό Παύλος βρισκόταν στην Έφεσο και βάπτισε γύρω στους δώδεκα μαθητές, ύστερα από τήν επίθεση τών χειρών του σ' αυτούς, ήλθε τό Πνεύμα τό Άγιο και μιλούσαν γλώσσες και προφήτευαν<sup>11</sup>. Στο ίδιο βιβλίο αναφέρεται πώς όταν ό Παύλος με τή συνοδεία του ήλθε στην Καισάρεια και πήγε στο σπίτι του Φιλίππου, ένός

3. Έφεσ. δ', 11-13.

4. Α' Κορ. ιβ', 28.

5. Ιωάν. γ', 19.

6. Ιαμβικός κανόνας τής Πεντηκοστής.

7. Στιχηρό άίνων τής Πεντηκοστής.

8. Άποκ. ι', 11' κβ', 6-10 και 18-19.

9. Ό Άγαθος ως προς τό γένος ήταν Έβραίος. Σύμφωνα με τήν παράδοση άνήκε στον κύκλο τών Ο'. Τό έτος 41 μ.Χ., όταν ό Παύλος με τόν Βαρνάβα βρισκόταν στην Άντιόχεια, έφθασε και αυτός εκεί από τά Ιεροσόλυμα με άλλους προφήτες. Εκεί προείπε τά σχετικά με τό λιμό που επρόκειτο να συμβεί σε όλόκληρη τήν άνθρωπότητα. Τό έτος 58 μ.Χ., κατά τή μαρτυρία τών Πράξεων, ό Άγαθος «άρας τήν ζώνην του Παύλου, δήσας τε αυτού τούς πόδας και τας χειρας είπε: τάδε λέγει τό Πνεύμα τό Άγιον τόν άνδρα, ου έστιν ή ζώνη αυτή, ούτω δήσουσιν έν Ιερουσαλήμ οί Ιουδαίοι και παραδώσουσιν εις χειρας Έθνών» (Πράξ. κα', 10-14). Η έπαλήθευση τής προφητείας έκτίθεται στις Πράξεις τών Άποστόλων, κεφ. κα', 27 και έξής.

10. Πράξ. κα', 10.

11. Πράξ. ιθ', 1-7.

1. Προφητεία είναι ή άκριβής προαγγελία μελλόντων γεγονότων και ή έρμηνεία του θελήματος του Θεου στην πορεία του ιστορικού «γίγνεσθαι». Για τόν Κόνιγ είναι τό άμίμητο και όλως μοναδικό άποτέλεσμα τής θείας ενεργείας επί του φερεφώνου τής (Theologia des Alten Testament, Stuttgart 1923, γ' - δ' έκδ., σσ. 55-62). Για τόν ιερό Αύγουστίνο «ουδέν άλλο είναι ό προφήτης του Θεου ειμή άγγελος τών λόγων του Θεου» (Quaest. in Hept. 17: PL 34, 601). Άλλωστε «ου γάρ θελήματι άνθρώπου ήνέχθη ποτε προφητεία, άλλ' υπό Πνεύματος Άγίου φερόμενοι έλάλησαν άγιοι Θεου άνθρωποι» (Β' Πέτρου, α', 21). Ό προφήτης, δεχόμενος τίς θείες ανακοινώσεις έχει τίς ικανότητές του συνειδητές και ενεργοποιημένες, άφου ουδέποτε ή προφητεία καταλύει τήν ατομικότητα, τό χαρακτηρισά και τήν προσωπική σφραγίδα του φερεφώνου τής. Ό Πασκάλ θεωρεί τήν προφητεία ως τό μοναδικό θαύμα τής ιστορίας, που άποδεικνύει τή θεότητα του Χριστού, τή θεότητα του Χριστιανισμού και τό γεγονός ότι ό Χριστιανισμός δέν είναι μια κοινή αποκαλυπτική έμπειρία, αλλά ή ίδια ή παρουσία του Θεου στην άνθρώπινη ιστορία.

2. Α' Κορ. ιβ', 7-11.

ἀπὸ τοὺς ἐπὶ διακόνους, βρῆκε ἐκεῖ τέσσερις θυγατέρες παρθένας ποὺ προφήτευαν<sup>12</sup>.

Ἐκεῖ ὅμως ὅπου ἢ μετὰ Χριστὸν προφητεία φθάνει στὸ ἀποκορύφωμά της, εἶναι ἡ χαρισματικὴ περιπλοκὴ τοῦ φωτιστῆ τοῦ Γένους πατρο-Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ, τὸν ὁποῖο ὁ βιογράφος καὶ ποιητὴς τῆς ἀσματικῆς του ἀκολουθίας Σάπφειρος Χριστοδουλίδης<sup>13</sup> ἀποκαλεῖ «μέγαν καθηγεμόνα καὶ διδάσκαλον, χριστολάτρην, τὸν πράξει καὶ θεωρία διαλάμπαντα, καὶ πρὸς γνῶσιν θεῖαν ἀνθρώπων πλήθη, διδαχαῖς ποικίλαις, καὶ λόγοις θείοις ἐπαλείψαντα...»<sup>14</sup>.

Ὁ καθαρμένος ἀπὸ τὰ πάθη καὶ τὸ γενικότερο συσκοτισμὸ τῆς καθημερινότητος νοῦς τοῦ ἁγίου ἔγινε τὸ δεκτικὸ σκεῦος τοῦ ἁγιοπνευματικῆς φωτισμοῦ, γεγονός ποὺ τὸν ἔκανε νὰ βλέπει ὡς παρόντα, γεγονότα τοῦ μέλλοντος. Ὁ ἴδιος εἶχε ἀπόλυτη συναίσθησι αὐτῆς τῆς δωρεᾶς μὲ τὴν ὁποία τὸν μεγάλυνε ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ. Στὴν μὲ ἡμερομηνία 2 Μαρτίου 1779 ἐπιστολῇ του πρὸς τὸν ἀδελφὸ του Χρῦσανθο, σχολάζοντι στὴ Νάξο, στὴν ὁποία συνοψίζει καὶ ἀνακεφαλαιώνει τὴν μέχρι τότε δράση του, γράφει γιὰ τὰ θαυμαστά σημεῖα, τὰ ὁποία μέσω αὐτοῦ πραγματοποιοῦσε τὸ Ἅγιο Πνεῦμα· «...τὰ κατ' ἐμὲ δὲ καὶ περὶ ἐμὲ φαίνονται πολλὰ καὶ ἀπίστευτα εἰς τοὺς πολλοὺς καὶ μήτε ἐγὼ δύναμαι νὰ καταλάβω... Ἔως τριάκοντα ἐπαρχίας περιήλθον, δέκα σχολεῖα ἑλληνικὰ ἐποίησα, διακόσια διὰ κοινὰ γράμματα, τοῦ Κυρίου συνεργούντος καὶ τὸν λόγον μου βεβαιούντος διὰ τινων ἐπακολουθησάντων σημείων...»<sup>15</sup>.

Οἱ προφητεῖες τοῦ ἁγίου Κοσμᾶ εἶναι πολλές καὶ ποικίλες. Ἀναφέρονται στὴν ἀπελευθέρωση τοῦ δούλου Γένους, στὸ μέλλον προσώπων καὶ πόλεων, στὸ μέλλον τῆς ἀνθρωπότητος καὶ στίς καταπληκτικὲς ἐ-

φευρέσεις τῆς ἐπιστήμης. Εἰπώθηκαν κάτω ἀπὸ συγκεκριμένες ἱστορικὲς καὶ κοινωνικὲς συνθήκες καὶ σὲ διάφορο χρόνο καὶ χώρο. Τὶς προφητεῖες τοῦ ὁ ἁγίος Κοσμᾶς δὲν τις ἔλεγε ξεχωριστά, ἀλλὰ τις ἐνέτασσε στὴ γενικότερη διδασκαλία του πρὸς τὸ λαό. Κυρίως τις χρησιμοποίησε, γιὰ νὰ ἐνισχύσει τὸ βασικὸ του κήρυγμα ποὺ ἦταν τὸ τέλος τῶν καιρῶν καὶ ὁ ἐρχομὸς τοῦ Χριστοῦ<sup>16</sup>.

Ὅπως οἱ διδαχῆς του, ἔτσι καὶ οἱ προφητεῖες, δὲν γράφθηκαν ἀπὸ τὸν ἴδιο, ἀλλὰ ἀπὸ φλογεροὺς μαθητῆς του, οἱ ὁποῖοι τις κατέγραψαν λίγο μετὰ τὸ κήρυγμα του εἴτε ἀπὸ μνήμης εἴτε μὲ δική του ὑπαγόρευση<sup>17</sup>. Ἡ μεγάλη κυκλοφορία τῶν χειρογράφων διδασκῶν καὶ προφητειῶν τοῦ Κοσμᾶ σίγουρα προϋπέθετε κάποιο συνεργεῖο ἀντιγραφῶν, ποὺ φρόντιζε γιὰ τὸν πολλαπλασιασμὸ τοῦ πρωτοτύπου κειμένου. Τὰ ἀντίγραφα αὐτὰ κυκλοφοροῦσαν μετὰ τῶν ὀρθοδόξων πληθυσμῶν τῆς τουρκικῆς καὶ βενετικῆς ἐπικρατείας καὶ διαβάζονταν στίς ἐκκλησίαις μπροστὰ στὸ ὀρθόδοξο ποιμνιο ἀπὸ ἐκπροσώπους του<sup>18</sup>.

Ἡ γλῶσσα τῶν προφητειῶν εἶναι ὁ ἀπλὸς προφορικὸς λόγος, ἡ «δημοτικὴ» τῆς ἐποχῆς του, ὅπως διαπιστώνεται τόσο ἀπὸ τὸ λεξιλόγιο, ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν δομὴ τοῦ λόγου<sup>19</sup>. Χρησιμοποίησε τὴ γλῶσσα γιὰ νὰ ἐπικοινωνήσῃ μὲ τὰ λαϊκὰ στρώματα. Ἡ «δημοτικὴ» του ὅμως δὲν ἦταν τεχνητὴ, ἀλλὰ φυσικὴ καὶ ἀβίαστη. Ὅπως παρατηρεῖ σύγχρονος ἱστορικὸς «ὁ πατρο-Κοσμᾶς δὲν κατέχεται ἀπὸ κάποιο γλωσσικὸ μονισμό. Γνωρίζει τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα σ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς. Γιατὸ χρησιμοποιοῖ μὲ ἄνεση διάφορες γλωσσικὲς μορφές, ἀνάλογα μὲ τὶς περιστάσεις. Ἄρκει νὰ παραβάλλῃ κανεὶς τὴ γλῶσσα τοῦ κηρύγματός του μὲ ἐκείνη τῆς ἀλληλογραφίας του»<sup>20</sup>.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ πρέπει νὰ λεχθεῖ ὅτι, ἐπειδὴ οἱ ἐχθροὶ τῆς πίστεως καὶ τοῦ Γένους παρακολουθοῦσαν κατασκοπευτικὰ τὸ περιεχόμενον τῶν διδασκῶν καὶ τῶν προφητειῶν του, ὁ ἴδιος, γιὰ νὰ μὴ φέρῃ σὲ δύσκολη θέση τοὺς ἀκροατῆς τῶν κηρυγμάτων του, χρησιμοποίησε λόγους ἀλληγορικοὺς, φράσεις συμβολικὲς καὶ διφορούμενες, «ἴνα», κατὰ τὸ γραφικὸ, «βλέποντες μὴ βλέπωσι καὶ ἀκούοντες μὴ συνιώσιν»<sup>21</sup>.

Γιὰ τοὺς σκλαβωμένους Ἕλληνες οἱ προφητεῖες

12. Πράξ. κα', 8-9.

13. Ὁ Σάπφειρος Χριστοδουλίδης ἢ Ζαφείριος Γραμμενιάτης γεννήθηκε στὸ χωριὸ Γραμμένο τῶν Ἰωαννίνων στὰ τέλη τοῦ 17 αἰ. Μαθήτευσε στὰ Ἰωάννινα κοντὰ στὸ μεγάλο δάσκαλο Κοσμᾶ Μπαλάνο. Μέχρι τὸ 1814 δίδαξε στὴ Μπαλαναῖα Σχολὴ ὡς συνδιδάσκαλος τοῦ σχολάρχου Κων. Καμιναρίδου. Κατόπιν δίδαξε στὸ Μπεράτι καὶ ἄργότερα στὸ Ἑλληνοσχολεῖο τοῦ Μετσόβου ἀπὸ τὸ 1826-1833. Μέχρι τὸ 1835 δίδαξε στὸ Βελιγράδι. Τὸ 1840 τὸν συναντᾶμε τριτεύοντα στὴ Ζωσιμαῖα Σχολή. Ἀπὸ τὸ 1850 μέχρι τὸ θάνατό του, τὸ 1856, βρισκόταν στὴ Σμύρνη κοντὰ στὸ γιὸ του Παῖσιο, Μητροπολίτη Σμύρνης καὶ μετέπειτα Φιλιππουπόλεως. Ἐγράψε τὴν ἀκολουθία τοῦ ἐθνομάρτυρος καὶ ἰσαποστόλου Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ, ὅσπερα ἀπὸ προτροπὴ καὶ αἴτησι τοῦ Μητροπολίτου Βερατίου Μελετίου. Βλ. Μιχάλη Γ. Τρίτου, Ἡ Πατριαρχικὴ Ἐξαρχία Μετσόβου (1659-1924), Ἰωάννινα 1990, σσ. 117-118.

14. Σαπφείρου Χριστοδουλίδου, Ἀκολουθία καὶ Βίος τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Κοσμᾶ τοῦ ἱερομάρτυρος καὶ ἰσαποστόλου, Βενετία 1814, σ. 3.

15. Φάνη Μιχαλόπουλου, Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλός, Ἀθήνα 1940, σ. 109.

16. Στεργίου Ν. Σάκου, «Ὁ βιβλικὸς χαρακτήρας τῶν προφητειῶν τοῦ ἁγίου Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ», Π.Θ.Σ.Ι.Μ.Θ. Θεσσαλονίκη 1988, σ. 421.

17. Ἰωάν. Β. Μενοῦνου, Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ Διδαχῆς, Ἀθήνα 1979, σ. 104.

18. Ἀρτεμῆς Ξανθοπούλου - Κυριακοῦ, Ὁ Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλὸς καὶ οἱ Βενετοί, Θεσσαλονίκη 1984, σ. 59.

19. Μενοῦνου, ὁ.π., σ. 104.

20. Γ. Δ. Μεταλληνῶ, «Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλός», Π.Α.Μ. 35 (1989), σ. 247.

21. Λουκ. η', 10.



του αγίου Κοσμά ήταν το πιο αγαπημένο τους άγνωστο. Αυτές αναπτέρωναν το ήθικό, τόνωναν το φρόνημά τους και έτρεφαν την γλυκειά έλπίδα της έθνικης ανάστασης. Με τις προφητείες του ο Κοσμάς κατόρθωσε να επικοινωνήσει με την λαϊκή ψυχή, να άφουγγρασθεί τους καύμους του Γένους και να του δώσει δύναμη, θάρρος, πίστη και έλπίδα<sup>22</sup>. Η μετατροπή της άπελπισίας σε έλπίδα και της άμεριμνίας σε ενεργητικότητα όφειλεται πρωτίστως στην έμψυχωτική πρωτοβουλία του πατρο-Κοσμά.

Η διαρκής άναφορά του στο «ποθούμενον», που για τον ίδιο ήταν άπράτακτη βεβαιότητα, άπετέλεσε για τους άγωνιστές του '21 την ούσιαστικότερη ένθάρρυνση στον άγώνα τους και για τις λαϊκές μάζες το σίγουρο έρχομό της μεγάλης ήμέρας της λευτεριάς, που την έγγυόταν η άγιότητα, η άξιοπιστία και η φωτισμένη προσωπικότητα του μεγάλου έθνεγέρτη.

Οι προφητείες του αγίου Κοσμά βρέθηκαν σε διάφορα συναξάρια, παλιά βιβλία, περιοδικά και κώδικες. Στον έλληνοϊταλικό πόλεμο 1940-41, ο δημοδιδάσκαλος Νικ. Ι. Τσακαλώζος άνακάλυψε στο χωριό Προγονάτες της περιφέρειας Κοροβελείου χειρόγραφο στην άλβανική γλώσσα με 72 προφητείες του Κοσμά, που δημοσιεύτηκαν άργότερα από τον συγγραφέα Κ. Σ. Κώνστα<sup>23</sup>. Με την δημοσίευση προφητειών του αγίου Κοσμά άσχολήθηκαν άκόμη ο Γ. Κ. Καλυβόπουλος<sup>24</sup>, ο Ν. Ι. Σωτηρόπουλος<sup>25</sup>, ο Μιχ. Σταφυλάς<sup>26</sup>, ο Δημ. Σαλαμάγκας<sup>27</sup>, ο Μάρκος Γκόλιας<sup>28</sup>, ο άρχιμ. Χαράλαμπος Βασιλόπουλος<sup>29</sup> και ο άρχιμ. Θεοφ. Ν. Σιμόπουλος<sup>30</sup>.

Στη συνέχεια δημοσιεύουμε τις σπουδαιότερες προφητείες του αγίου, που ήδη έχουν έκπληρωθεί. Για μεθοδολογικούς λόγους τις κατατάσσουμε σε πέντε θεματικές ένότητες ως έξης:

22. Μιχάλη Σταφυλά, «Οι προφητείες και τα θαύματα του Πατροκοσμά», περ. Όλυμπος (Λαρίσης), Μάιος - Ιούνιος 1973, σ. 22.

23. Κ. Σ. Κώνστα, «72 προφητείες του πάτερ Κοσμά (άπό άλβανικό χειρόγραφο)», ΗΕ 5 (1956), σσ. 678-682.

24. Γ. Καλυβοπούλου, «Προφητεία του Άγιου Κοσμά», περιοδ. Η Βόρειος Ήπειρος, 1936, τεύχη 13-18.

25. Αύγουστίνου Καντιώτου, Κοσμάς ο Αιτωλός, Άθήναι 1991, σσ. 336-352.

26. Μιχάλη Σταφυλά, «Οι προφητείες και τα θαύματα του Πατρο-Κοσμά», περ. Όλυμπος (Λαρίσης), Μάιος - Ιούνιος 1973, άριθμ. τεύχους, 23-24, σσ. 22-25.

27. Δημ. Σαλαμάγκας, «Ο γνωστός καλόγηρος Κοσμάς, Άθήναι 1952, σσ. 128-131.

28. Γκιόλα Μάρκου, «Ο Κοσμάς Αιτωλός και η έποχή του, Άθήναι 1972, σσ. 429-435.

29. Χαρ. Βασιλοπούλου, «Ο άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός, Άθήναι 1991, σσ. 99-108.

30. Θεοφ. Ν. Σιμοπούλου, Κοσμάς ο Αιτωλός, Άθήναι 1979, σσ. 204-209.

### Α' Προφητείες<sup>30α</sup> που άναφέρονται στην άπελευθέρωση του δούλου Γένους.

1. «Το ποθούμενον θα γίνη στην τρίτη γενεά. Θα το ιδούν τα έγγόνια σας». (Η προφητεία αυτή ειπώθηκε στη μαρτυρική Χειμάρα της Βορείου Ήπειρου. Άν κάθε γενιά προσδιορίζεται σε 25 χρόνια, τότε οι χρόνοι της άπελευθερώσεως του δούλου Γένους είναι η τρίτη γενιά από τα χρόνια που προφήτευσε ο άγιος).

2. «Πότε θάρθη το ποθούμενον;» ρώτησαν τον άγιο στα Τσαραπλανά (σημερινό Βασιλικό) της Ήπειρου. «Όταν σμιξουν αυτά» άπάντησε ο άγιος δείχνοντας δύο δεδρύλλια. (Τα δενδρύλλια έσμιξαν το 1912. Ο κορμός τους σώζεται άκόμη στο χωριό Βασιλικό Παγωνίου, πατρίδα του άειμνήστου Οίκουμενικού Πατριάρχου Άθιναγόρου του Α'. Δίπλα από τον κορμό έχει κτισθεί ναός προς τιμήν του αγίου).

3. «Τα βάσανα είναι άκόμη πολλά. Θυμηθείτε τα λόγια μου' προσεύχεσθε, ενεργείτε και ύπομένετε στερεά. Έως ότου να κλείση αυτή η πληγή του πλατάνου, το χωριό σας θάναυ σκλαβωμένο και δυστυχημένο». (Ειπώθηκε και αυτή στα Τσαραπλανά (Βασιλικό). Η πληγή του πλατάνου έκλεισε το 1912, όταν άπελευθερώθηκε η Ήπειρος).

4. «Το ποθούμενον θα έρθη όταν θα 'ρθούν δυο πασχαλιές μαζί». (Η έντυπωσιακή αυτή προφητεία λέχθηκε στα Τσαραπλανά (Βασιλικό) Παγωνίου. Έκπληρώθηκε το 1912, όταν άπελευθερώθηκε η Ήπειρος από τον τουρκικό ζυγό. Τη χρονιά αυτή οι γιορτές του Εύαγγελισμού και του Πάσχα συνέπεσαν την ίδιαν μέρα).

5. «Θάρθουν οι κόκκινοι σκούφοι κι ύστερα οι Άγγλοι επί 54 χρόνια, και κατόπιν θα γίνη Ρωμαίικο». (Ειπώθηκε στην Κεφαλλονιά και άφορούσε την άπελευθέρωση της Έπτανήσου. Πρόκειται για μια καταπληκτική προφητεία που έκπληρώθηκε στο άκέραιο. Μετά τους Ένετους ήλθαν στα Έπτάνησα οι Γάλλοι (όνομάζονται κόκκινοι σκούφοι από το χρώμα των καλυμμάτων της κεφαλής κατά τους ναπολεοντείους χρόνους) και στη συνέχεια οι Άγγλοι, των όποιων η παραμονή διήρκεσε 54 χρόνια, όσα προφήτευσε ο άγιος. Το 1864 τα Έπτάνησα παραδόθηκαν από τους Άγγλους στην Ελλάδα). (Συνεχίζεται)

30α. Οι προφητείες, που δημοσιεύονται και σχολιάζονται στην παρούσα έργασία, έχουν ληφθεί από άνέκδοτο χειρόγραφο, που μελετήσαμε στο άρχειο της άειμνήστης Άγγελικής Χατζημιχάλη και από τη συλλογή του θεολόγου - φιλόλογου κ. Νικολάου Σωτηροπούλου, που έχει δημοσιευθεί στο βιβλίο του Μητροπολίτου Φλωρίνης Αύγουστίνου Ν. Καντιώτου, Κοσμάς ο Αιτωλός, Άθήναι 1991, σσ. 336-352.

## ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΑ

### Η εἰς Ἑλλάδα ἐπίσκεψις τῆς Α.Χ. τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Canterbury

Ἡ ἐπίσημος ἐπίσκεψις τῆς Αὐτοῦ Χάριτος, τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Canterbury καὶ Πριμάρτου τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας κ. George Leonard Carey, εἰς τὴν πατρίδα ἡμῶν καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος, διὰ τὴν ὁποίαν ἐπίσκεψιν θὰ δημοσιεύσωμεν Χρονικὸν εἰς ἐπόμενον τεύχος τῆς «Ἐκκλησίας», ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὸ νὰ ἐκφραστοῦν τὰ αἰσθήματα ἀγάπης καὶ φιλίας, τὰ ὁποῖα συνδέουν τὴν Ἑλλάδα μετὰ τῆς Ἀγγλίας, καὶ εἰς τὸ νὰ τονισθῇ ἡ ἀνάγκη τῆς ἀξιοποιήσεως τοῦ καθοδηγητικοῦ ρόλου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας πρὸς ἀντιμετώπισιν σημερινῶν πιεστικῶν προβλημάτων.

Ταῦτα κατ' ἐξοχὴν ἐτονίσθησαν ὑπὸ τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κ. Σεραφεῖμ διὰ τῶν λόγων τῆς προπόσεως Αὐτοῦ πρὸς τὸν Πριμάρτον τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας, ἧτις πρόποσις ἐγένετο κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἐπισήμου γεύματος, ὅπερ παρετέθη ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐν τῷ παρὰ τῇ Ἱερᾷ Μονῇ Πεντέλης Διορθοδόξῳ Κέντρῳ τὴν Κυριακῇ 13ην Φεβρουαρίου, πρὸς τιμὴν τῆς Α.Χ. τοῦ Ἀρχιεπισκόπου τοῦ Canterbury καὶ τῶν μελῶν τῆς ἐκλεκτῆς Συνοδείας Αὐτοῦ.

#### «Ὁ ρόλος ὀφείλει νὰ εἶναι καθοδηγητικὸς»

Κατὰ τὴν μνημονευθεῖσαν ἐν τῇ προηγουμένη παρατηρήσει πρόποσιν ὁ Μακαριώτατος Προκαθήμενος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος κ. Σεραφεῖμ εἶπεν, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, τὰ ἑξῆς:

«Ἡ ἐπίσκεψις τῆς Ὑμετέρας Χάριτος, ἀγαπητὲ ἐν Χριστῷ ἀδελφέ, Πριμάρτε τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐπισκοπικῆς Ἐκκλησίας, εἰς τὴν πατρίδα ἡμῶν καὶ τὴν καθ' ἡμᾶς Ἀγιωτάτην Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος ἐνέπλησε πάντας ἡμᾶς μετ' αἰσθήματα χαρᾶς καὶ ἀγαλλιάσεως ὡς ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἔχομεν ἐν τῷ μέσῳ ἡμῶν ἐν τῇ ἱστορικῇ πόλει τῶν Ἀθηνῶν, τὸν πνευματικὸν ἡγέτην φίλου καὶ συμμάχου λαοῦ, τοῦ ἀγγλικοῦ, μετὰ τοῦ ὁποίου μᾶς συνδέουν στενότατοι δεσμοὶ φιλίας καὶ συνεργασίας.

» Ἀμφότεροι οἱ χριστιανικοὶ λαοὶ μας εὐρίσκονται ἐντὸς τῶν κόλπων τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνώσεως καὶ ἐμπνέονται ὑπὸ τῶν αὐτῶν ἰδανικῶν προόδου καὶ ἐν εἰρήνῃ δημιουργίας καὶ ἀναπτύξεως. Ἰδίως τῶν Ἐκκλησιῶν ἡμῶν ὁ ρόλος ὀφείλει νὰ εἶναι καθοδηγητικὸς οὐ μόνον πρὸς τὴν κατευθύνσιν αὐτὴν, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἐκείνην τῆς ἀντιμετωπίσεως τῶν λίαν σοβαρῶν προβλημάτων, τὰ ὁποῖα συντείνουν εἰς τὴν ἠθικὴν κρίσιν καὶ τὴν κάμψιν τοῦ πολιτισμοῦ. Δυστυχῶς, τὸ οἰκονομικὸν ὄφελος καὶ μόνον, ἢ κατἴσχυσις τοῦ ὑλιστικοῦ πνεύματος, ἢ ἄλογος χρῆσις τῆς τεχνολογίας

ὠδήγησαν τὸν ἄνθρωπον τῆς σημερινῆς Εὐρώπης εἰς φοβερὰ ἀδιέξοδα. Τὸ πνεῦμα ὑπετιμήθη, ἐδέσποσαν ἄλλαι προτεραιότητες, προσέτι παραθροσκείαι καὶ ἀποκρυφιστικαὶ κινήσεις ἤλθον ἐξ Ἀμερικῆς νὰ κλονίσουν τὴν πίστιν εἰς τὰς ἀναντικαταστάτους καὶ αἰωνίας ἀξίας τοῦ Χριστιανισμοῦ μερίδος μὴ ἐχούσης στερεὰ θεμέλια εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν.

» Αἱ Ἐκκλησίαι μας εἶναι ἐδραιωμέναι εἰς τὰς Γραφὰς καὶ τοὺς Πατέρας, τὰ ἅγια Μυστήρια, δυστυχῶς ὅμως ὁ μεταξὺ αὐτῶν θεολογικὸς διάλογος ἔχει περιέλθει εἰς ἀδράνεια ἐκ λόγων ἀσχετῶν πρὸς τὴν θέλησιν ἡμῶν. Διάπυρος, ἀγαπητὲ ἀδελφέ, εἶναι ἡ εὐχὴ μας πρὸς τὸν Κύριον νὰ ἀρθοῦν οἱ λόγοι οὗτοι καὶ νὰ δυναθῶμεν συντόμως νὰ παρακαθίσωμεν καὶ πάλιν εἰς τὴν ἰδίαν τράπεζαν διαλόγου καὶ χριστιανικῆς ἀγάπης.

#### Χρονίζοντα «ἐπιτακτικὰ προβλήματα»

Ἐν συνεχείᾳ δεόν νὰ προστεθῇ, ὅτι ἡ βαρυσήμαντος πρόποσις τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου κ. Σεραφεῖμ πρὸς τὸν Πριμάρτον τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας δὲν παρέλειψε νὰ ὑπομνήσῃ κατὰ ρεαλιστικὸν τρόπον χρονίζοντα προβλήματα καὶ νὰ ζητήσῃ τὴν συμπαράστασιν τοῦ ὑψηλοῦ Ἐπισκόπου πρὸς ἐπίλυσιν τῶν. Οὕτως ὁ Μακαριώτατος προσέθεσε χαρακτηριστικῶς τὰ ἑξῆς:

«Ἦδη καλούμεθα νὰ ἀντιμετωπίσωμεν, πέραν τῶν θεολογικῶν, ἕτερα ἐπιτακτικὰ προβλήματα, ὡς αἱ ἐν τῇ πρώτῃ Γιουγκοσλαβία πολεμικαὶ συρράξεις, αἱ ὁποῖαι πρέπει νὰ παύσουν τὸ ταχύτερον δυνατόν, ὥστε νὰ ἐπανέλθῃ καὶ πάλιν ἡ εἰρήνη ἐν τῇ περιοχῇ. “Ἐν εἰρήνῃ κέκληκεν ἡμᾶς ὁ Θεός, ἧτις ὑπερέχει πάντα νοῦν”. Ὁμοίως ἐν Κύπρῳ εἶναι θλιβερόν νὰ συνεχίζεται ἡ παραμονὴ τουρκικῶν στρατευμάτων κατοχῆς, νὰ μὴ δύνανται οἱ πρόσφυγες νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὰς πατρογονικὰς ἐστίας αὐτῶν, νὰ ἐκποιήτῃ ὁ πολιτιστικὸς θησαυρὸς τοῦ βορείου τμήματος τῆς νήσου εἰς τοὺς οἴκους πλειστηριασμῶν ὑπὸ τῶν κατακτητῶν. Προσέτι νὰ ἀγνοῖται ἡ ζωὴ ἑκατοντάδων ἀγνοουμένων τόσον ἐξ Ἑλλάδος ὡς καὶ ἐκ Κύπρου. Πολλὴ πλησίον ἡμῶν, ἐν μικρὸν κρατίδιον, τῶν Σκοπίων, ἀντιποιούμενον ὀνομασίαν, ἱστορίαν, πολιτιστικὰ στοιχεῖα καὶ σύμβολα ἀμιγῶς ἑλληνικά, τὰ τῆς Μακεδονίας, ἀποβαίνει ἐστία διαρκοῦς ἀναταραχῆς καὶ κίνδυνος διασαλεύσεως τῆς εἰρήνης. Καὶ διὰ τὰς τρεῖς ταύτας περιπτώσεις, κατὰ τὸ γραφικὸν “ὡς ὠραῖοι οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων τὴν εἰρήνην”, ζητοῦμεν τὴν συνδρομὴν καὶ συναντίληψιν τῆς Ὑμετέρας Χάριτος, γνωρίζοντες τὴν εὐαισθησίαν Αὐτῆς εἰς θέματα ἀπτόμενα τῶν δικαίων καὶ δικαιωμάτων τῶν λαῶν. Γνωρίζομεν καλῶς ὅτι ἡ ἐπίλυσις προβλημάτων τοῦ εἴδους δὲν εἶναι διόλου εὐκόλος, ἐν τούτοις ἡ συνε-

γασία τῶν Ἐκκλησιῶν ἡμῶν πολλά δύναται νὰ ἐπιτύχῃ. Ὁ Χριστιανισμὸς δὲν ἐνδιαφέρεται ἀπλῶς διὰ τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ ἔχει καταστήσει τὸν ὅλον ἀνθρώπου ἐπίκεντρον τοῦ ἐνδιαφέροντος αὐτοῦ. Ὁφείλομεν νὰ «μὴ ἀγαπῶμεν λόγῳ, μηδὲ γλώσση, ἀλλ' ἐν ἔργῳ καὶ ἀληθείᾳ».

Χαρακτηριστικῶς ἡ πρόποσις τοῦ Μακαριωτάτου κατέληξεν ὡς ἐξῆς: «Εὐρισκόμεθα ἐν τῇ Τραπεζῇ τοῦ Διορθοδόξου Κέντρου τῆς καθ' ἡμᾶς Ἱερᾶς Μονῆς Πεντέλης ἰδρυθείσης ὑπὸ τοῦ Ἐπισκόπου Εὐρύπου Ἁγίου Τιμοθέου καὶ προσενεγκούσης τῇ τε Ἐκκλησίᾳ καὶ τῇ πατρίδι ἡμῶν σπουδαίας ὑπηρεσίας. Κατ' ἐξοχὴν αἱ Ἱερὰ Μοναὶ τῆς Ὁρθοδοξίας ἀπέβησαν καταφύγια διωκομένων, ἀσθενῶν, ἀδυνάτων, πρὸς οὓς καὶ ἐπέδειξαν πλήρη στοργὴν καὶ συμπαραστάσιν. Σήμερον ὅπου ποικίλοι λόγοι καθιστοῦν τὸν ἀνθρώπου πρόσωπον τετραυματισμένον, πάσχον καὶ ὑποφέρον ψυχικῶς καὶ πνευματικῶς καὶ πάλιν ἡ Ἐκκλησία, ὡς κιβωτὸς τῆς σωτηρίας, καλεῖται νὰ περιθάλλῃ, νουθετήσῃ καὶ ἀνακουφίσῃ τοὺς τε ἐγγύς καὶ τοὺς μακρὰν. Σήμερον ὁ ρόλος οὗτος καθίσταται ἐπιτακτικώτερος παρὰ ποτέ».

#### **Ἡ Ἑλληνικὴ Ὁρθοδοξία ἐν τῇ Κεντρῷ Ἀφρικῇ**

Ἄλλην μίαν φορὰν ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Κεντρῶς Ἀφρικῆς κ. Τιμόθεος, διὰ τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἐκδόσεως τοῦ πολυτελοῦς καὶ καλλιτεχνικοῦ Ἡμερολογίου 1994, μετέδωκε μερικὰ μηνύματα διὰ τὸ τεράστιον ἀνακαινιστικὸν ἱεραποστολικὸν ἔργον, ὁπερ μετὰ συνέσεως καὶ συστηματικῶς ἀναπτύσσεται ἐν τῇ Ἱ. Μητροπόλει, ἣτις εἶναι ἐμπειστευμένη εἰς τὴν πεφωτισμένην ποιμαντορικὴν μέριμναν καὶ φροντίδα του.

Θαυμάσια καὶ χαρακτηριστικὰ ἐγχρωμοὶ φωτογραφία, λυρικῶς καὶ γλαφυρῶς διατετυπωμένοι στοχασμοί, ἡμερολογιακαὶ σημειώσεις, κείμενα ἐπιστολῶν καὶ εὐστοχοὶ εὐσύνοπτοι περιγραφαὶ τοῦ περιεχομένου τῶν φωτογραφιῶν κατὰ τρόπον πλέον ἢ εὐγλωττον καθιστοῦν φανερὰν μίαν καρποφόρον προσπάθειαν, ἡ ὁποία προωθείται ἐν μέσῳ τρομακτικῶν ἀντιξοοτήτων. Αἱ ἀντιξοότητες αὗται φέρουν εἰς τὰ χεῖλη τοῦ Σεβασμιωτάτου τοὺς λόγους: «Τῶν λυπηρῶν ἐπαγωγῶν χειμάζουσι τὴν ταπεινὴν μου ψυχὴν καὶ συμφορῶν νέφη τὴν ἐμὴν καλύπτουσι καρδίαν...». Καὶ προσθέτει χαρακτηριστικῶς: Τὰ αὐτὰ νέφη καλύπτουν καὶ τὴν καρδίαν «ὄλων ἐκείνων ὅσοι συστρατεύονται καὶ συμπαρατάσσονται μαζί μου στὴν πορείαν τῆς Ἐκκλησίας μας καὶ στὴν Ἱεραποστολικὴν μας Προσπάθειαν, στὴν κατὰ τὴν Κεντρῶν Ἀφρικῆν Ἐκκλησίαν».

Ἄλλ' αἱ δυσκολίαι αὗται δὲν κάμπουν τὸ ἀγωνιστικὸν φρόνημα τοῦ Σεβασμιωτάτου καὶ τῶν ἐκλεκτῶν συνεργατῶν του. Εἰς τὸ τέλος βλέπουν τὴν καρποφορίαν τοῦ μόχθου τῶν. Χαρακτηριστικὸν εἶναι ἀπόσπασμα ἐπιστολῆς του πρὸς τὸν Μακαριώτατον Πάπαν καὶ Πατριάρχην Ἀλεξανδρείας κ. Παρθένιον Γ'. Εἰς τὴν ἐπιστολὴν ταύτην, ἣτις ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐπαναλειτουργίαν τῶν Ἐκπαιδευτηρίων τῶν Ἑλ-

ληνικῶν Κοινοτήτων Kinshasa καὶ Lubumbashi ἐν Ζαίρε, γράφει ἐκτὸς τῶν ἄλλων: «...Μὲ ὑπεδέχθησαν εἰς τὸ ἀεροδρόμιον. Ἡ χαρὰ πολλὴ καὶ ἡ ἱκανοποίησις των, πού εὐρισκόμην καὶ πάλιν κοντὰ τῶν με ἀγαθῇ τὴν ἔκβασιν τῆς προσπαθείας μου γιὰ τὴν ἐπαναλειτουργίαν τῶν Ἐκπαιδευτηρίων. Ἐλειτούργησα τὴν Κυριακὴν 24 Ἰανουαρίου '93 εἰς τὸν Καθεδρικὸν Ναὸν τοῦ Ἁγίου Νικολάου (ἐν Kinshasa)... Πολλὴ συγκίνησις. Τοὺς ἀφήκα ὀλίγους. Τοὺς εὗρον πολλοὺς καὶ δὴ μὲ τὰ παιδιὰ των, τὴν ἐλπίδα τὴν δική των καὶ τὴν ἐλπίδα τῆς Ἐκκλησίας μας καὶ τῆς Φυλῆς μας».

Τί νὰ προσθέσωμεν; Πρέπει πάντες οἱ ἀρμόδιοι νὰ συντονίσουν τὰς προσπάθειάς των διὰ τὴν ἐνίσχυσιν τῆς ἀπανταχοῦ τῆς γῆς ἀκτινοβολίας τῆς Ἑλληνικῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τὴν προώθησιν τοῦ ἐξ ἐπόψεως πολιτιστικῆς ἐξελληνιστικοῦ ρόλου τῆς.

#### **«Ντροπὴ καὶ ἀηδία»**

Ὁ ἐκτροχιασμὸς τῶν τηλεοπτικῶν προγραμμάτων ἔχει φθάσει εἰς τὸ κατακόρυφον. Τὸ ἐν συναγωνίζεταί τὸ ἄλλο εἰς προβολὴν σκηνῶν χυδαίου πανσεξουαλισμοῦ, βίας καὶ ἐγκλημάτων. Τὸ κακὸν ἐφθασεν εἰς τὸ ἀπροχώρητον τὴν 7ην Φεβρουαρίου, ὡς κατήγγειλαν πλείστοι τηλεθεαταὶ καὶ αἱ ἐφημερίδες τῆς 8ης Φεβρουαρίου. Οὕτω λ.χ. ἀθηναϊκῆ ἐφημερίς, ἣτις ἦκιστα διακρίνεται ἐπὶ πουριτανισμῷ, ἐσημείωσεν, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, τὰ ἐξῆς:

«Περίσσεψε ἡ ἀθλιότητα χθὲς τὸ βράδυ καὶ ἔκαμε τὸ πανελλήνιο νὰ αισθανθεῖ ντροπὴ καὶ ἀηδία. Ἐνας τηλεοπτικὸς σταθμὸς... ἔβαλε μέσα στὰ σπίτια τῶν ἐμβρόντητων τηλεθεατῶν τὸ πιὸ ἀηδιαστικὸ θέαμα, τὸ πιὸ ἐλεεινὸ καὶ σκληρὸ πορνό... Καὶ ὅλα αὐτὰ τίς 7.15' τὸ βράδυ..., ὥρα δηλαδὴ, πού παρακολουθοῦν τηλεόραση καὶ ἀνήλικα παιδιὰ, μαθητὲς καὶ ἄλλες "εὐπαθεῖς" κοινωνικὲς ὁμάδες. Ἡ ἐκπομπή... προσπαθοῦσε νὰ ἐξηγήσῃ πόσο φυσιολογικὰ εἶναι ὅλα, ὅσα γιὰ τὴ συντριπτικὴ πλειοψηφία τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, εἶναι ἀπαγορευμένα καὶ ἀπαράδεκτα. Σὲς σκληρὸ μεταξὺ ἀλλοφύλων καὶ ὁμοφύλων, σύνεργα ἠδονῆς, πού πωλοῦν τὰ πορνομάγαζα, καὶ βαθυστόχαστες ξεδιάντροπες ἀναλύσεις καὶ θεωρίες ἦταν στὸ περιεχόμενον τῆς ἐκπομπῆς. Γιὰ 40 ὀλόκληρα λεπτὰ βομβαρδίστηκε τὸ τηλεοπτικὸ κοινὸ ἀπὸ τὸ αἰσχρὸ αὐτὸ θέαμα πού προσέφερε ἡ ἐκπομπὴ μὲ τὸν ἀνευθρίαστο καὶ προκλητικὸ δημοσιογράφο...».

Ἐνεκα πολλῶν τηλεφανικῶν ἀντιδράσεων, τῇ ἐπεμβάσει τοῦ Γεν. Γραμματέως τοῦ Ὑπουργείου Δημοσίας Τάξεως, «ἀποφασίστηκε νὰ "κοπεῖ στὸν ἀέρα" ἡ ἐκπομπή», ἀλλὰ μόνον «πέντε λεπτὰ πρὶν ὀλοκληρωθεῖ», ἐνῶ τὸ κακὸν εἶχε συντελεσθῆ.

Ἡ ὑπόθεσις αὕτη εἶναι τὸσον βόσῳα καὶ κραζούσα, ὥστε ἐπὶ τέλους εἶναι καιρὸς ἡ ΕΣΗΕΑ, τὰ ραδιοτηλεοπτικὰ συμβούλια καὶ τὰ ἀρμόδια Ὑπουργεῖα νὰ συντονίσουν τὰς προσπάθειάς των πρὸς περιστολὴν τοῦ κακοῦ καὶ πρὸς προβολὴν σχετικῆς δημοσιογραφικῆς καὶ ραδιοτηλεοπτικῆς δεοντολογίας, ἣτις θὰ ὑπολογίξῃ τὸν παράγοντα τῆς κοινωνικῆς εὐθύνης.

## **ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑΙ**

**Γ. Άλ. Άναγνωστοπούλου, ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΗ ΘΕΙΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ**, όκτάηχος. Τόμος Β' Πλάγιοι ήχοι, Άθήνα 1990, σελ. 210.

Παλαιότερα, είχαμε παρουσιάσει και άλλες δημιουργίες του κ. Άναγνωστοπούλου, ό όποιος, παρά τις άπασχολήσεις του με την (έπαγγελματικά ύποχρεωτική) νομική έπιστήμη, διακονεί δια βίου και μετά ζήλου την εκκλησιαστική μουσική. Έχει, μάλιστα, πριν από χρόνια ιδρύσει και την «Έταιρία Δημιουργικής Έκκλησιαστικής Μουσικής» (ΕΔΕΜ), ή όποία εκδίδει και τά έκλεκτά έργα του.

Ό τόμος Β' τής Θείας Λειτουργίας του περιέχει τούς τέσσερις πλαγίους ήχους (ό Α' τόμος είχε κυκλοφορήσει τό 1988, με τούς εύθείς τέσσερις ήχους). Όπως δείχνει και τό πρωτότυπο εύρετήριό του (σελ. 10-12) κατ' άλφαβητική σειρά, ό τόμος αυτός, όπως και ό προηγούμενος, περιέχει όλα τά τής Θείας Λειτουργίας, πού, κατά τό Τυπικό και την παράδοση, πρέπει νά ψάλλονται στόν ήχο τής ήμέρας. Μπορούμε, λοιπόν, νά πούμε πώς ό κ. Άναγνωστοπούλος, με τό γνήσιο τάλαντο, πού του έδωκε ό Θεός, προσφέρει στους ιεροψάλτες και γενικότερα στην Έκκλησία, τή δυνατότητα μιάς ανανεώσεως τής ψαλτικής τέχνης (άπό άποψη νέων μαθημάτων) με βάση πάντα την παλαιά παράδοση τής εκκλησιαστικής μουσικής. Μπορεί άκόμη νά πει κανείς πώς χρειάζεται μία πείρα ή μία προετοιμασία νά ψάλει κανείς αυτά τά μουσικά μαθήματα, αλλά τονίζω πώς αξίζει τόν κόπο. Και για τό νέο άκουσμα, αλλά και για την πρωτότυπη και πρωτοποριακή γραμμή του, έστω και μεσ' άπό τή γεραρά παράδοση τής Έκκλησιαστικής μουσικής μας.

Π. Β. ΠΑΣΧΟΣ

**Παναγ. Χ. Χαλαμποπούλου, ΤΟ ΕΞΩΚΚΛΗΣΙΑΚΙ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΙΑΚΩΒΟΥ**, Άμπελιώνας Τριφυλίας 1993, σελ. 128.

Κομφά και πολύχρωμα εκδοδομένη αυτή ή μελέτη του θεολόγου Λυκειαρχή κ. Π. Χ. Χαλαμποπούλου εκτός άπό τό τοπικό, έχει κ' ένα γενικότερο ενδιαφέρον. Άπό τά ιστορικά του «Άγιανάκωβου» τής Τριφυλίας, ό σ. ανάγεται στα πρώτα χρόνια του Χριστιανισμού, για νά μάς δώσει την άγια μορφή του μεγάλου Άποστόλου. Δέν φείδεται κόπων ό φίλος συγγραφέας, για νά ολοκληρώσει τις έρευνές του στις

παλιές παραδόσεις του Ναού και τις νεότερες, στην όλη παρουσίαση του ιστορικού - αρχιτεκτονικού πλαισίου, καθώς και στα εκκλησιαστικά και θεολογικά έργα για τό πρόσωπο και τό έργο του άγίου Ιακώβου. Στα θετικά του βιβλίου, εκτός άπό την ιστορική έρευνα στα Άρχεία και στη γνωστή βιβλιογραφία, άνήκει και ή συνεκτύπωση τής Άκολουθίας του Άγίου (δίχρωμη, όπως στα έν χρήση λειτουργικά βιβλία), όπως και τό «Βυζαντινό μουσικό παράστημα» πού έπιμελήθηκαν οι *Ι. Φ. Θανόπουλος* και *Δ. Π. Χαλαμποπούλος* (σελ. 115-121). Η μελέτη - έκδοση έχει την εύλογία του οικείου Μητροπολίτου Τριφυλίας και Όλυμπίας κ. **Στεφάνου** και κυκλοφορεί στους φιλοκολούθους κύκλους των πιστών. Συγχαρητήρια στόν έκλεκτό συγγραφέα, πού άνιδιοτελώς πρόσφερε τόν κόπο του, αλλά και στο οικείο Έκκλησιαστικό Συμβούλιο, πού έξέδωκε τό βιβλίο.

Π. Β. ΠΑΣΧΟΣ

**Χαράλ. Γ. Σωτηροπούλου, ΘΕΜΑΤΑ ΑΣΚΗΤΙΚΗΣ ΖΩΗΣ ΕΙΣ ΤΑ «ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΑΓΑΠΗΣ» του άγίου Μαξίμου του Όμολογητού**, Άθήνα 1993, σελ. 290.

Ό κ. Σωτηρόπουλος είναι γνωστός εις τόν έλληνικόν εκκλησιαστικόν και θεολογικόν χώρον άπό τά μελετήματα και τά βιβλία του, πού κινούνται εις την μυστικήν θεολογίαν των Πατέρων, την όποιαν άπό των έτών διδάσκει εις την Θεολογικήν Σχολήν του Πανεπιστημίου Άθηνών. Η ένασχόλησή του με τόν άγιο Μαξίμο («Η δια των άρετών άπάθεια κατά τόν άγ. Μαξίμο τόν Όμολογητήν» - «Η Μυσταγωγία του άγίου Μαξίμου του Όμολογητού»), καθώς και με τόν άγιο Συμεών τόν Νέο Θεολόγο («Συμεών ό Νέος Θεολόγος - Βίος, έργα, διδασκαλία»), του άνοιξαν την όρεξη και τό δρόμο νά έγκύψει βαθύτερα στους Μυστικούς - Νηπτικούς Πατέρες και νά γράφει και σχετική μελέτη («Θέματα Θεολογίας του ΙΔ' αιώ-νος», «Οί Νηπτικοί Πατέρες περι τής κατά Χριστόν τελειώσεως» κ.ά.).

Τό νέο βιβλίο του αναφέρεται στα θεολογικά και περιεκτικώτατα «Κεφάλαια Άγάπης» του άγίου Μαξίμου, πού αποτελούν έντύφημα για τούς χριστιανούς πού αγαπούν την πνευματική ζωή και, ειδικότερα, τόν άγώνα των Μοναχών - Άσκητών. Μετά

την *Εισαγωγή* (σελ. 15-52), ό σ. εξετάζει με συστηματική ανάλυση και θεολογική έμβάθυνση τὰ επί μέρους θέματα τών «Κεφαλαίων» σέ πέντε Κεφάλαια: Α' 'Ο διφυής άνθρωπος - 'Ο καθόλου άνθρωπος κέντρον τών ενεργειών του (σελ. 53-95). Β' 'Η άμαρτία έμπόδιον εις την πνευματικήν ζωήν (σελ. 97-162). Γ' Αί άρεται - 'Η ιδιαιτερότης τής άγάπης εις την πνευματικήν ζωήν - 'Η προσευχή, άρετή τής θεώσεως (σελ. 163-206). Δ' Δοκιμασία του έναρέτου ανθρώπου (σελ. 207-222) και Ε' Μισθός τής έναρέτου ζωής (σελ. 223-263). Τό βιβλίό επισφραγίζουν σύντομα Συμπεράσματα και Πίνακες χρησιμώτατοι (α' Πραγμάτων και θεμάτων τής άσκητικής ζωής, β' Πατέρων και 'Εκκλησιαστικών Συγγραφέων, γ' 'Ονομάτων, δ' Συγγραφέων θύραθεν Γραμματείας), μαζί με την κατ' έπιλογήν Βιβλιογραφία (έλληνική και ξενόγλωσση).

Πρόκειται, πράγματι, για ένα βιβλίό *είσαγωγής στην ορθόδοξη πνευματική ζωή*, που άπευθύνεται όχι μονάχα στους Μοναχούς ή τους Θεολόγους, αλλά σ' όλους εκείνους που θέλουν να ζήσουν εν άγάπη και κατά Χριστόν εν τή 'Εκκλησία — στα μοναστήρια και στον κόσμο.

Π. Β. ΠΑΣΧΟΣ

**'Αλεξάνδρου Παπαδιαμάντη, ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ**, φιλολογική έπιμέλεια Ν. Δ. Τριανταφυλλοπούλου, εκδόσεις «Δόμος», Αθήναι 1992, σελ. 262.

'Ο γνωστός φιλόλογος και διακεκριμένος συγγραφέας κ. Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος έκαμε πραγματι έργο τής ζωής του την κριτική έκδοση του μεγάλου μας Παπαδιαμάντη. Με τους πέντε τόμους τής κριτικής έκδόσεως τών **'Απάντων** του κύρ 'Αλέξανδρου απέκτησε ή πατρίδα μας μία εύπρεπή έκδοση του έθνικού της Συγγραφέα, που είν' έξίσου σημαντικό και για την 'Ορθόδοξη 'Εκκλησία μας. Αυτό λένε όλοι όσοι γνωρίζουν τό έργο του «'Αγίου τών Νεοελληνικών Γραμμάτων» μας. Σήμερα ό κ. Τριανταφυλλόπουλος μάς προσφέρει ολοκληρωμένη την **'Αλληλογραφία** του Παπαδιαμάντη, όπου δημοσιεύει και τὰ Γράμματα του κύρ 'Αλέξανδρου προς τόν ιερέα πατέρα του και προς άλλους, αλλά και τὰ Γράμματα που έστειλε ό πατέρας του ή άλλοι προς εκείνον. Είν' ένας πολύτιμος τόμος και μ' έξαιρετική καλαισθησία τυπωμένος (όπως και οι 5 τόμοι τών **'Απάντων**), που θα είναι χρησιμώτατος για κάθε φιλολογική και λογοτεχνική βιβλιοθήκη. 'Η φυσιογνωμία του Παπαδιαμάντη κερδίζει (παρά τόν πόλεμο τών μονοτονικών, που θέλουν να... μεταφράσουν τὰ έργα του, ή άλλων γραικύλων) συνεχώς έδαφος στην πνευματική ζωή μας. Μελέτες και διατριβές γράφονται για τό πρόσω-

πο και τό έργο του' και ή **'Αλληλογραφία** του μπορεί να φωτίσει πολλές πλευρές τής ζωής του και του έργου του, καθώς μάς δίνει την άμεση έκφραση του Παπαδιαμάντη, χωρίς καμία προετοιμασία ή διάθεση φιλολογίας ή λογοτεχνίας, και την αντίδρασή του πάνω στα μικρά ή μεγάλα προβλήματα τής προσωπικής, τής οικογενειακής, αλλά και τής έθνικής ζωής. Θα μπορούσε να γραφτεί μία ολοκληρη διατριβή για τόν κύρ 'Αλέξανδρο με βάση την **'Αλληλογραφία** του, τη όποία διαβάζεται σέ πολλαπλά επίπεδα. Πίσω από τη φτώχεια του και τὰ προβλήματα τών σπουδών του, πίσω από την έπιμονή του στην παιδεία και τὰ παράπονα τής οικογενείας του, πίσω από τὰ έθνικά γεγονότα και τις περιπέτειες τών αδελφών του, μπορεί να διαβάσει κανείς την πάλη του μεγάλου Συγγραφέα με τόν έαυτό του και με τους άλλους, για να γίνει αυτό που έγινε. Να ιδεί την άγάπη του για την 'Ελλάδα, την 'Ορθόδοξη 'Εκκλησία, τό Μοναχισμό, τους φίλους του, την τέχνη... Θα μπορούσα να δώσω μερικά χαρακτηριστικά άποσπάσματα από γράμματά του, αλλά περιορίζομαι σ' ένα μονάχα, όπου παρηγορεί τη μητέρα του, που κλαίει νύχτα μέρα, επειδή ό άλλος γιός της, ό Γιώργος, πήγε στη Θεσσαλία να πολεμήσει τους Τούρκους: «...Λοιπόν, πρέπει να παρηγορώμεθα, διότι εις τοιούτους δυστυχείς καιρούς, όπου εύρέθημεν, στενά είναι πανταχόθεν, και δέν ύποφέρομεν ήμεις μόνοι, αλλά ό κόσμος όλος. Μή κλαίης νυχθημερόν, αγαπητή μου μητέρα, αλλά συλλογίσου ότι εις την Θεσσαλίαν εύρίσκονται ήδη πέντε χιλ. έθελονταί, τέκνα πέντε χιλιάδων μητέρων, αίτινες όλαι έχουν σπλάγχνα, όλαι εν πόνοις έγέννησαν, όλαι πονούν δια τὰ τέκνα των, καθώς και σύ. Υπερβάλλουσα λύπη άτομική εν τοιούτω καιρώ γενικών καταστροφών και έξανδραποδίσεων και αίματοχυσιών, είναι έγωϊστική και έξυβρίζει την Θεϊάν Πρόνοιαν, την οικονομούσαν και διέπουσαν τὰ πάντα. 'Οθεν μη λυπέισαι, αλλά παρακάλεϊ μάλλον άδιαλείπτως να απολαύσης ταχέως τό τέκνον σου» (σελ. 101. Μ' ένα λόγο: βιβλίό θησαυρός, έθνικός και πνευματικός!

Π. Β. ΠΑΣΧΟΣ

Μητροπολίτου **Νέστορος, ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΑΜΤΣΑΤΚΑ**, 'Απόδοση από τὰ ρωσικά, εκδ. 'Ι. Μονής Παρακλήτου, 'Ωρωπός 'Αττικής 1993, σχ. 17Χ24, σσ. 304.

'Η ευφήμως γνωστή και από τις εκδόσεις της 'Ιεράς Μονής Παρακλήτου, στόν 'Ωρωπό 'Αττικής, πλουτίζει συνεχώς τόν κατάλογο τών εκδόσεών της με ενδιαφέροντα βιβλία. 'Ηδη άριθμοί 11 βιβλία στη σειρά «'Αγιορειτικά», 10 «Πατερικά», 16 «Μορφές και κεί-

μενα τής Ρωσικής Ὁρθοδοξίας», 6 «Ἀγιολογικά» και 5 «Διάφορα», ἐνῶ σὲ ἑκατοντάδες χιλιάδες ἀντίτυπα κυκλοφοροῦν μικρὰ ἐποικοδομητικὰ και ἀπολογητικὰ φυλλάδια και δὲν εἶναι μικρὸς ὁ ἀριθμὸς τῶν βιβλίων πού τυπώνει στίς σλαβικὲς γλώσσες και ἀποστέλλει δωρεὰν στίς ὁμόδοξες χώρες τοῦ Βορρᾶ.

Ὁ λόγος, τώρα, γιὰ μιὰ πρόσφατη πολυσέλιδη ἔκδοσή της, με τίτλο *Ἀναμνήσεις ἀπὸ τὴν Καμτσάτκα*, γραμμένες ἀπὸ τὸν Μητροπολίτη Κυροβογκράντ και Νικολάεφ Νέστορα (1885-1962), τὴ μεγάλη αὐτὴ μορφή τῆς νεότερης ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τῆς Ρωσικῆς Ὁρθοδοξίας. Ἀπὸ τὴ συνοπτικὴ παράθεση τῶν βιογραφικῶν του στοιχείων, ὅπως καταχωρίζονται στίς ἐσωτερικὲς σελίδες τοῦ ἐξωφύλλου, πληροφορεῖται ἀμέσως ὁ ἀναγνώστης γιὰ τὴν πολυκύμαντη και πλήρη δράσεως ζωὴ τοῦ Νέστορος Ἀνίσιμοφ, στὴ μακρινὴ χερσόνησο τῆς Καμτσάτκα (βόρεια τῆς Ἰαπωνίας, ἀνατολικὸ τμήμα τῆς Σιβηρίας), ὅπου γιὰ δέκα χρόνια ἀναλώθηκε στὸ ἔργο τοῦ εὐαγγελισμοῦ τῶν εἰδωλολατρικῶν φυλῶν τῆς περιοχῆς, «μὲ μύριους μόχθους, κινδύνους και στειρήσεις», και μέσα σὲ μικρὸ διάστημα οἰκοδόμησε ἕνα μεγάλο και πρωτοποριακὸ ἱεραποστολικό, κοινωνικό, φιλανθρωπικό και ποιμαντικὸ ἔργο.

Ὅπως ἀναφέρει ὁ συγγραφέας στὸν πρόλογο (σ. 13), ὅταν τὸ 1907 ξεκινοῦσε σὰ νεαρὸς ἱεραπόστολος ἀπὸ τὸ Καζάν γιὰ τὴν Καμτσάτκα, ὁ Γέροντᾶς του ἐπίσκοπος Ἀνδρέας τοῦ ὑπέδειξε νὰ κρατᾶ «λεπτομερὲς ἡμερολόγιο τῆς ποιμαντικῆς του δραστηριότητος», πράγμα πού ἔκανε «και κάτω ἀπὸ τίς πιὸ ἀντίξοες συνθήκες». Ἐτσι, ἀποθησαύρισε πλῆθος «ἐξαιρετικῶν περιστατικῶν και ἐντυπωσιακῶν γεγονότων» πού ξετυλίχθηκαν μπροστὰ στὰ μάτια του. Δυὸ χρόνια πρὶν τὴν ὀσιακὴ κοίμησή του κατέγραψε αὐτὲς τίς ἀναμνήσεις του, οἱ ὁποῖες «ἂν και εἶναι σκόρπιες πινελιὲς πάνω σ' ἕνα καμβά, τελικὰ παρουσιάζουν ἕνα ὀλοκληρωμένο σύνολο».

Στὸ ἐκτενὲς βιβλίο ὁ συγγραφεὺς κάνει λόγο γιὰ τὰ παιδικὰ και νεανικὰ χρόνια τῆς ζωῆς του, τὴν ἀπόφασή του νὰ εἰσέλθει στίς τάξεις τοῦ κλήρου, τὴν πορεία του πρὸς τοὺς ἱεραποστολικούς ἀγρὸς τῆς Καμτσάτκας, τίς δυσκολίες και τίς περιπέτειες του στὴν ἀπόμακρη, ἄγρια και παγωμένη αὐτὴ περιοχή, τὰ δύο ταξίδια του στὴν Πετρούπολη, τὸ ἔργο τῆς ἱεραποστολικῆς ἀδελφότητος τοῦ Βλαντιβοστόκ και φτάνει ἢ ἔκθεση τῶν ἀναμνήσεών του μέχρι τὸ τέλος τοῦ Α' παγκόσμιου πολέμου (1918), ὅποτε ἂν και ταξίδεψε ἐκ νέου γιὰ τὴν Καμτσάτκα μέσω Κιέβου, Ὁδησοῦ, Κωνσταντινουπόλεως, Ἀλεξάνδρειας, Σουεξ,

Χόγκ-Κόνγκ και Σαγκάης (ἐπειδὴ ὁ δρόμος μέσω Σιβηρίας ἦταν κλειστός), δὲν ξανάφτασε ποτέ!

Ἡ μετάφραση διακρίνεται γιὰ τὴ γλαφυρότητά της (ἔργο, ὑποθέτω, τοῦ ρωσομαθοῦς ἡγουμένου τῆς Ἱ. Μονῆς π. Τιμοθέου Σακκά –γιατὶ δὲν ἀναγράφεται στὴν ἔκδοση ὄνομα μεταφραστοῦ), τὸ βιβλίο εἶναι στολισμένο με ἐλκυστικὴ παράσταση στὸ τετραχρῶμο ἐξώφυλλο, ἐνῶ οἱ βινιέτες, τὰ «τελειώματα» τῶν σελίδων και οἱ ἄφθονες γκραβοῦρες πού ὑπάρχουν στὴν παρούσα ἔκδοση και βοηθοῦν τὸν ἀναγνώστη στὸ νὰ σχηματίσει ἀκριβὴ εἰκόνα τῆς περιοχῆς Καμτσάτκα, ἔχουν ληφθεῖ ἀπὸ παλιὰ ἐγκυκλοπαιδικὰ λεξικά (τοῦ 1893 και τοῦ 1895), καθὼς και τὴν ἀναμνηστικὴ ἔκδοση «Καμτσάτκα 1740-1940» πού ἐκδόθηκε στὴ Σαγκάη τὸ 1940.

Συμφωνῶ με τὴ διαπίστωση τοῦ ἐκδότη, ὅτι «μέσα ἀπὸ τίς σελίδες τῶν “Ἀναμνήσεων...” ὁ ἀναγνώστης θὰ βρεῖ ποικίλα στοιχεῖα –θρησκευολογικά, ἱστορικά, λαγραφικά, γεωφυσικά κ.ἄ.– γιὰ τὸ μακρινὸ αὐτὸ κομμάτι τῆς γῆς μας, ἀλλὰ κι ἕνα ζωντανὸ παράδειγμα ἱεραποστολικοῦ ζήλου, πού προσφέρεται γιὰ προβληματισμὸ και μίμηση».

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Π. ΛΕΚΚΟΣ

**Διονυσίας Παπαχρυσάνθου, Ο ΑΘΩΝΙΚΟΣ ΜΟΝΑΧΙΣΜΟΣ (ΑΡΧΕΣ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΩΣΗ), ΜΙΕΤ, Ἀθήνα 1992, σελ. 462.**

Ἀπὸ τίς πιὸ πιστὲς μαθήτριες και συνεργάτριες τοῦ ἀλησμόνητου δασκάλου μας Paul Lemerle (στὸν ὁποῖο ἀφιερώνει και τὸ παρὸν ἔργο), ἡ *Διονυσία Παπαχρυσάνθου* συνεχίζει τὴν προσφορὰ και τὴν πνευματικὴ διακονία της στὸν Ἀθωνικὸ Μοναχισμό. Με τὰ παλαιότερα μελετήματα και βιβλία της, με τίς συμβολές της στοὺς τόμους τῶν *Archives de l' Athos* (ἰδιαίτερα τῶν Μονῶν Λαύρας, Ἰβήρων, καθὼς και Ξενοφώντος και τοῦ Πρωτάτου πού ἐξέδωκε μόνη της) και ἰδιαίτερα με τοῦτο τὸ μεγάλο ἀγιορειτικὸ ἱστορικὸ βιβλίο της, δείχνεται μιὰ πολὺ ἀφοσιωμένη «ἀγιορειτίσση» βυζαντινολόγος. Ἐργαζόμενη σεμνὰ και ἀθόρυβα, δίχως τυμπανοκρουσίες και φανφάρες, προσφέρει ἔργο ἐπιστημονικό, σπάνιας και ὑψηλῆς ποιότητος, ὅπως διδάχθηκε ἀπὸ τὸν μεγάλο δάσκαλό της Lemerle. Ἡ εὐσυνειδησία στὴν ἔρευνα, ἡ ὑπομονὴ και ἐπιμονὴ ὡς τὴν ἑσχατὴ λεπτομέρεια τῶν ἐγγράφων και τῶν χειρογράφων και ἡ συστηματικὴ ἔκθεση τῶν ἐπιστημονικῶν καρπῶν της, φαίνονται και στὸ νέο ἔργο της, πού πρόσφατα ἐκδόθηκε ἀπὸ τὸ εὐεργετικὸ γιὰ τὴν Ἑλλάδα «Μορφωτικὸ Ἴδρυμα Ἐθνικῆς Τραπέζης», σ' ἑλληνικὴ μετάφραση μιὰ ἑλλη-

νική έκδοση τών σοφών και μακρών Προλεγομένων της σδν τόμο του «Πρωτάτου» της (Παρίσι 1975), «βελτιωμένη και έπανξημένη». Πράγματι, τό έργο δέν έξετάζει μόνο την ιστορία του Πρωτάτου, μά γενικώτερα — και όσο γίνεται συστηματικώτερα και λεπτομερέστερα — την ίδρυση και ιστορία του μοναστικού κέντρου σδν Άθω, καθώς και την εξέλιξη του στους μετέπειτα αιώνες. Στη νέα έκδοση βλέπει κανείς διορθώσεις, βελτιώσεις, αλλαγές, συμπληρώσεις, απαραίτητες ύστερ' από δεκαπέντε χρόνια που πέρασαν από την παρισινή έκδοση. Φυσικά, έγινε και ή ενημέρωση και συμπλήρωση της Βιβλιογραφίας με τά νεώτερα έργα πάνω σδ ενδιαφέρον αυτό θέμα.

Η συστηματική διάρθρωση του έργου παρουσιάζει την ακόλουθη μορφή, που περιλαμβάνει έφτά μεγάλα κεφάλαια. I. Προμοναστικός Άθωσ (σελ. 23-53), II. Άπό την ξρημο στή δημιουργία ένδσ μοναστικού κέντρου (σελ. 54-135: έδώ περιέχονται οί ένότητες: α' Μοναχισμός στή βυζαντινή ύπαιθρο, β' Οί πρώτοι γνωστοί Άθωνίτες και γ' Οί πρώτες γνωστές ομάδες), III. Τά πρώτα αυτοκρατορικά προνόμια (σελ. 136-172). IV. Άπό τίς άναχωρητικές ομάδες στά μεγάλα μοναστήρια (σελ. 173-250), V. Τά καταστατικά του Άθω στή βυζαντινή περίοδο (σελ. 251-286), VI. Η κεντρική όργάνωση του Άθω (σελ. 287-344) και VII. Κατάλογοι τών άξιωματούχων (σελ. 345-421). Τό όλο έργο συμπληρώνουν χάρτες παλαιοί και λεπτομερέστατο γενικό Εύρετήριο (σελ. 423-461).

Η σ. είναι άντικειμενική στήν έκθεση τών συμπερασμάτων και στήν κριτική προσώπων και πραγμάτων. Ο απαραίτητος όπλισμός τών ύποσημειώσεων σύντομος και σαφής, με την εύσυνείδητη έκτίμηση και κριτική τών θέσεων τών «προλαλησάντων» συναδέλφων της. Ίσως χρειάζόταν μιá προσοχή μεγαλύτερη στή μετάφραση ξένων όρων, για να μην εισάγονται νεολογισμοί περιεργοί σδ σόμα της έλληνικής έπιστημονικής όρολογίας (π.χ. κοινοβιτισμός, καθιδρυτής κ.λπ.).

Χωρίς καμμιá επιφύλαξη συνιστούμε τό βιβλίό για κάθε βυζαντινολόγο, φιλομόναχο και φίλο του Άγίου Όρους.

Π. Β. ΠΑΣΧΟΣ

### ΝΕΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΗΣ ΔΙΑΚΟΝΙΑΣ

\* Έπισκόπου Άγγελώου Εύθυμιού, ΜΑΘΑΙΝΩ ΓΙΑ ΤΟ ΘΕΟ (Σειρά Β', 3-4 ετών).

Τό δεύτερο της Σειράς βοήθημα για Γονείς, Άναδόχους και Νηπιαγωγούς. Σε μέγα σχήμα 21Χ28 έκατ., με πολλές τετραχρωμίες και σχέδια για να χρωματιστούν από τά νήπια. Σελ. 96.

## ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

### Έρα Μητρόπολις Γουμένισσης, Άξιουπόλεως και Πολυκάστρου Έπισκοπικό Δικαστήριο ΚΛΗΤΗΡΙΟ ΕΠΙΚΡΙΜΑ

Πρός τόν Διάκονο Άγάπιο Άϊτσιδί, κατά κόσμον Χαρίτωνα, του Βασιλείου Κληρικό της Έρας Μητροπόλεως Γουμένισσης, Άξιουπόλεως και Πολυκάστρου (νύν, άγνωστου διαμονής)

Καλείσαι να έμφανισθείς αυτοπροσώπως ένώπιον του Έπισκοπικού Δικαστηρίου της Έρας Μητροπόλεως Γουμένισσης, Άξιουπόλεως και Πολυκάστρου, την 1η Άπριλίου 1994, ήμέρα Παρασκευή και ώρα 11.00' π.μ., στή Γουμένισσα και στά Γραφεία της Έρας Μητροπόλεως, Έρα Μονή Παναγίας Γουμένισσης, για να δικασθείς για τρία αποδιδόμενα σε σένα κανονικά παραπτώματα, τά όποια, λόγω της φύσεώς τους, κρίνεται σκόπιμο να μην άναφερθούν σύμφωνα με τό άρθρο 110 παρ. 3 του Ν. 5383/1932 "Περί Έκκλησιαστικών Δικαστηρίων και της πρό Αύτών διαδικασίας". Σε περίπτωση μη έμφανισέως σου στήν προαναφερόμενη ήμέρα και ώρα, σου γνωστοποιούμε ότι θα δικασθείς έρήμην.

Γουμένισσα, 10η Άνουαρίου 1994

Ο Πρόεδρος του Έπισκοπικού Δικαστηρίου

† Ο Γουμένισσης, Άξιουπόλεως και Πολυκάστρου  
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ

Ο Γραμματέυς

Άρχιμ. Βησσαρίων Βάσσου

### Έρα Μητρόπολις Μεσογαίας και Λαυρεωτικής

Έχοντες ύπ' όψει τάς διατάξεις: α) τών άρθρων 38, παρ. 2 και 67 του Ν. 590/1977, β) του Ν.Δ. 1398/1973, γ) του Ν. 673/1977 και προκειμένου ίνα προβώμεν εις άνακήρυξιν ύποψηφίου προς πλήρωση της κενής θέσεως τακτικού Διακόνου έν τώ ι. ναψ

Ζωοδόχου Πηγής Παιανίας καλούμεν τούς βουλομένους ίνα καταλάβωσι την Διακονικήν ταύτην θέσιν και έχοντας τά υπό του ύπ' αριθ. 2/1969 Κανονισμού «Περί Έρών Ναών, Ένοριών και Έφημερίων» προβλεπόμενα κανονικά και νόμιμα προσόντα, όπως έντός μηνός από της δημοσιεύσεως της παρούσης ύποβάλωσιν ήμίν τά νενομισμένα δικαιολογητικά διά τά περαιτέρω.

Έν Σπάτα τή 31η Άνουαρίου 1994

† Ο Μεσογαίας και Λαυρεωτικής ΑΓΑΘΟΝΙΚΟΣ

### Έρα Μητρόπολις Πατρών

Έχοντες ύπ' όψει τάς διατάξεις: α) τών άρθρων 38, παρ. 2 και 67 του Ν. 590/1977, β) του Ν.Δ. 1398/1973, γ) του Ν. 673/1977 και προκειμένου ίνα προβώμεν εις άνακήρυξιν ύποψηφίου προς πλήρωση της κενής θέσεως τακτικού Διακόνου έν τώ ι. ναψ

Άγίου Διονυσίου Έπισκόπου Αιγίνης καλούμεν τούς βουλομένους ίνα καταλάβωσι την Διακονικήν ταύτην θέσιν και έχοντας τά υπό του ύπ' αριθ. 2/1969 Κανονισμού «Περί Έρών Ναών, Ένοριών και Έφημερίων» προβλεπόμενα κανονικά και νόμιμα προσόντα, όπως έντός



μηνός από τής δημοσιεύσεως τής παρούσης υποβάλωσιν ἡμῖν τὰ νενομισμένα δικαιολογητικά διὰ τὰ περαιτέρω.

Ἐν Πάτραις τῆ 31ῃ Ἰανουαρίου 1994

† Ὁ Πατρῶν ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ

#### Ἱερά Μητρόπολις Δράμας

Προκειμένου νά προβῶμεν εἰς τήν πλήρωσιν τής κενῆς θέσεως λαϊκοῦ ὑπάλληλου ΔΕ Κλάδου ὁδηγοῦ αὐτοκινήτου τής καθ' ἡμᾶς Ἱεράς Μητροπόλεως, καλοῦμεν τοὺς ἐνδιαφερομένους, ὅπως ἐντὸς εἰκοσαήμερου ἀπὸ τής δημοσιεύσεως τής παρούσης υποβάλωσιν εἰς τὰ Γραφεῖα τής Ἱεράς Μητροπόλεως σχετικήν αἴτησιν μετὰ τῶν κατὰ Νόμον ἀπαιτουμένων δικαιολογητικῶν.

Οἱ ὑποψήφιοι διὰ τήν κατάληψιν τής θέσεως ταύτης δεόν νά ἔχωσιν τὰ δι' ἐκκλησιαστικὸν ὑπάλληλον προσόντα, ὡς ταῦτα ὀρίζονται ὑπὸ τῶν ἄρθρων 6 ἕως 13 τοῦ 5/1978 Κανονισμοῦ «περὶ Κώδικος Ἐκκλησιαστικῶν Ὑπαλλήλων».

Ὁ διορισμὸς εἰς τήν ὡς ἄνω θέσιν ἐνεργηθῆσεται κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ ἄρθρου 15 τοῦ αὐτοῦ ὡς ἄνω Κανονισμοῦ.

Ἐν Δράμα τῆ 8ῃ Φεβρουαρίου 1994

† Ὁ Δράμας ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ

#### Ἱερά Μητρόπολις Μονεμβασίας καὶ Σπάρτης

Ἐχοντες ὑπ' ὄψει τὰς διατάξεις τοῦ ἄρθρου 38 παρ. 2 τοῦ Ν. 590/1977 «Περὶ Καταστατικοῦ Χάρτου τής Ἐκκλησίας τής Ἑλλάδος» καὶ τῶν ἄρθρων 33 - 37 τοῦ ὑπ' ἀριθ. 2/1969 Κανονισμοῦ τής Ἱεράς Συνόδου «Περὶ ἱερῶν Ναῶν, Ἑνοριῶν καὶ Ἐφημεριῶν», προκειμένου νά πληρῶσωμεν τήν κενὴν ὀργανικὴν θέσιν τακτικοῦ ἐφημερίου τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ

Ἁγίου Γεωργίου τής Ἑνορίας Ἀσωποῦ καλοῦμεν τοὺς βουλομένους καὶ ἔχοντας τὰ κανονικά καὶ νόμιμα προσόντα, ὅπως ἐντὸς μηνός ἀπὸ τής δημοσιεύσεως τής παρούσης υποβάλωσιν ἡμῖν τὰ ἀπαιτούμενα δικαιολογητικά διὰ τήν κατάληψιν τής ἀνωτέρω κενῆς θέσεως.

Ἐν Σπάρτῃ τῆ 9ῃ Φεβρουαρίου 1994

† Ὁ Μονεμβασίας καὶ Σπάρτης ΕΥΣΤΑΘΙΟΣ

#### Ἱερά Μητρόπολις Κυδωνίας καὶ Ἀποκορώνου

Διὰ τής ὑπ' ἀριθμ. 4/1994 Πράξεως ἡμῶν προκηρυσσομεν τὰς διακονικὰς θέσεις: 1) "Ἁγίου Νικολάου" Βάμου Ἀποκορώνου 2) "Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου" Κάμπων Κυδωνίας καὶ 3) "Γενεσίου τής Θεοτόκου" Κουνουπιδιῶν Κυδωνίας καὶ προσκαλοῦμεν τοὺς βουλομένους καὶ ἔχοντας τὰ νόμιμα προσόντα νά καταλάβουν αὐτὰς ὅπως ἐνεργήσουν τὰ νόμιμα διὰ τὰ περαιτέρω.

Ἐν Χανίοις τῆ 28ῃ Ἰανουαρίου 1994

† Ὁ Κυδωνίας καὶ Ἀποκορώνου ΕΙΡΗΝΑΙΟΣ

Μιχαὴλ Γαλανοῦ (†)

#### «ΒΙΟΙ ΑΓΙΩΝ»

Κυκλοφοροῦν καὶ οἱ δώδεκα τόμοι ἀπὸ τὸ μνημειῶδες ἔργο τοῦ μεγάλου συγγραφέως. Ἀληθινὸ θησαύρισμα γιὰ κάθε βιβλιοθήκη. Ἔκδοση τρίτη, Ἀποστολικῆς Διακονίας.

#### «ΕΚΚΛΗΣΙΑ»

ΔΕΚΑΠΕΝΘΗΜΕΡΟΝ ΕΠΙΣΗΜΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ  
ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

Τηλ. 72.18.308, Fax 72.26.597

#### ΕΠΟΠΤΕΥΟΥΣΑ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

† Ὁ Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος ΣΕΡΑΦΕΙΜ

† Ὁ Δράμας ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ

† Ὁ Ζακύνθου ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΩΝ

#### ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ

Ὁμότ. Καθηγ. **ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Δ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ**

Ἀρχων Διδάσκαλος τοῦ Εὐαγγελίου τής Μ.Χ.Ε.

Τακτικὸν Μέλος τής «Εὐρωπαϊκῆς Ἀκαδημίας

τῶν Ἐπιστημῶν καὶ τῶν Τεχνῶν»



#### ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εὐαγγέλιον Δ. Θεοδώρου, Αἱ Οἰκουμενικαὶ συζητήσεις ἐν Santiago de Compostela.

Μήνυμα τής Α.Θ.Π. τοῦ Οἴκου. Πατριάρχου διὰ τὸ ΣΤ' Παναυστραλιανὸν Συνέδριον Ὁρθόδοξου Νεολαίας.

Ἐπισκ. Ἀχελῶου **Εὐθυμίου**, Ἄνθρωπος: «ὁ βασιλεὺς τής Κτίσεως».

Ἀνδρέου **Φυτράκη**, «Τὴν νεότητα παιδαγωγῆσον...».

Καθηγ. Βλασίου **Ἰω. Φειδᾶ**, Ἀρμοδία ἐκκλησι. Ἀρχὴ διὰ τὴν ἄρσιν τῶν ἀναθεμάτων καὶ προϋποθέσεις ἀποκαταστάσεως τής ἐκκλησι. κοινωνίας [...].

Καν. Β. **Σκουτέρη**, «Συζυγία καὶ ἀλλοτριώσεις». Μιὰ Ὁρθόδοξη θεώρηση τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ὁράματος.

Ι.Μ. **Χατζηφώτη**, Ὁ ἐορτασμὸς τής Εἰκοσαετίας τοῦ Μακ. Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν (1974-1994).

Ἰωάννη Γ. **Χατζηγουρανίου**, Ὁ Μητροπολίτης Κηρυveilias Γρηγόριος (†).

Μιχ. Γ. **Τρίτου**, Κοσμάς Αἰτωλός, ὁ ἐπαληθευόμενος προφήτης.

Παρατηρήσεις καὶ Σχόλια.

Βιβλιοκρισίαι.

Παράρτημα.